

דו"ח הוועדה לבדיקת מצבה של מרצ על רקע תוצאות הבחירות לכנסת ה-18 (2009)

מוגש להנהלת מרצ

פברואר 2010

חברי הוועדה:

תמר הרמן (יו"ר)

סאני (עידו) ארזי

עדיט דיאמנט

חגית עופרן

הללי פינסון

תוכן העניינים

עמוד	
3	I תקציר
5	II מבוא
8	III שיטת העבודה
9	IV אבחונים
9	א. אילוצים כלליים
9	○ המישור המפלגתי-רעיוני
13	○ המישור המפלגתי-ארגוני
15	○ המישור הפוליטי-חברתי הארצי
17	○ המישור הדמוקרטי-כללי
20	ב. כשלי בחירות 2009
20	○ קריאה מומה של המפה האלקטורלית
22	○ אי-שימור מצביעים
24	○ מבוכת מבצע "עופרת יצוקה"
27	○ "מוקשי" ההליכה לבחירות עם "התנועה החדשה"
29	○ בעיית היציגות של הרשימה לכנסת
32	○ ליקויי הניהול המקצועי של הקמפיין
37	V המלצות
37	א. שמירה על המותג מרצ
40	ב. חבירה לגורמים אחרים ויצירת מערך מפלגתי חדש

תודות

הוועדה מבקשת להודות לאורית פיירשטיין על הסיוע האדמיניסטרטיבי שהגישה לה לאורך כל הדרך.

1 תקציר

הוועדה התבקשה לבחון את מצבה של מרצ על רקע תוצאות הבחירות לכנסת ה-18, ולהמליץ על דרכי פעולה.

מקורות המידע העיקריים של הוועדה היו: ראיונות עם בעלי תפקידים וחברים במפלגה, שיחות והתייעצויות עם מומחים למערכת הפוליטית הישראלית ועם עיתונאים המכסים את התחומים הרלוונטיים. כתבות עיתונאיות, מסמכים ודו"חות ביקורת קודמים וכן נתוני סקרים.

הדו"ח נחלק לשני חלקים עיקריים. החלק הראשון מתמקד באבחונים, ואילו חלקו השני – בהמלצות

החלק הראשון נחלק גם הוא לשניים: ראשית, נדונים האילוצים הכלליים שבמסגרתם פועלת מרצ מזה שנים. כאן נעשתה אבחנה בין המישור המפלגתי (הרעיוני והארגוני) מישור הפוליטיקה הארצית והמישור הדמוקרטי הכללי/גלובלי. במישור המפלגתי-רעיוני מרצ מזוהה כחלק ממחנה השלום שהתפוררותו, עם השתרשותה בציבור של גישת ה"אין עם מי לדבר", הותירה את השמאל הציוני ללא עורף ציבורי משמעותי. במקביל, נחישותה של הנהגת מרצ להישאר בגבולות הקונצנוס הציוני מקטינה מאוד את סיכוייה לקרב אליה מצביעים ערבים ויהודים מן השמאל הרדיקלי. מבחינת התמקדות רעיונית התנהל עד לאחרונה – אך לא הוכרע על המשתמע מאי הכרעה כזו - הוויכוח בין מי שמצדדים בהתמקדות בהיבט המדיני-בטחוני (סיום הכיבוש) למצדדים בהתמקדות בהיבט החברתי-כלכלי, לאחרונה רבו גם הקולות המעלים את נושא סדר היום האזרחי כנושא להתמקדות, מה שמחריף את ריבוי הקולות כלפי חוץ. במישור המפלגתי-הארגוני אובחנו מספר בעיות המחייבות שינויים שאינם קלים לביצוע, בשל ההתנגדות המובנת לשוני והקושי להתפנות מחשבתי מענייני היומיום ואילוצי משאבים. בין בעיות אלה: כללי בחירות פנימיות מעוותי ייצוג, העדר חלוקת סמכויות ברורה בין גופי הנהגה שונים, הגרעון התקציבי המעמיק וכדומה. בהקשר זה נדון גם ההרכב הסוציו-דמוגרפי הספציפי של הנהגת המפלגה ורוב חבריה, מה שמרחיק ממנה מגורי ציבור רחבים בישראל. במישור הפוליטי-חברתי הארצי אובחנו תהליכים המקשים על ההתנהלות הפוליטית של כלל המפלגות בישראל כיום, למשל, הפריימריס, ושינויים דמוגרפיים המקטינים את החלק היחסי בציבור שיש סיכוי שיצביע מרצ. במישור הדמוקרטי-כללי נדון השבר במערכת היחסים בין הציבור לממסד הפוליטי בכלל ובין הציבור למפלגות הפוליטיות בפרט. הדו"ח מסביר מדוע תהליכים אלה פוגעים כנראה יותר במפלגות השמאל מאשר במפלגות המרכז והימין.

שנית, הדו"ח מציג את הסיבות הספציפיות להישגיה הזעומים של מרצ בבחירות 2009. סיבות אלה כוללות קריאה לא נכונה של המפה האלקטוראלית, קושי בשימור מצביעים כאשר חלק ממצביעי מרצ המסורתיים מצביע למפלגה אחרת בשל העדר אמון בכוחה של המפלגה וביכולתה להשפיע על המציאות הפוליטית ("ההצבעה האסטרטגית"), מבצע "עופרת יצוקה" שתפס את מרצ לא מוכנה, מה שגרם לכך שהמפלגה שידרה לבוחרים מסר לא אחיד ומבלבל, מהלך ההליכה לבחירות עם "התנועה החדשה" שיצא לדרך כשהוא עדיין לא בשל, ובעיית היציגות של הרשימה לכנסת. בנוסף מנתח הדו"ח את הליקויים הרבים בניהול המקצועי של מערכת הבחירות ובראשם העדר קו מנחה ברור לקמפיין. לאלה נוספו: אי קביעת נהלי עבודה מסודרים, הפקת חומרים רבים שלא נעשה בהם שימוש מתאים, היעדרות של הנהלת המפלגה, כיחידת קבלת החלטות, מן התמונה, בעיות הנהגה במטה ההסברה, טיפול לוקה בחסר בקמפיין האינטרנט כולל חוסר תיאום עם קמפיין ה-offline, ריבוי קמפיינים משניים עם בליל מסרים ועוד.

בחלקו השני של הדו"ח מוצעים כמה וכמה כיווני פעולה אסטרטגיים המבוססים על האבחונים שבחלקו הראשון.

כיוון הפעולה האסטרטגי המועדף על הוועדה היוו שמירה על המותג מרצ תוך הכנסת שינויים מרחיקי לכת שהם מעבר ל"טיפולים קוסמטיים". מרצ צריכה להערכתנו, לאמץ הגדרה עצמית של "מפלגת נישה", או "מפלגת בוטיק" קטנה, עם ייצוג פרלמנטארי קטן, המודעת מראש למגבלותיה בתחום גיוס מצביעים, והמתמקדת בפנייה לקבוצות מובהקות בציבור הישראלי ובשימור מצביעים אלה, כאשר מסר מחודד אין פירושו התמקדות במסר אחד. נדרשת החלטה אמיצה לגבי קהלי היעד הרלוונטיים ולאחר מכן

– התמקדות בפנייה אל קהלי יעד אלה. מבחינה ארגונית יש לאמץ להערכתו מסגרת של "מפלגת שלד" עם מנגנון קטן ויעיל ובמקביל לשמור על קשר עם קבוצות תומכים כולל יצירה ותחזוק של קשרים מתמשכים עם ארגוני חברה אורחית בולטים, בעלי אג'נדות מתאימות. כיוון פעולה אסטרטגי אפשרי נוסף הוא מציאת שותף/ים מתאים/ים למיזוג ויצירת מערך מפלגתי שמאלי חדש. הדו"ח מסכם את אופציות החבירה השונות ומנתח את היתרונות והחסרונות של שלהן.

הוועדה מבקשת לציין כי הרכב הוועדה לא אפשר את הערכת ישימותן של שתי האסטרטגיות הללו מנקודת המבט המשפטית והכלכלית. לפיכך, היה וחיבחר אחת מדרכי הפעולה המוצעות, יש לבחון אותה באופן יסודי גם מהיבטים אלה.

הוועדה ממליצה כי הדברים יופצו ברבים כדי להתניע מהלך רחב של דיון אסטרטגי באשר לעתידה של מרצ ודרכי התנהלותה מכאן ואילך. זאת בהקדם האפשרי, כדי לאפשר בחירה אסטרטגית לאן פני המפלגה מועדות ולהכניס את השינויים הנגזרים מהחלטה כזו כראוי ומבעוד מועד, הרבה לפני יריית הפתיחה של מערכת הבחירות הבאה. בעינינו, שקיפות ופומביות הדיון בעניין זה הם תנאים מקדימים לכך שלעבודת הוועדה הנוכחית תהיה השפעה כלשהי ושההשקעה שנועשתה בחקירה ובמחשבה כאן ובעבר לא תרד לטמיון פעם נוספת.

* * *

II מבוא

המכה הקשה שספג בבחירות 2009 השמאל הציוני (העבודה ומרצ יחד הגיעו לשפל אלקטורלי חסר תקדים כשקיבלו יחד כ-13% בלבד מקולות הבוחרים) קוראת, ללא ספק, לבחינה חיצונית ולחשבון נפש פנימי של מחנה פוליטי זה. בעיקר יש מקום לבחינתה של מרצ, שקיבלה הפעם רק 3% מקולות הבוחרים, ושרבים – כולל תומכים ותיקים ואף בעלי תפקידים בה – מפקפקים כיום בעצם ההגיון הקיומי שלה כמפלגה ובסיכויי הערידה שלה בבחירות הבאות. זאת גם אם הם ממשיכים לצדד בערכי היסוד שלה (שלא בסדר מחייב) – שוויון זכויות האדם והאזרח, כלכלה סוציאל-דמוקרטית ומדיניות רווחה, חופש מכפייה דתית וחופש דת, והסכם שלום עם הפלסטינים על יסוד התפיסה של עתי מדינות. בשנים האחרונות הוסיפה מרצ לעקרונות היסוד שלה גם מחויבות סביבתית "ירוקה".

כידוע, מרצ הוקמה ב-1992 כרשימה משותפת של רצ, מפ"ם וחלק ממפלגת שינוי. (המיזוג לכדי מפלגה אחת נעשה ב-1997). ב-2002 הצטרפה למרצ גם תנועת שח"ר בראשותו של יוסי ביילין. בבחירות הראשונות שבהן השתתפה בתבניתה הממוזגת, השיגה המפלגה השג אלקטורלי מרשים ביותר – 12 מושבים בכנסת. ואולם, ככלל, מאז היא נמצאת בירידה מתמדת מבחינת מספר המצביעים עבורה, ובמקביל, גם בהשפעתה ובבולמותה הפוליטית: 1996-1999 – 9 מושבים, 1999 – 10¹, 2003 (מרצ-הבחירה הדמוקרטית-שח"ר) – 6, 2006-2009 – 5, 2009 – 3 מושבים בלבד. אמת, מפלגה אינה נבחנת רק ביכולתה לשחזר הצלחות אלקטורליות קודמות, ובנסיבות מסוימות ירידה במספר המושבים יכולה להיות "אות כבוד" אם היא נגרמה למשל בגין "שחייה" אמיצה מול הזרם או חידוד עמדות רעיוניות. ואולם, במקרה של מרצ, כפי שיראה הניתוח שלהלן, במבט לאחור, נראה כי המפלגה פשוט לא הצליחה לייצב את עצמה בעיני הבוחרים כגורם בעל כח משיכה מתמשך ולקנות לה ציבור מצביעים קבוע ונאמן, למעט גרעין קטן מאוד, שאינו מספיק על מנת לשמש לה בסיס תמיכה רחב מספיק להפעלת השפעה פוליטית משמעותית. מעבר לכך, מרצ גם מתגלה כמפלגה לא מושכת אפילו למי שנמשו באכזבה את מפלגות האם שלהם. כך, לשל, למרות העויבה ההמונית של בוחרים את מפלגת העבודה, על פי הסקרים, מתי מעט מהם, אם בכלל, עברו למרצ.

יתרה מזו, כמעט בכל מערכת בחירות בעשור האחרון אפשר להצביע על תבנית חוזרת: עם פתיחת המערכה – לפחות על פי הסקרים – מספר המצביעים הפוטנציאלי עבור מרצ הוא גדול יותר במידה ניכרת מאשר מספרם של מי שבסופו של דבר מצביעים עבור המפלגה. במילים אחרות, המפלגה חוזרת ולוקה באבדן מצביעים לא רק בין מערכת בחירות אחת לבאה אחריה אלא גם בין פתיחת הקמפיין ליום המכריע; אנשים שרעיונית מסכימים ככל הנראה עם מצע המפלגה ואוהדים אותה, עושים "חשבון נפש אסטרטגי" ומעניקים ברגע המכריע את קולם למפלגות אחרות.² יש לשים לב, כי במקרים מסוימים מדובר אמנם במעבר למפלגות חזקות יותר, למשל מפלגת העבודה וקדימה, כאן אפשר להסביר את ה"עריקה" כביטוי לנטייה של מצביעים לתת את קולם ליחידות פוליטיות בעלות סיכוי רב יותר לקחת חלק בקואליציה הממשלתית ("הצבעה אסטרטגית"). ואולם, במקרים אחרים, המעבר היה דווקא למפלגות חלשות יותר, חר"ש (בעבר) לרשימת הגמלאים (גיל), שנראתה ערב בחירות 2006 כבעלת סיכוי נמוך יחסית להיכנס לכנסת ואפילו למפלגת הירוקים, שמעולם לא עברה את אחוז החסימה. כאן ההסבר של ההצטרפות לחזקים (או מה שקרוי בספרות המקצועית the bandwagon effect) אינו תקף כמובן, ולפיכך נראה שהבעיה טמונה במקום אחר, שעליו נרחיב את הדיבור בהמשך: כנראה ב(אי) יכולתה של מרצ לטפח הזדהות מפלגתית מחייבת ולשמר מצביעים לאורך זמן.

אין ספק כי חלק הארי של תהליך חשבון הנפש העצמי צריך להיעשות על ידי חברים, גופים ובעלי תפקידים שונים במפלגה. ואכן בעבר מונו – או לקחו על עצמם – יחידים וצוותים במרצ לקיים בחינה עצמית שכזו. יש

¹ יש הטוענים כי מרצ "ניצלה" מירידה גדולה במספר מצביעה ב-1996 וב-1999 בגלל שיטת הבחירה הישירה בשני פתקים שהיתה בתוקף באותן שנים. זאת משום שאפשר היה אז לפצל את ההצבעה – בפתק הראשון להצביע למועמד יראלי לראש ממשלה קרוב בדעותיו למרצ, ובפתק השני – להצביע בעבור המפלגה לכנסת בגין ייחודה הרעיוני. ואולם, מאז בוטלה הבחירה הישירה והיתה חזרה להצבעה בפתק אחד מצביעים ותיקים או פוטנציאליים של המפלגה היו צריכים שוב להכריע האם את הפתק היחיד שלהם לתת למרצ או למועמדים שהם העריכו כבעלי סיכויים ריאליים יותר להיכנס "בגדול" לכנסת (פרץ, לבני ועוד). כשעמדה בפניהם הכרעה קשה זו, רבים העדיפו לתת את קולם למועמדים "ריאליים" ולא הצביעו עבור מרצ.

² בבחירות של 1996 ו-1999 היה המצב הפוך: הסקרים צפו למרצ כשני מנדטים פחות ממה שבסופו של דבר קיבלה המפלגה. התפתחה אפוא בארגון ובסביבותיו התפיסה כי בסקרים המצביעים "מענישים" את מרצ על מה שלדעתם היא לא עשתה, ואילו בבחירות עצמן – הם חוזרים ומצביעים עבורה. כמו כן השתרשה האמונה כי מצביעי השמאל נותנים לסוקרים להבין כי הם מתלבטים עד הרגע האחרון, אבל שוב, בסופו של דבר, חוזרים הביתה. בדיעבד מתברר, כי לפחות בשנות האלפיים תפיסה זו לא היתה מעוגנת היטב במציאות. מעבר לבעיות בניהול הקמפיינים שגרמה תפיסה זו עליהן נעמוד בהמשך, היא גם הביאה את מרצ בשנים האחרונות לקחת סיכונים כלכליים, מתוך הנחה שבסופו של דבר היא תקבל יותר מנדטים מהצפי בסקרים.

לציין כי רוב הצוותים שאנו יודעים על קיומם ואשר כתבו והגישו מסמכים,³ הפנו את מבטם קדימה - לקראת בחירות שמשמשו ובאו, אם כי כמובן שהסתכלות לאחור היתה גם במקרים אלה מחויבת המציאות. לעומת זאת, הוועדה הנוכחית היא מעצם המנדט שלה ועדת בדיקה בדיעבד של מפלה אלקטורלית, אם כי גם המלצותיה, כמובן, מכוונות לעתיד. שוני נוסף בין עבודתה של הוועדה הנוכחית לרוב הצוותים הקודמים, הוא החלטתה שלא להימנע מדיון בהיבט הרעיוני ולא להתמקד רק בזה הארגוני. זאת היות ונראה כי לפחות בעת הזו, קשייה של מרצ אינם נגזרים רק מבעיות תפקוד במישור הארגוני, אלא גם, ואולי אף יותר, מהקושי לגבש מסכת רעיונית עקיבה ומשכנעת, עובדה שאינה נסותרת כיום מעינו של איש והגורמת להערכתנו, כפי שנפרט בהמשך, לאבדן מאסיבי של קולות בקלפי.

מעבר לכך, כבר כאו המקום לציין, כי לפחות על פי המידע שבידי הוועדה הנוכחית, רוב ההמלצות הכלולות בדוחות הללו לא יושמו, גם במקרים שבהם היה מדובר בהמלצות פשוטות יחסית ליישום. זאת ככל הנראה לא מפני שהמלצות אלה נמצאו בלתי ראויות, אלא מפני שעצם העיון השיטתי ובעיקר הפומבי בהן חייב הכרה במראה הלא נוח שהשתקף במראה. יתרה מזו, יישומן של ההמלצות חייב לא פעם קבלת החלטות אסטרטגיות קשות ואף מכאיבות, הן במישור הארגוני והן במישור האישי. מטבע הדברים, שכל עוד המפלגה לא עמדה על עברי פי פחת, העדיפו הנוגעים בדבר להניח לדברים כמות שהם.

בהקשר זה מן הראוי אולי לציין כי איזש הוועדה בנוכחית, שהוקמה ביוני 2009, ערב דין ודברים לא קצר ולא קל בתוך המפלגה עצמה, הן לגבי ההרכב הרצוי בכלל והן לגבי מינויים ספציפיים. כחברי הוועדה מונו בסופו של דבר:

- פרופ' תמר הרמן (יו"ר הוועדה), חברת סגל במחלקה למדע המדינה, באוניברסיטה הפתוחה, ועמיתת מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה. תחומי התמחותה: דעת קהל, יחסי ציבור-שלטון, פוליטיקה ישראלית וחברה אזרחית בהתמקדות בתנועות שלום.
- עידו (סני) ארזי - מעצב גרפי ומנהל קריאייטיב, בעל סטודיו לפרסום ומיתוג, המתמחה בטיפול בעמותות חברתיות ופוליטיות. פעיל שמאל.
- ד"ר עדית דיאמנט, Ph.D בפזיקה ו-MBA עם התמחות בשיווק. עוסקת ביעוץ עסקי וכתובה טכנית. מכהנת כחברת מועצת העיר רעננה מטעם מרצ (קדנציה שלישית). יו"ר הפורום המוניציפאלי של מרצ וחברת הנהלת המפלגה. בעבר יו"ר פורום הנשים של מרצ.
- חגית עופרן, מרכזת פרויקט מעקב התנחלויות ב"שלום עכשיו". בעבר, עבדה עם ח"כ יוסי ביילין וריכזה את פרויקט החשיבה לשמאל בישראל, שעשימש כבסיס למצע מפלגת מרצ-יחד. הצטרפה למרצ במהלך האיחוד בין מרצ ותנועת שח"ד.
- ד"ר הללי פינסון, מרצה במחלקה לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון. בין השנים 1996-1999 היתה רכזת נוער מרצ.

בהקשר זה, אנו רוצים להודות בחום לפרופ' אשר אריאן, שנמנע ממנו להשתתף באופן שוטף בעבודה הוועדה, אך נאות לקרוא את הדו"ח בשלבים שונים, ותרם רבות בהערותיו ובהארותיו לתוצר הסופי.

גניית הדו"חות הקודמים, חרף העבודה הרבה והרצינית שהשקיעו בהם כותביהם, התאפשרה גם משום שהדו"חות הללו לא זכו לפרסום, ולמעשה נשמרו בחדרי חדרים. גם הכותבים עצמם, כנראה בגין הזדהותם החזקה עם המפלגה לא רצו, ככל הנראה, לכבס בראש חוצות את "הכביסה המלוכלכת", והסתפקו בהגשת המסמכים שכתבו לראשי המפלגה ומוסדותיה. למרות ההערכה הרבה לסגנון פעולה דיסקרטי ולויאלי זה, אין מנוס מן המסקנה שכתוצאה מכך, רבים מחברי המפלגה, לא כל שכן הציבור הרחב, כלל אינם מודעים עד היום לקיומם של דו"חות אלה ומכאן שגם לא באה מהם דרישה לקיים בהם דיון של ממש או ליישם את המלצותיהם. אמנם הוועדה הנוכחית לא התנתה את ביצוע משימתה

³ ראו, למשל, אוקטובר 1999. "מסמך סיכום – צוות לבחינת היערכות מרצ לבחירות לכנסת השש עשרה", שהגיש להנהלת מרצ צוות בראשותו של פרופ' מנחם הופנונג. יש לציין כי מסמך אופטימי זה, שיקרא להלן "דו"ח הופנונג", נכתב בהשראת ההתחזקות האלקטורלית בבחירות לכנסת ה-15, ולפיכך חלק לא קטן מאבחנותיו, ובוודאי רוח הדברים, כבר אינן תקפות כיום. מסמכים שהרקע לכתיבתם דומה יותר לזה של הדו"ח הנוכחי הם: "הצעת תוכנית עבודה למרצ-יחד ליישום מ-02/2007 ועד הבחירות הבאות", מסמך שגובש על ידי צוות עבודה בראשות צביה גרינפלד, מוסי רז, גבי לסקי, אייל גרוס וליאור טל והוגש ליו"ר המפלגה דאז, יוסי ביילין ולמוסדות המפלגה. מסמך נוסף נכתב לא מזמן על ידי בעז אמיתי שהתבקש על ידי מזכ"ל המפלגה לעשות כן, והוא קרוי "הערכת מצבה הפנימי של מרצ-יחד דו"ח בנוסח מקוצר, מארס 2008". חשוב גם לציין כי עובדת קיומם של דו"חות אלה לא הובאה כלל לידיעת הוועדה הנוכחית והם הגיעו לידינו רק בעקבות חיפוש נמרץ מצדנו אחרי מסמכים שעל קיומם ידעו חברי הוועדה או מראיינים שהופיעו לפנינו. בהנחה שלא נעשה כאן ניסיון מודע להסתיר מידע, הדבר מעיד על קושי לשמר ידע במערכת ולהופכו נגיש, נקודה שאליה מתייחס דו"ח הופנונג באופן מפורט (שם, עמ' 12).

בפרסום ממצאיה והמלצותיה, אבל כבר בשלב מוקדם זה של הדיון ברצונו להמליץ בכל לשון של המלצה כי הדברים יופצו ברבים כדי להתניע מהלך רחב של דיון אסטרטגי באשר לעתידה של מרצ ודרכי התנהלותה מכאן ואילך. זאת בהקדם האפשרי, כדי לאפשר בחירה אסטרטגית לאן פני המפלגה מועדות ולהכניס את השינויים הנגזרים מהחלטה כזו כראוי ומבעוד מועד, הרבה לפני יריית הפתיחה של מערכת הבחירות הבאה. בעינינו, שקיפות ופומביות הדיון בעניין זה הם תנאים מקדימים לכך שלעבודת הוועדה הנוכחית תהיה השפעה כלשהי ושההשקעה שנעשתה בחקירה ובמחשבה כאן ובעבר לא תרד לטמיון פעם נוספת. בהקשר זה יש לציין, כי לא מעט מהאבחנות וההמלצות שבדו"ח זה ניוונות ונסמכות על אלה שנכללו כבר במסמכים הקודמים, שכן, כאמור, בתחומים רבים הדברים נותרו כשהיו ואפילו החמירו.

זאת ועוד, מן הדיונים המקדימים שקיימה הוועדה, ונוכח רוח הדברים בפגישות הראשונות שקיימה עם אנשים מתוך המפלגה ומחוצה לה, עלה באופן הברור ביותר, כי על מנת שתהא בעלת משמעות, הבדיקה הפעם אינה יכולה להתמצות בשאלה – שהופנתה לוועדה עם מינויה – האם בבחירות האחרונות נעשו שגיאות שגרמו למפלה האלקטורלית ואלו הן. זאת שכן להערכתנו, בגלל הרקע המיוחד לקיומן (מבצע "עופרת יצוקה"), ניתן להתייחס לבחירות 2009 כ"מקרה פרטי", ולפיכך לא מייצג בהכרח. הוועדה קיבלה אפוא החלטה לבחון את הדברים בשתי רמות: הרמה הראשונה היא של תהליכים מתמשכים שהביאו את הדברים עד הלום, והרמה השנייה היא זו של הגורמים הספציפיים לכשולן בבחירות האחרונות. להערכתנו התמקדות רק במערכת הבחירות האחרונה בלבד היתה עלולה להסיט את תשומת הלב מליקויים ארגוניים, מבניים ורעיוניים מתמשכים, ומהשינויים הפוליטיים והחברתיים שהשפעתם על עתיד השמאל הציוני בכלל ומרצ בפרט רבה לאין ערוך מאשר שאלות כגון: האם הקמפיין האחרון נוהל ביעילות, מה היתה ההשפעה של חסרון הכיס על ניהול מערכת הבחירות, או באיזו מידה מבצע "עופרת יצוקה" ועמדת המפלגה כלפיו הם שגרמו לבריחת המצביעים. אף על פי כן, אפשר להקדים ולומר, כי ממצאי הבדיקה מורים כי בחירות 2009 היו אולי "מקרה פרטי", אך בהחלט מייצג וניתן ללמוד ממנו רבות.

האבחנה בין תהליכי העומק לתוצאות הבחירות האחרונות באה לידי ביטוי במבנה הדו"ח הנחלק לשני חלקים עיקריים: החלק הראשון עוסק באבחון (דיאגנוסטיקה) והחלק השני – על בסיס האבחונים שבחלק הראשון – מתמקד בהמלצות (פרוגנוסטיקה). פרק האבחונים מחולק גם הוא לשניים: אילוצים כללים ומכשלות שבאו לידי ביטוי בבחירות 2009.

* * *

III שיטת העבודה

עבודת הוועדה נמשכה, באופן לא רציף, מיוני 2009 ועד ינואר 2010.

כדי להפיק "תיאור גדוש"⁴ של מצבה של מרצ והתנהלותה בעבר ובהווה, השתמשה הוועדה במקורות מידע והערכה שונים, וזאת כמובן מעבר לדיונים הפנימיים שקיימה. מקורות המידע העיקריים היו:

- ראיונות עם בעלי תפקידים ועם חברים במפלגה.
- שיחות והתייעצויות בהרכב משתתפים משתנה, עם מומחים למערכת הפוליטית הישראלית מן האקדמיה ומחוצה לה ועם עיתונאים המכסים את התחומים הרלוונטיים. מטעמים של חיסון מידע, הדברים שולבו בדו"ח ללא התייחסויות אישיות, וקטעי ראיונות מופיעים בו ללא שמות המרואיינים.
- כתבות עיתונאיות רלוונטיות שהתפרסמו במשך השנים, וכמובן לפני ואחרי הבחירות האחרונות.
- מסמכים ודו"חות ביקורת קודמים.
- נתוני סקרים שנעשו לפני הבחירות בהזמנת המפלגה ובהמלצות הסוקרים.

רוב הראיונות התקיימו בתבנית "מובנית למחצה", כלומר אם כי לכל מרואיין/נת היתה אפשרות לומר את דבריו/ה ולפרוש את משנתו כראות עיניו/ה, הרי שבתחילת הריאיון הוצגו תמיד שלוש שאלות-על, שאליהן הוועדה ביקשה את התייחסותו/ה:

1 תיאור/הערכה של השתלשלות מערכת היחסים בין מרצ/השמאל הציוני והחברה הישראלית בעשור האחרון.

2. הסבר ספציפי של תוצאות בחירות 2009.

3. הערכה הסיכויים להחזיר למרצ ולשמאל הציוני מצביעים, ולחזור להיות כח משמעותי בפוליטיקה הישראלית, אם לא – מהן המסקנות האופרטיביות המתבקשות מכך, ואם כן – כיצד?

* * *

⁴ המונח "תיאור גדוש" (thick description) לקוח מתחום האנתרופולוגיה. הוא מתייחס לעיון תיאורי וניתוחי לא רק של התנהגות מושא המחקר אלא גם של הקשר הפעולה והקיום שלו. זאת כדי "לטעון" את ההתנהגות במשמעויות התרבותיות מעבר לנצפה בעין בלבד. היפוכו של "תיאור גדוש" הוא "תיאור דק" (thin description).

IV אבחונים

א. אילוצים כלליים

בחלק זה של הדו"ח נדון בגורמים הכלליים למצבה הנוכחי של מרצ, להבדיל מהנסיבות הספציפיות של בחירות 2009, שיידונו בפרק ב של חלק זה. יש להבהיר, כי בחלק זה יידונו רק האילוצים, ואילו ההמלצות כיצד להתמודד עמן יובאו בחלק ההמשך של הדו"ח.

רוב התופעות הפוליטיות הן רבות פנים ועתירות סיבות ונסיבות. רק בנדיר אפשר להצביע על תופעה שהיא חד ממדית וחד סיבתית, ומכאן גם "חד-פתרונית". גם מצבה הפוליטי של מרצ בשנים האחרונות וכמובן תוצאות הבחירות האחרונות הן תופעות מורכבות, ששורשיהן מצויים בכמה וכמה מישורים. ההשפעה היחסית של הגורמים בכל אחד ממישורים אלה היא שונה ברגע נתון ואף משתנה לאורך השנים; כפי שיוסבר להלן, אחדים מרכזיים יותר מאחרים. יתרה מזו, כפי שיוסבר להלן על המתרחש במישורים מסוימים אין למרצ יכולת להשפיע. ואף על פי כן, אי אפשר להתעלם מתשומות בלתי ניתנות להשפעה אלה וחשוב ביותר להביא אותן בחשבון בתהליך גיבוש האסטרטגיה העתידית של המפלגה שכן הן מצטרפות לכדי מכלול, שהביא את הדברים למצבם הנוכחי והן משפיעות על הסיכויים להיחלץ מהמצב הקיים.

הניתוח הכללי שלהלן יתמקד בתשומות המצויות בארבעה מישורים. הסדר שבו מוצגים מישורים אלה אינו משקף בהכרח את משקלם היחסי האובייקטיבי, אלא את יכולת המפלגה לפעול בהם.

- המישור הראשון הוא המפלגתי-רעיוני – כאן נתייחס בעיקר להשלכות עמדותיה של מרצ בנושאי חוץ וביטחון על מיצובה הפוליטי, על רקע מצב התהליך המדיני עם התמוטטות תהליך אוסלו ומערך היחסים הישראלי-ערבי האזורי. כמו כן נתייחס להשלכות עמדותיה בנושאים אחרים, כגון חברה וכלכלה, זכויות אדם, דת ומדינה וכדומה.
- המישור השני הוא המפלגתי-ארגוני – כאן נתייחס למבנים ותהליכים בתוך מרצ שהשפיעו לדעתנו על הקשיים שהמפלגה חווה בשנים האחרונות.
- המישור השלישי הוא הפוליטי-חברתי הארצי – משתנים רלוונטיים כאן הם השינויים הדמוגרפיים, הכלכליים-חברתיים והרעיוניים-תרבותיים העוברים על החברה הישראלית וכן השינויים במפה המפלגתית ובשיטת הבחירות, אשר משפיעים, להערכתנו, על מיצובה הפוליטי של מרצ.
- המישור הרביעי הוא הדמוקרטי-כללי. כאן נתייחס לתופעות בעייתיות, הניכרות לא רק בישראל אלא גם בדמוקרטיות אחרות, ואשר יש להן, להערכתנו, השתמעויות לגבי מצבה של מרצ ועל סיכוייה לשנות לטובה את מעמדה הפוליטי, וביניהן: ירידת ההזדהות והאמון של הציבור עם מפלגות והיחלשות בכוח המשיכה של האידיאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית.

המישור המפלגתי-רעיוני

הזיהוי הרעיוני הבולט ביותר של מרצ בציבור הוא כחלק ממחנה השלום – מאז ומתמיד המפלגה וכל אחד ממרכיביה תמכו בחיפוש אחר פתרון מדיני לסכסוך הישראלי-ערבי ובויתורים טריטוריאליים ואחרים הנוגרים מחתימה על הסכם שלום. זה המקום להדגיש, שגם בימי הזוהר של תהליך אוסלו, בראשית שנות ה-90, תמך בעמדה זו רק מיעוט בציבור הישראלי. היה זה השינוי בעמדתו של ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, שהביא את התפנית האסטרטגית של אוסלו, אך בשום שלב לא היתה בכך תמיכה של רוב הציבור.

כידוע, ההתפתחויות המקומיות והאזוריות בשנים האחרונות לא הטיבו עם מי שמציגים ומנסים לקדם חזון הרמוני למזרח התיכון: השלום הקר עם מצרים וירדן, היעדר סימנים להתקרבות כלשהי להסכם שלום בין ישראל לסוריה, למרות ניסיונות חוזרים ונשנים למגעים, מערכת היחסים המתוחה עם לבנון

שלא השתקמה ואף החריפה מאז מלחמת לבנון השנייה ב-2006, וכל זאת רק במעגל הראשון. במעגל השני, איראן המתגרעת והתחזקת הפונדמנטליזם הרדיקלי האסלאמי, הנתפסים על ידי הרוב בישראל כאיום קיומי, מעמידים בסימן שאלה את הסיכוי לתפנית מדינית חיובית בעתיד הנראה לעין ומרחיקים את הציבור ממי שמציג תמונת עולם שונה לגבי עתיד האזור, או לחילופין, לגבי מידת אחריותה של ישראל למצב הנוכחי. לא כל שכן שהעיונות החריפה, המתמשכת והבלתי מוסתרת בין ישראל לחמאס ותקופות הירי הבלתי פוסק על הדרום, יצרו בארץ דעת קהל בלתי אוהדת בעליל למסר של שיתוף פעולה⁵. כל אלה מקטינים את הסיכוי לשכנע את הציבור בישראל לקחת סיכונים כלשהם המתחייבים במסגרת הסכם שלום וכמובן את המשיכה האלקטורלית של מפלגות התומכות בכך. רבים ממי שהיו בעבר אוהדים של מסר השלום של השמאל הציוני, מדברים בשנים האחרונות בלשון אחרת על הסיכוי לשלום ועל מי שנאחזים בו. כך, למשל, כתב פרופ' אליה ליבוביץ: "מרצ ומה שמכונה השמאל הישראלי מנסים זה כ-40 שנה לומר לציבור בישראל, שיש לעשות שלום עם העם הפלשתיני תוך כדי ויתורים מדיטוריאליים מפליגים על שמחי כיבוש ואף בירושלים שכן מצב הכיבוש הוא אנטי מוסרי מעצם מהותו. מרצ גם אומרת, שלא רק שיש צורך להגיע להסכם עם הפלשתינאים, הדבר גם אפשרי. גם בצד השני יושבים בני אדם. כל אלה הם קורט דברי אמת, אך אינם כל האמת. בצד השני יושבים גם אנשים ותרבות, המאפשרים בריש גלי ואף מניסים ומעודדים בני אדם - והפרימיטיביים והעניים ביותר מהם אף את בניהם ובנותיהם ממש - לחגור חגורות נפץ ולהתפוצץ ליד אומבוס ישראל הנושא ילדים לבית ספרם"⁶.

התפוררותה של תנועת השלום כביטוי החוץ-פרלמנטרי של אג'נדת השלום היא האינדקציה הטובה ביותר לתהליך שלעיל שעברה החברה הישראלית-יהודית. התפוררות התנועה גם הותירה את השמאל הציוני ומרצ ללא עורף ציבורי משמעותי. מאז כישלון שיחות קמפ דייוויד ופרוץ האינתיפאדה השנייה, השתרשה בציבור גישת ה"אין עם מי לדבר" כאקסיומה. זאת במיוחד מאז שמפלגת העבודה, שייצגה את הזרם המרכזי הישראלי שתמך בשלום, יחד עם העומדים בראשה, פרס (שעבר בהמשך לקדימה שבמרכז) וברק, שהובילו בשלבים מסוימים את המו"מ לשלום, הצטרפו לממשלת שרון ולאחר מכן (ברק) אף לממשלת נתניהו, אשר אפילו לא כללה בקווי היסוד שלה הכרה בפתרון של שתי מדינות לשני העמים. על רקע זה יש להבין את קביעתו המיואשת והמייאשת של פרופ' מתניה בן ארצי כי: "כל שחקן שחמט מתחיל מכיר את המצב הזה: הוא מתבונן בלוח, במצב כליו וכלי יריבו, ומודיע: 'נכנע'. זאת על-אף שנותרו ברשותו כלים לא מעטים ועל-אף שקיימת תמיד תקווה לשגיאה קשה של היריב, שתביא לו תוצאה טובה יותר מן ההפסד המוחלט שהוא גוזר על עצמו. הצהרת הכניעה הזאת היא מתן כבוד ליריב. היא מכירה בערכו כמי שחזקה עליו שהמהלכים הבאים שלו יהיו מוצלחים כמו קודמיהם, ויובילו אותו לניצחון. ההצהרה הזאת מכבדת גם את הצד המנוצח; היא מציגה אותו כמי שיודע לקרוא נכוחה את המציאות ומעדיף לשמור את כוחו להתמודדות הבאה. מחנה השלום הישראלי, להבדיל מאלה המסתפקים ב'תהליך', התמעט עד מאוד. נדמה שהגיע זמנו להישיר מבט אל המציאות, להקשיב להיסטוריה הדוברת מגורו של רבי עקיבא, וכמו שחקן השחמט המפסיד עליו לאזור אומץ ולהודיע: "אני נכנע."⁷

היות שעל פי כל המחקרים העוסקים בהצבעה בישראל, הרי שהפער הבלתי ניתנים לגישור, לפחות בעת הזו, בין החזון המזרח תיכוני ההרמוני של מרצ ואולי אף יותר מכך עמדתה הנחרצת והמוצהרת נגד הכיבוש, לבין התפיסה הרווחת בציבור שהפלסטינים אינם פרטנר ושפינוי שטחים נוספים בגדה המערבית רק ייתן רוח גבית לחמאס ו"יביא את עזה לרמאללה", מקטין מאוד את הסיכוי להתחזקות משמעותית של המפלגה בבחירות בעתיד הנראה לעין.

⁵ ראיות אמפיריות רבות לקביעה זו באשר לעמדת הציבור בישראל בשאלת סיכויי השלום אפשר למצוא בנתוני סקרי מדד השלום, המתקיימים מדי חודש בחודשו: www.tau.ac.il/peace

⁶ ליבוביץ, אליה. 2008. למה יש להם רק חמישה חברי כנסת. 19 בדצמבר. הארץ אונליין <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1048093.html>

⁷ בן ארצי, מתניה, 2010. הצהרת הכניעה של השמאל. ynet, 2 בינואר. <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1,2506,L-3827682,00.html>

מן הצד השני, נחישותה של הנהגת מרצ הנוכחית להישאר בגבולות הקונצנוס הציוני, על המשמעויות שיש לדבר מבחינת תפיסת אופי מדינת ישראל ומקורות הסכסוך הישראלי-ערבי, מקטינה מאוד את סיכוייה לקרב אליה מצביעים יהודים מן השמאל הרדיקלי, הרואים בפרויקט הציוני פרויקט קולוניאליסטי והתומכים לפיכך בפתרון של מדינת כל אזרחיה, או מדינה דו לאומית ודוחים את רעיון שתי המדינות לשני העמים. אין גם ספק שהמחויבות הציונית המוצהרת המתמשכת של מרצ, גם אם היא מלווה בביקורת על מדיניות ממשלות ישראל השונות, הלכה והקטינה את כח המשיכה שלה ככל שהדבר נוגע למגזר הישראלי-ערבי.⁸ המחקרים מורים שעמדותיו של ציבור זה בשאלת אופייה הרצוי של המדינה (למשל, בזכות ביטול חוק העבדות במתכונתו הנוכחית המייחדת אותו לעולים יהודים) והתנהלותן של ממשלות ישראל במסגרת ניהול הסכסוך, הלכו והתרחקו עם השנים מאלה של הציבור הישראלי-יהודי-ציוני ומכאן גם נובעת התרחקותו ממרצ. העובדה כי חרף תמיכתה השיטתית בחתירה לשלום ובשוויון מלא לכל אזרחי ישראל, מרצ תמיד היתה אופוזיציה לויאלית לזרם המרכזי היהודי בעת עימותים צבאיים, ובכלל זה בעת מבצע "עופרת יצוקה", תרמה גם היא את חלקה לכך שלאורך השנים היא נכשלה במאמציה להפוך למוקד הזדהות פוליטי משמעותי עבור הציבור הישראלי-ערבי.⁹

ואולם, בעוד שכוחו האלקטוראלי של השמאל היהודי ה"רדיקלי" הוא קטן מכדי להשפיע באופן משמעותי על תוצאות הבחירות¹⁰, ירידת התמיכה בקרב ציבור המצביעים הישראליים-ערבים היא משמעותית יותר. גם כאן אין ציפייה כי המצב ישתנה, אלא אם מרצ תקבל החלטות אסטרטגיות מרחיקות לכת בכיוון של התרחקות מסדר היום הציוני, החלטה שעלולה במונחים של תמיכת הציבור היהודי תהייה, ללא ספק, מרחיקות לכת.

גם בנושאים אחרים ניכרות בשנים האחרונות בציבור הישראלי בכללותו מגמות רעיוניות המרחיקות אותו ממרצ. כך, כפי שנראה להלן בסעיף העוסק במגמות הפוליטיות-חברתיות בגין השינויים הדמוגרפיים החלק היחסי של מגזרי הציבור שיש סיכוי שיתחברו לאג'נדה חילונית מובהקת וכן לאג'נדה המקדשת את זכויות האדם והאזרח ללא הבדל גזע מין ודת, הוא נמוך, וכמו כן לאג'נדה המקדשת את זכויות האדם והאזרח ללא הבדל גזע מין ודת. הירידה הכללית במערב בפופולריות של האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית במקביל להתחזקות התפיסות הניאו-ליברליות והתמיכה בגלובליזציה ובשוק חופשי, שבהן נדון בהמשך, גם הן אינן מבשרות טובות למרצ.

עם זאת, יש מקום לאופטימיות זהירה בכל הקשור להטמעה מתמשכת ועמוקה של אג'נדות המדברות על הכרה בזכויות של מיעוטים, על רב-תרבותיות ועל נכונות לקבל סגנונות חיים אלטרנטיביים, וכן של סדר היום ה"רוק", בקבוצות העירוניות-חילוניות-משכילות-מבוססות. אג'נדות שמרצ מחויבת אליהן מלכתחילה.

בעיה נוספת במישור המפלגתי-רעיוני, נוגעת למה שהוגדר על ידי מרואיינים רבים כמשמוש רעיוני ומשמוש מסריים. בריאיון נרחב שהתפרסם עמה לאחר בחירות 2009, התייחסה ח"כ לשעבר זהבה גלאון לנקודה זו כדלקמן: "השמאל התחיל את הגסיסה שלו ב-2000 ומת ב-2009. עד אז אני עוד יכולה לומר שמרצ לא התחנפה לקונצנוס ולא חיפשה אותו. בימי שולמית אלוני ויוסי שריד, בגווניה השונים, מרצ היתה מפלגה מאתגרת, מרדנית וחתרנית, ובעיקר היא לא חשעה לבעוט כשצריך. ... ימי הזוהר של מרצ, בראשות אלוני, כשמרצ זכתה ב-12 מנדטים, היו כשהיא היתה המפלגה הכי חדה, הכי מרגיזה. מבחינת מרצ רלוונטית כשהיא מתנגדת למלחמה, כשהיא מתנגדת לשחיתות, כשהיא לא שותקת. והטרגדיה

⁸ בראש אתר הבחירות של מרצ (<http://www.bhirot2009.co.il/home.yecms/>) נאמר במפורש "הגשמת הציונות תעשה באמצעות הפיכת ישראל גורם משיכה לעולים-בכוח וצמצום ההגירה ממנה", ניסוח שאינו יכול לדבר אל לבו של הרוב המכריע של אזרחי ישראל הערבים.

⁹ למשל, אמיתי, 13.

¹⁰ יש לציין, כי מספרם האבסולוטי של אלה התומכים ברעיון הדו-לאומי הוא כיום קטן מכדי לשנות מהותית את המשואה האלקטורלית. על פי סקר מדד השלום ממרץ 2009 מדובר ב-6.6% מהציבור היהודי ו-8.2% מכלל הציבור (היהודי והערבי) בישראל.

הגדולה היא שמרצ הפכה למפלגה מיושנת, ממסדית, אני אפילו אגיד מקובעת ומשעממת. הקונספציה של מרצ משנות 2000, של ללכת עם הזרם כמו דגים מתים, שנסחפים, הקונספציה הזאת קרסה".¹¹

יש הטוענים כי מדובר בזניחתה של השקפת עולם כוללת. לאחר בחירות 2003, כתב פרופ' קלמן אלטמן במון אופייני למבקרית של המפלגה מהשמאל הרדיקלי: "גם לאחר הצטמקותה של מרצ בבחירות שריד מצהיר 'אי אפשר למכור לציבור מו"מ עם הפלסטינים' ('הארץ', 10/2/03), ורן כהן מצטרף אליו בהערכה שמרצ היתה צריכה להסתייג מערפאת זה זמן רב. ביילין, לעומתם, מעריך שהתנערות מערפאת לא היתה מונעת את כישלון מרצ בבחירות ומציין ש"ערפאת" הוא שם קוד לכל מנהיגות הרשות הפלסטינית. אם מרצ אינה יכולה להשתחרר מעמדות הרוח אסון אלה נגד השלום, היא תמשיך ללא ספק את הידרדרותה הבלתי נמנעת אל אי-רלבנטיות פוליטית גמורה.¹² כך גם נשמעת תדיר הטענה כי במאמציה לפשט את מסריה כעצת הקמפיינרים, וכן כדי להתחבב על ציבור בוחרים רחב ככל האפשר, מרצ ממעיטה מדי במערכות הבחירות האחרונות להדגיש את המסרים המקוריים שלה: המסר החילוני, המסר של זכויות אדם ואזרח ושוויון מגדרי. הדבר מביא לתסכול ואבדן התמיכה בה בקרב ציבור הבוחרים המסורתי שלה, שאלה הן בעיניו נקודות שאי אפשר להתפשר עליהן ושאסור למשמשן.

לעומת זאת, יש הזוקפים את המשמוש הרעיוני לריבוי המסרים, כלומר, לעובדה כי המפלגה מציגה מסרים בתחומים שונים בעת ובעונה אחת – חברתי-כלכלי, מדיני-בטחוני, זכויות אדם, חופש הדת וחופש מדת איכות הסביבה וכדומה. ואכן, במהלך הראיונות מצאנו כי יש הסבורים, אחרת, כלומר, כי על מנת לייחד את עצמה ולרכז משאבים, על מרצ להבליט מסר ברור אחד, למשל, חופש מדת או זכויות האזרח, להתמקד בו ולא לפרוש משנה רבת פנים. עם זאת, אפילו בקרב המשוכנעים כי יש צורך ב"מסר מוביל" יש חילוקי דעות. אלה מתמקדים בשאלה מה יהיה אותו מסר מוביל. בעיקר התנהל הדיון עד לאחרונה בין מי שמצדדים בהתמקדות בהיבט המדיני-בטחוני (סיום הכיבוש) למצדדים בהתמקדות בהיבט החברתי-כלכלי (חינוך, בריאות, פנסיה וכיוצ"ב). חסידי הדגש המדיני-בטחוני טוענים כי "המסר ברור: במדינת ישראל אנשים מצביעים אך ורק על פי מצב הביטחון. שאלת מקום העבודה שלהם לא נחשבת בעיניהם לשאלה פוליטית. מי שישחק על המגרש של פיתרון לבעיית הביטחון - יקבל קולות, ומי שישחק על המגרש של פיתרון בעיית הכלכלה - יקבל סימפטיה רבה, אבל ספק אם יעבור את אחוז החסימה".¹³ וכן: "ונכון, לא תקין פוליטית לומר זאת - אבל אין ברירה: קודם שעוסקים בעתיד קני הנשרים בגולן צריך, כמה מרגיז, לעסוק בעתיד ההתנחלויות שם; קודם שנאבקים בציד זנים נכחדים צריך, כמה מעצבן, להיאבק בציד המבוקשים; וקודם שלוחמים למען זכויות ההומואים צריך, כמה אנכרוניסטי ושדוף, להילחם למען הזכויות הבסיסיות של שלושה מיליון וחצי פלשתינאים, החיים יותר מ-40 שנה בלא כל זכויות".¹⁴ לעומת זאת יש הסבורים כי במיוחד בתקופה שבה העניין המדיני-בטחוני "תקוע" ומסר השלום וסיום הכיבוש "אינו עובר", המפלגה יכולה וצריכה להציע פתרונות לבעיות חברה וכלכלה מעיקות אשר יזכו אותה בתמיכה ציבורית גדולה יותר מאשר אם תידבק בנושא סיום הכיבוש.

יש לציין, כי לאחרונה מתפתח במפלגה זרם שלישי, התומך בהפיכתה של מרצ למפלגת נישא, שתתמקד בנושאים שאינם "תפוסים" על ידי המפלגות הגדולות. ובעיקר בנושא סדר יום אזרחי – זכויות אדם וכן דת ומדינה. התמקדות במסרים ספציפיים אלה, טוענים חסידי הגישה הזו, לא תביא אולי המוני בוחרים, אבל היא תקל על מיצובה של מרצ ותבדיל אותה ממתחרות פוטנציאליות.

ואולם, לדעתנו וכפי שנרחיב בהמשך, ספק אם התמקדות במסר אחד, כזה או אחר, תביא את הבוחרים להצביע עבור מרצ בהמוניהם, וספק גדול עוד יותר אם טענת המשמוש הנובע מריבוי או מחפיפה עם

¹¹ וייץ, גידי. 2009. זהבה גלאון מסתערת על הנהגת מרצ וסוגרת חשבונות עם עמוס עוז, חיים אורון ויוסי ביילין. הארץ Online, <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1075927.html>

¹² אלטמן, קלמן, 2003. בחירות 2003 – התדרדרות השמאל הישראלי. הגדה השמאלית, 16 בפברואר <http://www.hagada.org.il/hagada/html/modules.php?name=News&file=article&sid=597>

¹³ למשל, מוסי רז. 2009. שמאל חדש. הגדה השמאלית, <http://www.on-the-left-side.org.il/109227/>, 21-ר-ר-21

¹⁴ לוי, גדעון, 2008. הניצנים נראו בארץ. הארץ אונליין, 26 בדצמבר <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1049940.html>

מפלגות אחרות היא נכונה. זאת משום שזה ייחודן של מפלגות פוליטיות - בניגוד, למשל, לתנועות חברתיות – שהן תמיד מציגות, ואף אמורות להציג, מצע רב ממדי ולא חד ממדי; מפלגות מעצם הגדרתן, אמורות להיות מוכנות להתמודדות עם מלוא מגוון הנושאים המעסיקים את המדינה והציבור.¹⁵

במתרחש במישור הרעיוני יש למפלגה, מטבע הדברים, שליטה ניכרת, והיא יכולה להכניס בו שינויים לפי שיקוליה. בהמשך הדו"ח, נתייחס למהלכים שאנו סבורים כי כדאי לעשות במישור זה, אם כי, כבר כאן אפשר לרמוז, כי להערכתנו אין מקום לתפניות אסטרטגיות.

המישור המפלגתי-ארגוני

עוד יותר מאשר במישור הרעיוני, שבו הדברים נוגעים במהות ולפיכך פחות גמישים, הרי שבמישור המפלגתי-ארגוני, היכולת לקבל החלטות מרחיקות לכת ולבצען היא גדולה. לפיכך, הדיון במישור הזה הוא אולי המעשי ביותר. עם זאת, כפי שמלמדת העובדה שעד היום לא נבחנו כראוי ויושמו המלצות של צוותים קודמים, יש להביא בחשבון שמהלכים של שינוי ארגוני, במיוחד אם הם אסטרטגיים, אינם קלים לביצוע, בשל ההתנגדות המובנת לשנות שגרות ארגונית, בשל הקושי להתפנות מחשבתי מענייני היומיום הדוחקים, ומפני שברוב המקרים הדבר מחייב משאבים - כסף, זמן וכח אדם – שאינם תמיד בנמצא.

הדו"ח האסטרטגי שהגיש בוועד אמיתי ב-2008 להנהלת מרצ ממצה באופן עדכני חלק גדול מן הבעיות הארגוניות העיקריות. נעמוד להלן על אלה מהן שגם אנו אבחנו כמחייבות התייחסות וטיפול לאלתר:

- **אווירת הנכאים בתוך המפלגה על רקע של תפקוד מפלגתי לקוי.** שלא במפתיע, אווירה זו רק הוחמרה לאחר היוודע תוצאות בחירות 2009. אמיתי מצביע נכונה על תופעה שעלתה גם בבדיקה הנוכחית, כי לפחות בקרב החברים הפעילים, מקור הדכדוך מצוי פחות בגורמים חיצוניים, ויותר בתוכנה/תחושה כי המפלגה – על הנהגתה ומוסדותיה - אינה מתפקדת כראוי, ונמצאת בנסיגה בכל התחומים: "חברים ופעילים מוכנים אמנם, בליט ברירה, לקבל את חוסר ההצלחה בקלפי ולהסבירו ב'מצב הפוליטי', במצבו של השמאל בכלל, וכדומה, אבל בשיחות אישיות מביעים הכול ייאוש מההתנהלות הפנימית הלקויה, מהשיתוק שאחז בה ומחוסר המנהיגות".¹⁶ כמו אמיתי, גם אנחנו שמענו ממרואיינים לא מעטים על מה, שהם לפחות תופסים, כהתנהלות ארגונית לקויה מיסודה. כך מצאנו כי התחושה הרווחת בקרב הפעילים היא שאין שום גורם ברור המנהל את המערכת, מסוגל לזהות בעיות בעוד מועד, לבצע עבודת מטה נכונה, לקיים הערכת מצב מעמיק ורציני, לשקול חלופות ולהציע פתרונות מספקים. הניהול שקיים בפועל, הוא על פי העדויות ששמענו, כמו גם על פי מסמך אמיתי - מבוזר מאוד ומתפרס על פני ועדות ומוסדות הפועלים במבודד, בלי תיאום, מבלי שנקבעו נוהלי עבודה ברורים ובכלל זה גם לא דרכי מינוי של נושאי תפקידים שונים. דוגמא בולטת לכך, הוא מקומו ותפקודו של הצוות האסטרטגי שמונה לפני הבחירות האחרונות. התוצאה היא שהמערכת אינה יחמת כמעט, אלא מגיבה לאירועים. העובדה כי בתוך המפלגה נשמרים עדיין שרידים של מרכיבי היסוד שלה ומתרוצצים אינטרסים "מחנאיים" שונים, מביאה לכך שבעלי התפקידים המרכזיים מוצאים את עצמם בפועל נטולי סמכויות, בין השאר כתוצאה מן הרצון לאזן תקנונית בין מחנות מתחרים בתוך המפלגה, וליצור מצב שבו לשום גורם לא תהיה סמכות לקבוע קביעה בעלת משמעות בלי הסכמתם של כלל המחנות.¹⁷
- **בעיה ארגונית חמורה נוספת, היא הגרעון התקציבי המתמשך, הנובע לדעת נוגעים בדבר מניהול פיננסי גרוע, עד כדי חוסר אחריות.**¹⁸ חסרון הכיס, הלך וגדל עם ירידת מספר המושבים בכנסת, מצב

¹⁵ שאלת החד לעומת הרב-נושאות הועלתה, אך הושארה ללא מענה ברור כבר ב-1999, בדו"ח הופנונג, עמ' 10.

¹⁶ אמיתי, 4.

¹⁷ שם, 5.

¹⁸ שם, 11-12. בתגובה לקביעה זו של הדו"ח, אמר יו"ר המפלגה, אורון: "הדו"ח מעורר את השאלה האם מפלגה היא עסק, והאם הכלים לבחינת מערכת עסקית הם הכלים לבחינת מפלגה פוליטית, ואם מפלגה תתנהל כמו עסק - האם התוצאות הפוליטיות יהיו בהתאם". מועלם, מזל, 2008. דו"ח: מרצ הדררה לפשיטת רגל. הארץ אונליין, 24 במרץ, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/967605.html>

שכפי שכבר ציינו, לא הובא בחשבון די הצורך כאשר נלקחו התחייבויות פיננסיות כאלה ואחרות המעיקות כעת על המפלגה כמעט עד כדי שיחוק. בעיקר בהקשר של החוד חובות, הגרעון לא רק מאיים על המפלגה כישות משפטית בעלת אחריות כלכלית, אלא שהוא גם פוגע ביכולת להשקיע בגופים, במהלכים ובשירותים שהיו אולי יכולים להביא להישגים אלקטורליים טובים יותר. כך, הגרעון התקציבי חייב ביצוע קיצוצים חריפים, למשל, בפעילות הסניפים, שחלקם הגדול לא קיים כיום בפועל, ובפעילות נוער מרצ. צמצום פעילות השטח של המפלגה רוקן למעשה מתוכן את כל מה שאינו הסיעה הפרלמנטרית, והקטין את בסיס התמיכה במפלגה ברמת הציבור והחברים. הסניפים שיש בהם עדיין פעילות מתנהלים באופן כמעט אוטונומי,¹⁹ כלומר בזיקה קלושה בלבד למוסדות המרכזיים של המפלגה ולמדיניות כוללת כלשהי. גם לעובדה זאת יש כמובן השפעה ישירה על היכולת למנוף מהלכים ארציים שישאו פרי בבחירות.

- נושא נוסף שעלה כבעיה מפלגתית-ארגונית, אם כי יש לו, כאמור, גם היבט רעיוני, הוא מערכת היחסים המורכבת בין מרצ למגזר הערבי. כבר הצגנו לעיל את הפרובלמטיקה בהקשר זה הנגזרת מהיותה של מרצ, מפלגה בעלת אג'נדה ציונית מוצהרת שבמקביל מחזיקה בשאיפה ליצוג הולם גם לציבור הישראלי-ערבי. כאמור, השילוב הזה אינו עולה יפה. לכך יש להוסיף גם את ההרכב הסוציו-דמוגרפי של הנהגת המפלגה ואת הדימוי הציבורי של המצביע האופייני של מרצ, שבוודאי אינם מדברים אל לבו של המצביע הישראלי-ערבי. וכאילו לא די באלה, ברוב המקרים ככולם, חברי הכנסת הערבים של מרצ לא היו "מן השורה הראשונה" של ההנהגה הישראלית-ערבית, ולמעשה תמיד ניגנו "כינור שני" גם בתוך הסיעה עצמה. במילים אחרות, מבחינה רעיונית ותפקודית, מרצ אף פעם לא מילאה באמת ובתמים את ההגדרה היהודית-ערבית שלה ומשום כך ההצבעה עבורה בישובים הערבים הלכה וירדה. אלא שבראיונות שערכה הוועדה עלתה טענה ארגונית חשובה, והיא ששימת הבחירות להנהגת המפלגה, יחד עם האפקטיביות הרבה של ההתארגנות החמולתית בסניפים בישובים הערבים מקנות למגזר זה השפעה רבה מדי על בחירת מי שעומד בראש המפלגה. באופן פרדוקסלי, כך נטען, למתפקדים הערבים, שרובם ככולם אינם מצביעים בסופו של דבר עבור מרצ, יש יכולת השפעה רבה על מי שמנהיג את המפלגה. יש לציין כי טענה ארגונית דומה נשמעה גם לגבי הייצוג המופרז להלכה של הקיבוץ הארצי בגוף הבחור, בהשוואה למספר המצביעים שהמפלגה קיבלה ממגזר זה.

- כבר ציינו לעיל את העובדה כי בגין המשבר הכספי וצמצום הפעילות של הסניפים ופעילויות שטח אחרות, קיומה של מרצ מתמצה במידה רבה בפעילות הפרלמנטרית, כלומר, בסיעתה בכנסת. ואולם, לירידה האלקטורלית המתמשכת, שגרמה כפי שצינו לחסרון הכיס, יש השפעה חריפה גם על הרכבה ועל תפקודה של הסיעה. ברור כי ככל שהסיעה קטנה יותר, במיוחד אם היא נמצאת באופוזיציה, כך השפעתה הפרלמנטרית קטנה יותר. לא רק שהנמל על כל אחד מחברי הכנסת גדול יותר, אלא שגם יכולתה של סיעה קטנה לגייס תמיכה בהצעות חקיקה ובהצעות לסדר היום שהיא מעלה היא מוגבלת יותר. אמנם, עקרונית, סיעה קטנה יכולה להוות "ראש חץ" רעיוני ולמצב את עצמה כ"דוברת" של עניין פוליטי-חברתי זה או אחר. כך למשל פעלה סיעת רצ, בראשותה של שולמית אלוני, ואחר כך מרצ בראשות יוסי שריד. ואולם, לא כך המצב כיום כאשר סיעת מרצ כמעט לא מורגשת פוליטית, גם אם לחבר כנסת זה או אחר יש בולטות אישית בנושאים מסוימים. דומה כי אוירת הנכאים שאיתרנו בשורות חברי מפלגה שורה בשנים האחרונות גם על הסיעה בכנסת. הוועדה שמעה גם לא מעט טענות על תפקוד חברי הסיעה בשנים האחרונות, ובעיקר על חוסר היכולת שלהם לשתף פעולה באופן יעיל. היריבות הפוליטית והאישית בין חברי הסיעה האפילה לעיתים על יכולתם להשמיע קול אחיד וברור בנושאים שעל סדר היום.

וכאילו לא די בכך, עם הצטמצמות הסיעה ירדה באופן חד גם מידת היציגות שלה בעיקר בכל הנוגע לשני ציבורים רלוונטיים מבחינה אלקטורלית. בסיעה אין ייצוג לנשים ולערבים (כמובן שאין גם חבר/ת כנסת מזרחית/ת או דתי/ת). היעדר אשה מהסיעה במקביל לדחיקתה לשוליים של האג'נדה

¹⁹ יש לציין, כי לפחות במישור ההצהרתי, במפלגה שוררת הערכה כי הסניפים דווקא תיפקדו היטב במהלך מערכת הבחירות האחרונה: "פורום השטח הורכב מפעילות של כ-40 סניפים עירוניים, שרובם עבדו טוב מאד. הם אירגנו, בעוצמות שונות, כנסים, חוגי בית, טלמרקטינג, שילוט מרפסות, יציאה לצמתים ודוכנים והיערכות ליום הבחירות. ב-3 סופי השבוע בהם יצאנו לשטח לאחר המלחמה היינו ללא ספק המפלגה עם פעילות השטח הבולטת ביותר, הן בצמתים ובדוכנים והן במבצעים תקשורתיים מיוחדים. עם זאת יש אינדיקציות לטענת האוטונומיה שנגזרה לפחות חלקית מבעיות תקציב. סיכום מערכת הבחירות לכנסת ה-18, 10.2.09, עמ' 3-4.

הפמיניסטית, עלולה לגרום צמצום בקולות שתקבל מרצ בעתיד מנשים, שהיו בעבר רוב מניינה ובניינה של אוכלוסיית המצביעים עבור המפלגה. העדר נציגות ערבית לא יכולה אמנם לגרום לנוק אלקטורלי משמעותי עקב מיעוט הקולות שנתן המגזר הישראלי-ערבי למפלגה בשנים האחרונות, אבל הוא ימשיך להעיב על כנות הצהרותיה של מרצ בדבר שוויון ועניין בהגנה על מיעוטים.

כאמור, במישור המפלגתי-ארגוני, עוד יותר מאשר בזה הרעיוני, יש להערכתנו למפלגה יכולת לקבל החלטות אסטרטגיות משמעותיות ולבצען, ולכן רוב הצעותינו אכן יתמקדו במישור זה.

המישור הפוליטי-חברתי הארצי

במישור זה רלוונטיים לענייננו שינויים כלליים העוברים על: א. המערכת הפוליטית-חברתית בישראל ו-ב. על המערכת המפלגתית.

• התהליכים הרלוונטיים למערכת הפוליטית-חברתית

השינוי הראשון ברמה הפוליטית-חברתית, שיש לו, לטענתנו, השלכות מרחיקות לכת על היכולת האלקטורלית של מרצ, הוא *העמקת השטחים החברתיים-פוליטיים* ופיצולה של החברה הישראלית ל"שבטים". התוצאה של הפיצול הזה היא לא רק ריבוי מפלגות בכנסת, מאפיין קבוע של המערכת הפוליטית בישראל, אלא גם ירידתן של מפלגות גדולות, היכולות להוות ציר לקואליציות יציבות בד בבד עם ריבוי של מפלגות בינוניות וקטנות, המייצגות כל אחת את האינטרסים של "שבט" או "שבטים" מסוימים. החלוקה ל"שבטים" שיש להם לא רק מאפיינים פוליטיים אלא גם סוציו-דמוגרפיים (ראו להלן דיון בשינוי הדמוגרפי), מקטינה את הסיכוי של מפלגות "מתווגות" כמו מרצ לחרוג אל מעבר לגבולות ה"שבט" המסורתי של מצביעיהן.

שינוי שני הוא השינוי הדמוגרפי, ובעקבותיו הרעיוני שעובר הציבור הישראלי-יהודי. *ההסבר הדמוגרפי* לירידת השמאל להתחזקות מפלגות הימין והמפלגות הדתיות, מתמצה בדרך כלל בשני תהליכים עיקריים: א. ההתחזקות הדמוגרפית היחסית של הציבור החרדי והדתי לאומי וכן של הציבור המסורתי של עדות המזרח, מגורים שהיסטורית אינם נותנים את קולותיהם לשמאל בכלל ולמרצ בפרט, בעיקר על רקע ניכור חברתי-כלכלי; ב. העלייה המאסיבית ממדינות חבר העמים, ציבור שגם בקרבן אין אהדה רבה לשמאל ולמרצ, כאשר כאן הניכור הוא בעיקר על בסיס פוליטי – הסלידה של העולים מהאג'נדה הסוציאל-דמוקרטית-סוציאליסטית.²⁰ הניסיונות הרבים מספור של אנשי שמאל ומרצ להגיע לציבורים המרוחקים האלה, בעיקר על בסיס האג'נדה של המאבק לסגירת הפערים והגברת השוויון החברתי-כלכלי, נתקלו באי-רצון לשתף פעולה, מעבר לחבירה זמנית פה ושם במסגרת מאבק עובדים כזה או אחר שלא הולידו בשום מקרה ברית פוליטית מתמשכת.

הנתונים מורים שמדובר פחות באי הסכמה להצעות המדיניות והחברתיות-פוליטיות הקונקרטיות של השמאל הציוני ויותר בסלידה ממנו ברמת ההזדהות הרגשית. אמת שחוקה היא כי השמאל הציוני, ומרצ לעניין זה היא הסמל העיקרי שלו, הוא מזה שנים לא מעטות בבחינת "סדין אדום" לסקטורים רחבים בציבור הישראלי-יהודי. כאמור, מעבר לחילוקי הדעות הרעיוניים, נובעת העוינות הציבורית הזו מכך שהשמאל הציוני בכלל ומרצ בפרט מזוהים עם קבוצה מעמדית מסוימת: חילונית, אשכנזית, מבוססת כלכלית, עירונית, משכילה, קוסמופוליטית, וליברלית ביחסה כלפי מיעוטים, חלקם לא אהודים בציבור היהודי הרחב, כגון אזרחי ישראל הערבים או הקהילה ההומו-לסבית. מכאן הפרשנות, המשתלבת היטב במציאות הפיצול "השבטי" שהוזכרה לעיל, כי גם אם תתיימר לדאוג למעמדות החלשים, מרצ מייצגת ותייצג תמיד אינטרס מעמדי מסוים, ולא תפעל נגדו.

• תהליכים רלוונטיים במערכת המפלגתית:

משטוש הקווים הרעיוניים בין הגושים והמחנות המפלגתיים העיקריים ובמקביל, היחלשות הממד האידיאולוגי של ההצבעה. משטוש הקווים הרעיוניים, שניזון במידה רבה מהמעורבות הגוברת

²⁰ למשל, מוסי רז. 2009. <http://www.on-the-left-side.org.il/109227/>. 21-רז

והולכת של הקמפיינרים המקצוענים אך גם ברמה היותר עקרונית מהקושי להציג תפיסת עולם חד משמעית בעולם מורכב ורב סתירות פנימיות בעולם שבו אנו חיים כיום, פותח פתח ליצירת קואליציות ממשלתיות קבועות וקואליציות אד-הוק בין מפלגות בעלות מצעים, שלפחות להלכה, הם סותרים במהותם. פרגמטיזם קואליציוני זה מגביר את חוסר ההערכה וחוסר האימון של הציבור בהנהגה הפוליטית, שבה נדון בסעיף הדמוקרטי-כללי, ומחזק את תפיסתה בעיני הציבור כחסרת "עמוד שידרה" במקרה הטוב ואפורטוניסטית, אם לא מושחתת, במקרה הרע. בהקשר זה ניתן לקבוע כי החבירה הקואליציונית המתמשכת של מפלגת העבודה, שהיתה יכולה והיתה מצופה לעמוד בראש קואליציית מרכז-שמאל, לליכוד ולמפלגות הימין, בודדה את מרצ והציבה אותה לבדה בלב הריק שמאלה מן המרכז, לפחות בכל הנוגע למרחב הצינוני של המפה הפוליטית. מובן שככל שקטן הייצוג הפרלמנטרי של מרצ, "שיוט" זה בבדידות שחק את תפיסת האפקטיביות ואת הרלוונטיות הפוליטית שלה.

התפתחות שנייה ברמה המפלגתית שהיא חשובה לעניינו, היא עליית החשיבות של המנהיגים, כלומר הפרסונליזציה של הפוליטיקה, המשתלבת יפה עם הירידה בחשיבות האידיאולוגיה שתוארו לעיל. הפירוש המעשי של הדבר הוא כי חשיבות העומד בראש המפלגה היא כיום גבוהה בהרבה מאשר בעבר. יהיו תכונותיו וכישוריו מופלאים כאשר יהיו, בחירת מנהיג שאינו מוכר מספיק לציבור הרחב, או אינו כריזמטי מספיק, פוגעת באופן משמעותי בסיכוייה האלקטורליים של המפלגה. נוכח הליכי בחירת ההנהגה המקובלים בה ואופיו של הגוף הבוחר ואופי הפעילים במפלגה, הסיכוי שמרצ תעמיד בראשה מנהיג שיהיה בעל "סקסאפיל" ציבורי ההולם את ה"אקלים" אינו גבוה.

התפתחות שלישית ברמה המפלגתית הוא הגידול החד שחל בשנים האחרונות במערכות "קמפיינרים מקצוענים", חלקם ישראלים וחלקם אמריקנים, במערכות הבחירות האחרונות. בניסיון להרחיב את ציבור הבוחרים הפוטנציאלי (שכן בין היתר במקרים רבים שכרם ומעמדם המקצועי נקבעים בהתאם למספר המנדטים שבהם זכתה המפלגה בבחירות), דוחפים מקצועני הבחירות להמליץ על ניסוח מסרים עמומים ופשוטים/פשטניים. התוצאה היא, כאמור, טשטוש נוסף של ההבדלים האידיאולוגיים בין המפלגות המאפשר "זרימת בוחרים" לא רק ממפלגה למפלגה קרובה, אלא גם מגוש פוליטי אחד לגוש פוליטי אחר. העסקתם של מקצוענים אלה כרוכה גם בעלויות גבוהות, המכבידות במיוחד על מפלגות שמצבן הכלכלי קשה (ומרצ היא אחת מהן). הצורך של מפלגות "עניות" להסתפק באנשיהן או במומחים שעלותם נמוכה יותר (אלא אם כן מדובר במקצוענים מהשורה הראשונה ה"מנדבים" את שירותיהם לטובת מפלגה שהם מזדהים עם דרכה), מקטינה את סיכוייהן האלקטורליים. מעבר לכך, הנתונים מורים כי מפלגות המעדיפות או הנאלצות מטעמים תקציביים לרדוק בניסוחים או באמצעי תעמולה מהסוג הישן, גם אם דימוין "האיכותי" נשמר, נתפסות כפחות עדכניות מבחינה פוליטית ומאבדות לא פעם מצביעים, במיוחד צעירים, לטובת המפלגות שיכולות להציג קמפיין חדשני טכנולוגי ונוצץ עיצובית. יש לציין כי החלטה האם להעסיק מקצועני בחירות ואם כן – את מי להעסיק, כך שיתאים לאופי הבוחרים הפוטנציאליים של המפלגה, ליעדיה, ולאפשרויותיה הכספיות, היא החלטה המחייבת ידע והיכרות עם האנשים "הנכונים", שלא כל הנהגה פוליטית מצוידת בהם. בחירה לא נכונה עלולה לעלות למפלגה בכספים ובקולות רבים, ולפיכך, לעיתים יש צורך להשתמש במומחים כדי לבחור את המומחים.

התפתחות רביעית שחלה בשנים האחרונות ברמה המפלגתית הוא החלשות המנגנונים הפנימיים של המפלגות, בשל אימוץ השיטות השונות של פריימריס. אם כי להלכה מדובר בהגברת מידת הדמוקרטיה של המפלגה, הרי שבפועל הדבר מביא להתחזקות של סקטורים מאורגנים או קלים לגיוס בתוך המפלגות, ולהפרה של מאזני הכוחות ה"טבעיים" בין קבוצות שונות ואינטרסים שונים בקרב חברי המפלגות הללו. כפי שצינו, גם במרצ נשמעות השונות על כוחם הרב מדי של המגזר הערבי ושל הקיבוץ הארצי. הבחירות המקדימות (פריימריס) למיניהן לא רק מעלות לעיתים מנהיגים שמנהיגותם אינה מקובלת על רבים מחברי המפלגה, אלא שהן גם תורמות להתחזקות התחושה שמדובר לעיתים ב"משחק מכור", או חמור יותר - במקרה וממכר של קולות תמורות טובות הנאה סקטוראליות או אפילו אישיות.

לכל אלה מצטרף גורם חמישי, והוא הדיון המתחדש תדיר בשיטת הבחירות המועדפת, וברעיון הקונה לו אוהדים רבים של מעבר לשיטה נשיאותית או כמו-נשיאותית, כמרפא לאי היעילות

השלטונית, הנגזרת, לכאורה לפחות, מהתלות של ראש הממשלה בקואליציות הבלתי יציבות והרחבות שהוא נאלץ לכוון כדי לשרוד בתפקיד. התביעה לשינוי שיטת הבחירות, ואף המעבר לבחירה אישית בראש הממשלה ענוסה ובוטל אך לא מת ונקבר סופית, מכניס למערכת הפוליטית בכלל והמפלגתית בפרט חוסר שקט מתמיד, ואף מעורר שאלות גם לגבי אופי "המשטר" הפנימי הרצוי בתוך המפלגה, או במילים אחרות – מהי הדרך הראויה לבחור את העומד בראש, כמה ואילו סמכויות יש לתת בידי מנהיג, ואילו סמכויות והחלטות יש להותיר בידי גופי ומנגנוני המפלגה השונים.

המישור הדמוקרטי-כללי

גם לדמוקרטיה הישראלית, ככל דמוקרטיה אחרת, תכונות ובעיות ייחודיות משלה. עם זאת, בהיבטים ידועים היא גם חלק "ממשפחה" משטרית רחבה, ומושפעת מתהליכים העוברים על משפחה זו ככלל. כך, בכל הדמוקרטיות המערביות, וגם בזו הישראלית, ניכרים בשנים האחרונות סימני שבר במערכת היחסים בין הציבור לממסד הפוליטי בכלל ובין הציבור למפלגות הפוליטיות בפרט. בין סימנים אלה אפשר להצביע על ירידה מתמשכת גם אם לא חדה בשיעור ההצבעה, וירידה במספר החברים במפלגות ושחיקה ברמת ההזדהות אתן. זאת במקביל לעלייה ניכרת בהשתתפות האזרחית בפעילותם של ארגוני החברה האזרחית. כמו כן מצביעים המחקרים השונים על הימנעות גוברת של הציבור מנוכחות באירועים פוליטיים, כגון אסיפות מפלגתיות, ועל מעקב סלקטיבי ומוגבל בלבד אחר המתרחש בזירה הפוליטית. זאת חרף ריבוי מקורות המידע והגדלת אפשרויות הנגישות למידע פוליטי. הגברת השקיפות של תהליכים פוליטיים ממסדיים, שהיתה אמורה להגביר את מידת העניין של הציבור במתרחש בזירה זו, לא העפיעה, נכון לעכשיו, כמצופה. יש המכנים סינדרום זה של "הפניית הגב" של הציבור לממסד הפוליטי בשם "אנטי-פוליטיקה".²¹ השלכותיו הפוטנציאליות הרוות האסון בכל הנוגע ליציבות הדמוקרטיה וללגיטימציה השלטונית נודנות גם הן בספרות העכשווית, שמסקנותיה יפות גם למקרה הישראלי.²²

כאמור, המפלגות הפוליטיות הן הקורבן המיידי והבולט ביותר של סינדרום זה ולא פחות מכך - של תהליכים אחרים, השוחקים את מעמדן אל מול הציבור ואת נאמנות הציבור אליהן. בין תהליכים אלה בולטים במיוחד האמרה קיצונית של עלויות ניהול קמפיינים פוליטיים, והשתלטותם על הזירה של מקצועני יחסי ציבור, שיווק ותקשורת וקמפיינרים אחרים, הדוחפים, כפי שכבר ציינו, בכיוון של מטושטש מסרים רעיוניים ומיתוג המפלגות כמוצרי צריכה. לאלה יש להוסיף את היווצרות אפיקים חדשים להעברת מידע פוליטי לאזרחים (ריבוי ושכלול אמצעי תקשורת ההמונים ובעיקר האינטרנט) ולבחירת מועמדים לתפקידי הנהגה וצמיחת גופים ואפיקים חלופיים למפלגות בהקשר של העברת מסרים בין האזרחים לשלטון.

התוצאה היא שהמפלגות הוותיקות מתקשות כיום למלא את תפקידיהן הקלאסיים אל מול האזרחים: א. פישוט הסבך הפוליטי עבור הבוחרים והפיכת הפוליטיקה "ידידותית למשתמש"; ב. חינוך פוליטי של האזרחים על ידי העלאת נושאים למרכז התודעה של האזרחים (priming), או מיסגורם (framing) כלומר פירושם בהקשר רחב; ג. תפקוד כ"עוגן" יציב להזדהות ונאמנות של תומכיהן, מה שאמור גם למנוע מהם מלהיסחף בקלות אחרי דמוגויה פוליטית זולה; וד. מעל לכל - גיוס האזרחים להשתתפות פוליטית. על רקע הירידה במעמדן הציבורי המפלגות גם מתקשות כיום, הרבה יותר מבעבר, למלא את תפקידן הארגוני-פוליטי, דהיינו לתפקד: א. כמכשיר לסלקציה של מנהיגים והרצתם לתפקידים פוליטיים, ב. כמוסד שתפקידו לאמן את האליטה הפוליטית (סוציאליזציה); ג. כמנגנון שנועד על פי התיאוריה הדמוקרטית הקלאסית לנסח ולגבש את האינטרסים של ציבור המצביעים על ידי הבעת דעה פומבית בעניינים שעל הפרק, ד. כמערכת המקבצת נושאים פוליטיים לכדי מכלול במצע.

²¹ ראו למשל http://www.idi.org.il/ResearchAndPrograms/Anti_Politics/Pages/art1.aspx

²² ראו למשל

Hay, C., *Why We Hate Politics*. Cambridge: Polity Press, 2007; Dalton, R., *Democratic Challenges, Democratic Choices The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. 2004.

נשאלת השאלה מדוע תהליכים אלה פוגעים, ככל הנראה, יותר במפלגות השמאל מאשר במפלגות המרכז והימין, כשהראיה הברורה לכך היא התחזקות ברוב הדמוקרטיה המערבית של מפלגות מרכז-ימין וימין והיחלשותן של מפלגות מרכז-שמאל ושמאל. נראה שלתשובה לשאלה זו שני חלקים: החלק האחד נגזר מן הפרופיל הפסיכו-פוליטי של מצביעי השמאל והחלק השני – ממעמדן "בשוק הרעיונות" של אידיאולוגיות השמאל.

תוצאות הבחירות במדינות דמוקרטיות שונות מצביעות על קושי של מפלגות שמאל לשמור בשנים האחרונות על ציבור הבוחרים הקלאסי שלהן, שלא לדבר על גיוס מצביעים חדשים במספרים שיאפשרו להן להתייצב בשלטון. אחת התפיסות העדכניות בתחום, והנראית רלוונטית לשאלה שלעיל גם בהקשר הישראלי, מצביעה על הבדלים פסיכו-פוליטיים בין מצביעי ימין ושמאל, או במונחים אמריקנים – בין שמרנים לליברלים.²³ על פי הסבר זה, השמרנים תופסים את העולם כמקום מאיים, ולכן המנהיג שהם רוצים לראות בראש – צריך להיות אדם שיכול לשמור עליהם מפני איומים כאלה ואחרים. דמות "האב הנוקשה", היא שנראית בעיניהם מבטיחה זאת. לעומתם, על פי אותה תיאוריה, הליברלים תופסים את העולם לפחות בפוטנציה, כמלא הזדמנויות חיוביות. המנהיג המועדף עליהם הוא זה שידחף בכיוון של אחריות אישית, של שותפות למהלכים, כדי למצות את הזדמנויות שהעולם מציע. לפיכך, בשונה מן השמרנים, הם מעוניינים במנהיג מסוג אחר – ב"אב רחום" – שיימצא אתם בתהליך דיאלוגי מתמיד. ההבדלים הללו בין דפוס ההנהגה המועדף על ידי שני מגזרי הבוחרים מתבטא גם במידת הנכונות היחסית שלהם לקבל את סמכותם הרעיונית והמעשית של המנהיג או של הנהגת המפלגה. השמרנים, נוטים יותר לקבל את החלטות ההנהגה ולפעול על פיהן גם אם אינן בדיוק לטעמם, שעה שהליברלים נוטים יותר, על פי ממצאי המחקרים, לקרוא תיגר על מנהיגיהם ולבקר אותם לאורך כל הדרך. מידת הביקורתיות גם משתקפת בנכונות לתווה אלקטורלית – לפחות בתוך המחנה, אבל גם בין מחנות, הליברלים נוטים יותר מהשמרנים לבחון כל פעם מחדש את העדפותיהם. מעבר לכך, בעולם רווי המתחים של היום ונוכח האתגרים העומדים בפני מדינות ומפלגות קשה למפלגות ולעומדים בראשן להציג דפוס מנהיגות "רחום" אך גם אפקטיבי, ולכן הן מאבדות לא פעם את מצביעיהן הנבוכים והמתוסכלים לטובת מנהיגים או מפלגות הנתפסים "יותר ריאליסטיים". על רקע זה אפשר, למשל, להסביר את ה"גלישה" של מצביעי מרכז לקדימה ולעבודה בבחירות 2006 ולקדימה ב-2009.²⁴

מעבר לעניין הפסיכו-פוליטי שצינו, פוגע משבר האמון במפלגות השמאל יותר מאשר במפלגות המרכז והימין בגין ירידת הפופולריות של האידיאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית, לרבות באירופה שהיא ערש ההולדת של אידיאולוגיה חברתית-פוליטית זו.²⁵ בשנים האחרונות מפלגות סוציאל-דמוקרטיות נחלשו במידה ניכרת במדינות רבות, ביניהן צרפת, בריטניה, גרמניה ועוד. הן גם לא רשמו הצלחות בבחירות לפרלמנט האירופי. אפילו המשבר הכלכלי שהחל בארה"ב וגלש לכל עבר בשנה החולפת, והביא את מעורבות המדינות בכלכלות השוק שלהן בהן לגבהים חסרי תקדים, לא מסתמן נקודת מפנה כשמדובר במעמדן האלקטורלי של מפלגות המחזיקות באידיאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית, שרוח הזמן נושבת כנראה מהן והלאה.

עם זאת, יש לסייג ולומר, כי בישראל דווקא צצו בשנים האחרונות מספר לא קטן של התארגנויות אזרחיות, המנסות להחיות את האג'נדה הסוציאל-דמוקרטית. זאת על רקע הגדלת הפערים הכלכליים ועל רקע ההאטה הכלכלית והאבטלה הגוברת, הבאות לידי ביטוי בעיקר בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית-כלכלית. ואולם, בשלב זה לא הגיעה אף אחת מהתארגנויות אלה למאסה קריטית, עד כדי להוות משענת למינוף האג'נדה הסוציאל-דמוקרטית ברמה הפוליטית הלאומית. יתרה מזו, למרות שייתכן שתכניותיהן החברתיות-כלכליות של התארגנויות אלה תזכנה באהדתן של השכבות שנפגעו מתהליכי ההפרטה ומהמדיניות הכלכלית של הממשלות האחרונות, דומה שהמאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של יוזמי

²³ Lakoff, George, 2002. *How Liberals and Conservatives Think*. University of Chicago Press

²⁴ הנשיא הנוכחי של ארה"ב, ברק אובמה, ניסה והצליח, לפחות בעת מערכת הבחירות שלו, "למכור" תקווה ולסחוף המונים, אבל – כפי שאפשר אולי להסיק מנאומו בעת קבלת פרס נובל לשלום שבו הכיר בגלוי בקיומו המתמיד של הרשע בעולם ובהכרחיות המלחמה הנגזרת מכך וכן מהירידה המתמשכת בפופולריות שלו – התקווה נשחקת מהר נוכח המציאות הקשה והאב הנוקשה הולך ותופס את מקום האב הרחום.

²⁵ למשל, רז, מוסי, 2009. <http://www.on-the-left-side.org.il/109227/>

ההתארגנויות הסוציאל-דמוקרטיות הללו - רובם אקדמאים, מבוססים יחסית כלכלית, תושבי הערים הגדולות, חילונים, ואשכנזים - עלולים להקשות עליהם בגיוס מגורי ציבור רחבים,²⁶ בדיוק כפי שהדבר מקשה על הנגישות על מרצ לקהלים אלה.

²⁶ על התזוזה ימינה והסלידה בארה"ב מאג'נדות פוליטיות ליברליות המזוהות עם השכבות המשכילות ומבוססות יותר ראו <http://www.nytimes.com/2010/01/05/opinion/05brooks.html?th=&emc=th&pagewanted=print>

ב. בחירות 2009

בחירות 2009 היו מיוחדות במינן לא רק בגין הנסיבות הבעייתיות מבחינת החשדות נגד ראש הממשלה אולמרט שהביאו להכרזה עליהן והסמיכות למבצע "עופרת יצוקה", אלא גם משום שבפעם הראשונה היו שלושה ולא שני מתמודדים על ראשות הממשלה, כשאחת מהם – אשה. כל אלה יחד, על רקע האילוצים הכללים שתיארנו לעיל, יצרו הקשר פעולה קשה ביותר למרצ. ואף על פי כן ולמרות שהיו רק חוליה נוספת בשרשרת של כשלונות אלקטורליים, התוצאות הדלות שהשיגה מרצ בבחירות (10 בפברואר) 2009²⁷ היו בגדר הלם של ממש לרבים במפלגה ומחוצה לה. לא רק שכוחה הפרלמנטרי קטן כמעט במחצית (מ-5 ל-3 מושבים בכנסת), אלא שבניגוד לבחירות 2003, למשל, גם אז היתה הנפילה דומה פרופורציונלית,²⁸ הפעם - הירידה החדה במספר המצביעים הביאה את המפלגה בסמוך לקו האדום.²⁹ בעקבות בחירות אלה הגיעה מרצ לדגה האמת. לכל המעורבים בדבר ברור כי אם לא ינקטו בהקדם צעדים משמעותיים – ואולי אפילו אם ינקטו צעדים כאלה – אין זה מופרך כלל ועיקר שבבחירות הבאות מרצ לא תעבור את אחוז החסימה.³⁰ הסכנה לכך אף תגדל אם תתקבל במהלך כהונת הכנסת הנוכחית אחת ההצעות (הרבות) להעלות את אחוז החסימה, או לשנות כליל את שיטת הבחירות (קבלת החלטה בדבר אזורי בחירה למשל, עלולה על נקלה לאיין בעתיד את סיכוייה האלקטורליים של מרצ).

בחלק זה של הדו"ח ננסה לעמוד על הסיבות להישגים הזעומים בבחירות 2009. המכשלות שהביאו לכשלון בבחירות אלה נחלקות, להערכתנו, למכשלות רקע, כלומר כאלה שנגזרו מן הבעיות הכלליות שנוגונו בפרק א שלעיל, ולפיכך יידונו כאן רק בקצרה תוך התייחסות למופיעיהן ב-2009, ולמכשלות ספציפיות למערכת הבחירות האחרונה, שבהן נדון ביתר פירוט.

קריאה מוטה של המפה האלקטורלית

מכשלה ראשונה, שהזינה את מה שנראה בדיעבד כ"גרירת רגליים" של הנהגת המפלגה לקראת מערכת הבחירות ובמהלכה, על בסיס הנחת העבודה כי לפחות מה שהיה הוא שיהיה, עם סיכוי סביר לשיפור, היתה קריאה לא זהירה מספיק של המפה האלקטורלית.

ניתנת האמת להאמר, כי היו אכן סיבות לאופטימיות זהירה זו, למרות, שכפי שכבר ציינו, מזה זמן היו במפלגה מי שהציגו השגות רעיוניות וארגוניות כבדות וכן תחזיות פסימיות לגבי סיכויי עמידתה במבחן הבחירות, שאליהן הגיעה לא ערוכה די הצורך אסטרטגית וטקטית. בין הגורמים "מקדמי האופטימיות" אפשר למנות את ההישגים הנאים שהיו למרצ בבחירות לרשויות המקומיות שהתקיימו בנובמבר 2008. היו שחשבו שהישגים אלה מבשרים על הלך רוחות ציבורי אוהד גם ברמה הארצית.³¹ למעשה, אם כי

²⁷ במקור היו הבחירות אמורות להיערך ב 26 באוקטובר 2010, אך הן הוקדמו בעקבות התפטרותו של רה"מ אולמרט וכשלון המגעים להקמת ממשלה חדשה.

²⁸ במקור היו הבחירות אמורות להיערך ב 26 באוקטובר 2010, אך הן הוקדמו בעקבות התפטרותו של רה"מ אולמרט וכשלון המגעים להקמת ממשלה חדשה.

²⁹ אחד ממנהיגיה לשעבר של מרצ אמר לנו במפורש: "יש לה זכות קיום אבל אין לה סיכוי קיום".

³⁰ התחושה שמרצ עומדת בפני סכנת היעלמות מצאה ביטוי גם בתקשורת לאחר הבחירות: "... לפרק ולהרכיב מאפס, לפני ההיעלמות הסופית. ציון: 2." הירש, אודי, 2009. גיליון ציונים: 9 לקדימה, 2 למרצ. Walla, 11 בפברואר. <http://elections.walla.co.il/?w=//1434230>

³¹ ראו, למשל, את דבריו של ניר ברעם, מיוזמי התנועה החדשה שאמר בכינוס היסוד שלה כך: "בבחירות המקומיות האחרונות ראינו את הכמיהה העזה לשינוי. ראינו אנרגיות פוליטיות שכמוהן לא ראינו המון שנים. אם נצליח לעשות מעשה פוליטי חשוב ולעולם לא נשקר לציבור נצליח לרכוש את אמונו". דוד, מרב. 2008. מפלגת השמאל החדשה יצאה לדרך באופן רשמי. nrg, 5 בדצמבר. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/821/227.html>

שוב בחכמה שלאחר מעשה, נראה כי ההצלחות שנרשמו בבחירות המקומיות, למשל ברעננה, היו יותר תוצאה של פעילות סניפית אוטונומית, מאשר תוצאה של אסטרטגיה מפלגתית כוללת ולפיכך ספק אם הישגי הבחירות המקומיות היו יכולים להיתרגם להישגים דומים ברמה הארצית. במילים אחרות, ייתכן מאוד, שגם המפלגה היתה מתפקדת בבחירות המקומיות כיחידת שליטה מרכזית, כפי שהיא תפקדה שנה לאחר מכן בבחירות הכלליות, ההישגים ב-2008 היו פחותים, שכן הכשלים שעליהם נצביע בהמשך עלולים היו להשפיע לרעה על הסינים ועל הקמפיינים המקומיים.

גורם מקדם אופטימיות נוסף בחודשים שלאחר ההכרזה על בחירות היו תוצאות הסקרים בעיתונות ומעט הסקרים שיזמה המפלגה. סקרים אלה בוצעו ידי צוות שהונחה על ידי ד"ר דני מיוזובניק, שריכז את הצוות האסטרטגי שהוקם בסמוך לבחירות, ובניהולה המקצועי של גב' דליה שיינדלין (בסיוע מיכאל פיליפוב). הסקרים החיצוניים והפנימיים הורו כי התמיכה במרצ נמצאת במגמת עלייה, בעיקר כפונקציה של מרכזיות נושאי חברה וכלכלה בסדר היום הציבורי של קיץ 2008. היו אפילו שהרחיקו אז לכת והציגו את מרצ כאיום אלקטורלי על מפלגת העבודה הדועכת, בשל מה שנראה כהגברת העניין הציבורי בזכויות אדם ועובדים, הדאגה לשכבות החלשות בחברה,³² המאבק על ענייני הסביבה, והשמירה על שלטון החוק ועליונות המשפט, נושאים שעמדו במוקד מצעה ופעילותה של המפלגה מאז ומעולם ושם מפלגת העבודה זנחה.³³ כך, הנתונים בדו"ח שהוגש על ידי הסוקרים להנהלת המפלגה בנובמבר 2008,³⁴ הורו כי 6% מהמצביעים סבורים שציביעו מרצ, מה שמתרגם לכ-7 עד 8 מושבים בכנסת, כלומר, לכאורה היה צפי סביר לעלייה במספר המנדטים בהשוואה למצב בכנסת ה-17. יתרה מזו, 64% ממי שהציגו עצמם כשמאל דיווחו על אהדה למרצ (אם כי רק כרבע ממי שהגדירו עצמם מרכז הביעו אהדה למפלגה, מה שהיה צריך להבהיר כבר אז למעצבי הקמפיין כי הסיכוי למשוך מספר משמעותי של קולות מן המרכז היה נמוך). כמו כן קבע דו"ח זה כי רמת שביעות הרצון של הציבור בישראל מהשלטון נמוכה מאוד – 20% בלבד סברו כי המדינה הולכת בכיוון הנכון לעומת 60% שהשיבו שפניה לכיוון הלא נכון.

היה אפוא בסיס מסוים להניח כי אי שביעות רצון מקיפה שכזו תגדיל את הסיכוי שהציבור ירצה להחליף לא רק את מפלגת השלטון אלא אולי אפילו את הגוש הפוליטי המוביל. ואולם, קריאה ביקורתית יותר של נתונים אלה ואחרים היתה יכולה למונע אכזבה ולכוון לפעולה שהיתה – אולי – עשויה להביא לתוצאות טובות יותר בבחירות עצמן.

במישור הסמטיסטי גרידא, התחזית של סקרי המפלגה מתחילת הקמפיין כי מרצ תקבל 7 עד 8 מנדטים היתה מטעה, שכן היא התבססה על מדגם מייצג רק של הציבור היהודי דובר העברית. המשמעות של מאפיין זה של המדגם היא כי למרות שהטעות הסמטיסטית למדגם בגודל שנבחר (כ-500 מרואיינים) היא אכן כ-4.5%, במקרה זה היא היתה גבוהה יותר, שכן האוכלוסיות שנשארו מחוץ למדגם – בעיקר ערבים ועולים דוברי רוסית, לא היו בבחינת מצביעים פוטנציאליים למרצ כלל, מה שאומר כי מספר המנדטים הצפוי היה קטן יותר מהצפוי על פי החישוב הטכני גרידא. לפי המידע שבידינו, לא ניתנה לסוקרים אפשרות לדון לעומק עם ההנהגה בממצאים ולפרש אותם כהלכה ולפיכך התקבלו התחזיות האופטימיות כפשוטן.

מעבר לכך, במקביל לנתונים על הדאגה שרווחה (ועדיין רווחת) בציבור בנוגע לנושאי חברה וכלכלה (בעיקר בקרב מי שזיהו עצמם כמרכז), שיצרו במרצ ציפיות לתנועה אלקטורלית שמאלה,³⁵ העלו

³² על פי הסקרים שיזמה המפלגה בשלהי 2008 שיעור גבוה של מצביעים שהגדירו עצמם מרכז-שמאל רצו לראות את מרצ אחראית לתחומי הרווחה והחינוך במדינה – כשליש ממי שסיקמו עצמם במרכז וכשני שלישים ממי שסיקמו עצמם בשמאל ענו אז כי הם סבורים שמרצ היא המפלגה שתטפל טוב ביותר בנושאי הפערים החברתיים, אם כי פחות מחמישית היו מוכנים להפקיד בידיה את תיק האוצר (ראו, שיינדלין ופיליפוב, עמ' 3).

³³ ראו למשל, "ככל שעוברים הימים גם מצטמצם והולך סל המקומות בעלי סיכויים ריאליים ברשימת מפלגת העבודה, גם בשל ההצלחה המסוימת לה זוכה ציפי ליבני וקדימה ובעיקר בגלל ההתחזקות של מרצ, בראשותו של חיים אורון." בלוח דני, 2009. העבודה – סוף עונה או מכירת חיסול? <http://www.notes.co.il/daniel/49625.asp>

³⁴ שיינדלין, דליה ומיכאל, פיליפוב נובמבר 2008, סקר אסטרטגי עבור מפלגת מרצ: סיכום נתונים וממצאים עיקריים.

³⁵ יש לציין כי באופן שיטתי הסקרים השונים מורים כי למרות שהציבור בישראל אכן מביע דאגה מנושאי חברה וכלכלה באופן כללי, הרי שככלל, התשובות לשאלות לגבי המצב האישי משקפות נינוחות. במילים אחרות, כפרטים, רוב הציבור אינו חש מאוים כללית וחברתית אבל כן חש מאוים מדינית בטחונות, מה שמסביר את העובדה כי במאזן הסופי – ההצבעה נקבעת על פי העניין הבטחוני.

הסקרים של שלהי 2008 במפורש כי בקרב מצביעי השמאל והימין גם יחד, הנושא המוביל היה ועודנו ביטחון. לכך היו שתי השתמעויות שחייבו יתר זהירות מצד מרצ בקריאת המפה: הנתונים הצביעו על כך שהדומיננטיות של הדאגה לביטחון אינה מכוונת בהכרח להצבעה למפלגה ספציפית זו או אחרת, כלומר אי אפשר היה לסמוך על נאמנות של מצביעים למפלגה עבורה הצביעו בעבר. לעומת זאת, הנתונים בהחלט הורו כי אפשר היה לצפות שברגע האמת, הקולות של מצביעי מרצ הפוטנציאליים ינועו לכיוון מפלגות שציגו עמדה ברורה ואחידה בנושא הבטחוני-מדיני, בין אם לכיוון היד הקשה יותר (עבודה וקדימה) ובין אם לכיוון הדגשת הצורך בהידברות אינטנסיבית עם הצד הפלסטיני ונכונות מפלגה לויתורים (חד"ש).³⁶

שימוש מושכל במידע הרב שהצטבר בסקרים השונים בשנים שלפני הבחירות, למשל, מדד הדמוקרטיה של המכון הישראלי לדמוקרטיה, הסקר השנתי של ה-INSS (לשעבר – מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים), מדד החוסן הלאומי של אוניברסיטת חיפה, מדד הפטריוטיות של המרכז הבין תחומי, ומדד השלום של אוניברסיטת תל אביב, היה מבהיר למי שעיצבו את הקמפיין של מרצ בבחירות 2009, כי אמנם היתה וישנה עדיין בציבור דאגה בנוגע לתחומי הכלכלה והחברה, אבל התזוזה ימינה בדעת הקהל הישראלית-יהודית בנושא הבטחוני-מדיני, במיוחד בקרב מצביעים צעירים, אינה מבשרת טובות לשמאל.³⁷ יתרה מזו, העובדה שאזרחים אינם מרוצים מהשלטון אינה מורה על כיוון השינוי שאליו הם חותרים או שואפים ומכאן לאיזו מפלגה יצביעו.³⁸ קריאה זהירה של הנתונים ערב הבחירות היתה מעלה כי אי שביעות הרצון הציבורית מתמקדת בעיקר בקרב מי שזיהו עצמם כימין, שעה שקהל היעד של מרצ, מי שמיקמו עצמם במרכז ושמאלה, היו יחסית מרוצים מתפקוד ממשלת אולמרט. ככל הנראה משום שהם זיהו את מפלגת השלטון דאז, קדימה (אליה הביעו אהדה 55% מהם) עם אג'נדה יונית. במילים אחרות, בעזרת משקפיים ורודים אפשר היה לקרוא בנתונים סיכוי מסוים לזרימת מצביעים פנימה, אבל קריאה לא מוטת היתה מעלה סיכוי גדול יותר לזרימת מצביעים החוצה. קריאה כזו, לו היתה נעשית, היתה צריכה להוביל לאימוץ מדיניות של "שימור לקוחות" ולא מדיניות של "רכישת לקוחות" חדשים, למשל על ידי ההימנעות שנעשתה לריק מהשימוש במונח "שמאל".

ועוד בהקשר של "קריאת המפה" ובעיות שאיתרנו באיסוף ופענוח נכון של המידע האמפירי, כדאי להדגיש נושא שעליו הצביע כבר דו"ח הופנונג מ-1999 והוא הטיפול הדרוש במידע כדי שיוכל לשמש כדבעי את מערכת קבלת ההחלטות. באותו דו"ח מדובר על ארבעה היבטים הקשורים במידע: איסוף, שמירה, ניהול ושימוש.³⁹ על פי התרשמותנו, עשור לאחר הגשת הדו"ח הקודם, אף אחת מארבע הפונקציות הללו עדיין אינה מנוהלת כראוי, מה שתורם, להערכתנו לניהול לקוי של מידע גם בקמפיין 2009.

אי-שימור מצביעים

יש להקדים ולומר, כי למרות ריבוי מחקרים בנושא בארץ ובעולם, גם למומחי הבחירות אין פתרון פלא לשאלה מדוע אנשים מצביעים כפי שהם מצביעים או משנים את הצבעתם כפי שהם משנים. ואף על פי כן, מקובל להניח כי יש דברים שמפלגה צריכה (או לא צריכה) לעשות כדי לשמר את מצביעיה משכבר ואף לסחוף אליה מצביעים אחרים.

³⁶ יש לציין כי הצלחתה של חד"ש לחדור ללב הקונצנזוס הישראלי-יהודי בבחירות העירוניות האחרונות בתל אביב פתחה פתח בפני מצביעים מסוימים, שהיו מהססים להצביע עבורה כל עוד היתה בבחינת "מוקצה" בציבור היהודי, להצביע עבורה גם בבחירות הכלליות.

³⁷ רק לצורך המחשת טיעון זה, ראו למשל את סקר העשור שערך Ynet, לפיו 49% (!) מהמשיבים היהודים אמרו כי הם יזו ימינה בדעותיהם הפוליטיות, כשרוב (52%) סבורים כי אין סיכוי שישראל תחתום בעשור הקרוב על הסכמי שלום עם שכנותיה <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3827750,00.html>

³⁸ לאחרונה חווה זאת על בשרו נשיא ארה"ב אובמה, כאשר מסר השינוי שהעלה אותו לשלטון הפך תוך שנה חרב פיפיות, ותרגם לניצחונות שונים של המועמדים הרפובליקנים שטוענים בזכות הצורך לעשות שינוי, הפעם בכיוון הפוך למדיניות אובמה. ראו, למשל, מוזגוביה, נטשה, 2010. איבוד מושב הסנאט במסצ'וסטס הביא כל השחקנים בושינגטון לפרשת דרכים. הארץ אונליין, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1144062.html>

³⁹ הופנונג, 1999, עמ' 11-13.

כבר נגענו לעיל בנהירת מצביעים "מסורתיים" של מרצ לקדימה, על בסיס "ההצבעה האסטרטגית", קרי, ההתגייסות של בוחרי השמאל כנגד ביבי, שנתפסה כחשובה יותר מהרכב הכנסת או הצבעה אידיאולוגית. זאת בתקווה שציפי לבני תוכל להקים ממשלת מרכז, ואולי אפילו מרכז-שמאל שתחדש את המומנטום של המשא ומתן לשלום. זהו אכן אחד ההסברים העיקריים שנתנו מנהיגי מרצ בהווה ובעבר לירידה האלקטוראלית ב-2009.⁴⁰ שמענו גם הערכה, כי מגמת ה"עריקה" ניוונה גם מהקריאות של עיתונאים ואף של מאמרי מערכת בעיתון "הארץ"⁴¹ להצביע עבור ציפי לבני ולא להצביע עבור מרצ.⁴² למרות שיש מקום להניח כי גורמים אלה – החשש מביבי, התקווה לגבי לבני, ותעמולת הנגד בתקשורת הרלוונטית - שיחקו תפקיד ב"עריקת" המצביעים, הרי שאי אפשר להתעלם מכך שלא מדובר באפיזודה ספציפית של נטישה ברגע האחרון, אלא בתופעה שמרצ סבלה ממנה במיוחד גם במערכות בחירות קודמות (למשל, בבחירות קודמות ההצבעה לעמיר פרץ או לעמרם מצנע): נראה כי המצביעים למרצ במערכת בחירות נתונה מעתיקים די בקלות את הצבעתם למפלגות אחרות "בסביבה" בבחירות שלאחריהן. יתרה מזו, מצביעים פוטנציאליים של מרצ, למרות הכרזותיהם בתחילת הקמפיין כי בכונתם להצביע עבורה, בוחרים במקרים רבים בסופו של דבר לתת את קולם למפלגות אחרות. בשני המקרים, הנימוק שניתן בדרך כלל לנטישה אינו שמרצ אינה מתאימה, אלא – כפי שמצא גם צוות הסוקרים של המפלגה ערב הבחירות האחרונות – שבשם "ריאליזם פוליטי" אמיתי או מדומיין, המצביע מתגבר על רצונו הראשוני להצביע למרצ ומצביע למפלגה אחרת.⁴³ תופעה חוזרת זו שנוכח נתוני העבר מן הראוי היה לתת לה עליה את הדעת לקראת בחירות 2009, לא טופלה כראוי ולא היתה היערכות מתאימה ל"שימור לקוחות".

עוד בהקשר של ההפתעה לכאורה בגין המעבר, לכאורה "ברגע האחרון", של מצביעי מרצ ותיקים ופוטנציאליים לקדימה, הרי שבסקרים שביצע הצוות שמינתה המפלגה עצמה, לבני זוהתה כבר בסוף 2008 כדמות הפוליטית האהודה ביותר בקרב מחנה המזהים עצמם מרכז ושמאלה ורוב מתוכם – 62% - רצו בה אז כראש הממשלה הבא (בנתניהו רצו רק 13% ובברק – 11%). במקביל, כבר באותה עת, אפשר היה לעמוד על הלך רוח של ניידות בקרב מצביעי השמאל: רבע מהם דיווחו כי אינם יודעים עבור מי יצביעו (בהשוואה ל 15% בקרב מי שזיהו עצמם כמרכז). רק רבע ממי שהגדירו עצמם מצביעי שמאל אמרו שבכונתם להצביע למרצ. באותם סקרים גם נמצא כי הסיבה העיקרית או שלא להצביע למרצ בקרב אנשי השמאל היתה העדר אמון בכוחה של המפלגה וביכולתה להשפיע על המציאות הפוליטית (בהמשך נמתה הכף יותר לכיוון ביקורת על עמדותיהם של ראשי המפלגה לגבי מבצע "עופרת יצוקה"). כמו כן נמצא כי בקרב אנשי המרכז הסיבה העיקרית שלא להצביע מרצ היא תדמיתה כמפלגת שמאל קיצונית, מה שאומר שוב שההמלצות של חלק מיועצי הקמפיין להשמיט את המילה "שמאל" מתעמולת הבחירות היתה לחלוטין לא רלוונטית, שכן המיתוג השמאלי של מרצ בקרב הציבור הרחב הוא מקובע. לעומת זאת ההימנעות מהשימוש ב"שמאל" ככל הנראה הרחיקה ממנה מצביעים פוטנציאליים המשוייכים עצמם למחנה זה, ולא רק שאינם רואים במילה "שמאל" גנאי אלא גם שלא יצביעו עבור מפלגה שאינה מגדירה עצמה ככזו. עוד נמצא כי בקרב אנשי השמאל כלט הרצון לראות במרצ חסם נגד מפלגת ש"ס. לפיכך, גם כאן ספק אם ההחלטה, בעקבות עצת המומחים, לא לנקוט באסטרטגית תעמולה שלילית נגד ש"ס סייעה למפלגה לשמר מצביעים. אדרבא, ייתכן מאוד שגם בהימנעות זו היא תרמה לשימוש המסריים ול"עריקת" מצביעים ותיקים.

לסיכום נושא זה, ארבעה גורמים עיקריים יכולים, לדעתנו, להסביר את התופעה החוזרת של "עריקת" מצביעי מרצ ואי-מימוש פוטנציאל הצבעה עבורה של מצביעים חדשים:

⁴⁰ למשל, אלוני, עופרי. 2009. בחירות 2009: יו"ר מרצ חיים אורון: נורה אדומה מדלקה מעל מחנה השמאל. הארץ אונליין 12 בפברואר. <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1063335.html>

⁴¹ למשל, הארץ, 2009. אין טעם להצביע מרצ, מאמר מערכת 5 בפברואר. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1061652.html>

⁴² שולמית אלוני התמקדה בהקשר זה בתקשורת, שהפכה לדעתה את מערכת הבחירות למירוץ אישי של ציפי נגד ביבי. מדריסוביץ' יוסי. 2009. יוסי שריד – מרצ ירדה מנכסיה. Walla, 11 בפברואר, <http://news.walla.co.il/?w=1/1433978>

⁴³ דני מיודובניק אצל זינגר-חרותי, רותי, 2009. סקר התנועה החדשה-מרצ: 8 מנדטים של מתלבטי שמאל עשויים לעבור לקדימה, הארץ אונליין, 4 בפברואר <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1061347.html>

- א. אי-הצלחה של המפלגה למצב את עצמה כשחקן פוליטי עדכני ורלוונטי עם מסר ייחודי וברור ובעל יכולת להשפיע על החלטות השלטון ועתיד המדינה.
- ב. הקושי המתמשך שלה למצב את עצמה כ"ברירה הטבעית", או אפילו כבררת מחדל, של ציבור בוחרים מוגדר;
- ג. אי שמירה מספקת על הקשר עם חברים ואוהדים בין מערכת בחירות אחת לאחרת. זאת למרות שידוע כי תקשורת מתמשכת "מקבעת" את הנוכחות של המפלגה בשטח ומעלה אותה במדרג סולם הברירות העומדות בפני הבוחרים הפוטנציאליים.
- ד. קמפיינים לא מוצלחים. עם זאת, יש לציין כי לקמפיין 2009 היו תנאי פתיחה ונסיבות פעולה קשים במיוחד (מבצע "עופרת יצוקה") ולכן אין זה חד משמעי עד כמה, במבודד מן הנסיבות, הייתה השפעתו על הפופולריות של המפלגה ביום הבחירות הרסנית.

בפרק ההמלצות של דו"ח זה ננסה להציע דרכים להתמודדות עם ארבעת גורמים אלה.

מבוכת מבצע "עופרת יצוקה"

למרות שהעניין תלה ועמד באוויר משך חודשים, אם לא יותר מכך, ואפשר היה לפיכך לחזותו מראש ולהתכונן אליו אסטרטגית ומקטיית, רעיונית וארגונית, היציאה למבצע "עופרת יצוקה" ב-27 בדצמבר 2008 "תפסה" את מרצ לא מוכנה.

המפלגה עמדה במצב עדין ומסובך ביותר: בהיות רמת הקונצנזוס הציבורי בארץ בזכות היציאה למבצע גבוהה כל כך,⁴⁴ יציאה נגד המבצע נתפסה במרצ כהתאבדות אלקטורלית, במיוחד נוכח העובדה כי אחת הטענות העיקריות של הימין נגדה במשך השנים היתה שהמפלגה מגלה "חוסר פטריוטיות". לפיכך ההגיון הפוליטי שהנחה את אלו שציידו באי-יציאה נגד המבצע היה ברור. ואכן, לאות סולידריות עם המאמץ הלאומי, מרצ, בדומה לקדימה, לליכוד ולעבודה לא רק שלא גילתה הסתייגות מהמבצע אלא גם השעתה את קמפיין הבחירות שלה עם פרוץ המערכה. התנועה גם לא השתתפה בהפגנת ארגוני השמאל נגד המבצע שנערכה בתל אביב כשבוע לאחר תחילתו, אם כי חברים בה השתתפו בהפגנה באופן פרטי.⁴⁵ מעבר לשיקול הפרקטי, ההזדהות והסולידריות המובנת של יו"ר המפלגה, חיים אורון, חבר קיבוץ להב שבנגב, עם הסבל של אנשי הדרום מהירי הממושך על ישוביהם מרצועת עזה, והערכתו בדבר הכורח במהלך צבאי להפסקת הירי (ואכן הוא אף קרא למהלך צבאי כזה יומיים לפני תחילת המבצע) הביאה אותו לתמוך בפומבי במדיניות הממשלה בנדון. זאת למרות שידע היטב כי יזכה, ואכן גם זכה, בקיתונות של רותחין, מצד האגף היותר רדיקלי בתוך המפלגה ומצד גורמים בשמאל מחוצה לה. הביקורת לא פסקה גם כאשר יומיים אחרי תחילת המבצע אורון כבר קרא, גם כן בפומבי, לממשלת ישראל להגיע להפסקת אש.⁴⁶ למעשה, יש הטוענים כי לא פחות מתמיכתו הראשונית של אורון במבצע, 'הזוג' הזה משמש עוד יותר את ההבדל בין מרצ לבין העבודה וקדימה ואת יכולתה של המפלגה להציג עצמה כאלטרנטיבה להן בבחירות שהתקיימו זמן קצר לאחר המבצע. ואכן עקיבא אלדר כתב ערב הבחירות: "אין זה מפליא שכל כך הרבה אנשים מבוגרים וגם נבונים במחנה השמאל הציוני

⁴⁴ על פי מדד השלום של דצמבר 2008, 94% (!) מהמראיינים היהודים הביעו תמיכה במבצע.

⁴⁵ חבר בכיר במרצ אמר: "אם אנחנו נרצה להפגין נגד הפעולה בעזה נעשה זאת בעצמנו תחת דגלים שלנו ותחת שלטים שלנו. אנחנו כתנועה תמכנו בפעולה נקודתית ומידתית יותר ממה שצה"ל עשה וכעת צריך לעצור את הפעולה, אבל לא ניקח חלק בהפגנה המאורגנת על ידי ארגוני שמאל קיצוניים. גם לנו יש בנים בצבא וגם לנו יש חברים המופגזים על ידי החמאס." בנדר, אריק, 2009. מרצ: לא נגיע להפגנה נגד המבצע ברצועה. *nrg*, 3 בינואר. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/834/782.html>

⁴⁶ ג'ומס, שזה עתה יצא בשן ועין ממבצע הצנחת החברים החדשים לרשימת המפלגה לכנסת, ספג חבטות משני הכיוונים. אלדר, עקיבא, 2009. עופרת יצוקה- יורים ומתלבטים. *הארץ אונליין*, 2 בינואר, <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1051938.html>

עדיין לא החליטו בידי איזו מפלגה להפקיד את גורלם בשנים הבאות. השעטנו "גוש מרכז-שמאל" הפך את קדימה, העבודה ומרצ לשלישייה זהה.⁴⁷

מצד שני, בהיותה חלק אינטגרלי ממחנה השלום, ובתפיסתה העצמית – ראש החץ שלו, מרצ לא יכלה שלא להביע דעה נחרצת בנוגע למבצע: היא היתה אמורה להתנגד לשימוש בכח צבאי כה רב בסביבה בה שווה אוכלוסיה אזרחית גדולה, גם אם מדובר במהלך סביר שהתבצע במסגרת העימות המתמשך בדרום. ואכן, היו אחרים בין מנהיגי המפלגה, שמיוזמתם או מתוך היענות לקולם של חלק ממצביעי המפלגה וחבריה, שיצאו בריש גלי, מיד עם תחילת האש, נגד המבצע ונגד הפגיעה באזרחים וקראו להפסקת אש מיידית. כך, בעוד אורון מגבה את הממשלה, זהבה גלאון ומוסי רוז, יצאו חוצץ נגד תמיכתה הרשמית של המפלגה בהנהגתו של אורון ב"עופרת יצוקה" ואף הזהירו מחזרה על טעות התגובות המוגזמות של ראשיה בימים הראשונים של מלחמת לבנון השנייה. ח"כ רן כהן, נציגה של מרצ בוועדת החוץ והביטחון, אף הצביע נגד בקשת הממשלה לאשר גיוס מילואים לצורך המבצע, ולפי פורמל הכנסת לא הצטרף להודעת הוועדה, כי היא "מבקשת לחזק את ידי צה"ל וכוחות הביטחון בפעולתם הנחרצת נגד החמאס ושאר גורמי המרור בעזה".⁴⁸ בתל אביב, המועמד החדש, איש התקשורת ניצן הורוביץ, התייצב עם אנשי המפלגה באחד מהצירים הסואנים והצפופים ביותר בעיר, במטרה לשכנע עוברים ושבים להצטלם לסרטוני וידאו בהם הם מביעים את התנגדותם למבצע בעזה. הורוביץ עצמו הביע פליאה על הסמיכות בין הבחירות הקרבות לפעילות בעזה, שמתנהלת בפיקוד יו"ר מפלגת העבודה, שר הביטחון אהוד ברק: "הקרבה של הפעולה לבחירות יוצרת מצב בלתי נסבל, וזה גורם לכך שגם אם רוצים או לא – שיקולי בחירות הם לחלוטין חלק מהעניין. עובדה היא שלמרות הצהרות 'העבודה', קמפיין הבחירות שלהם רק התגבר בשבוע האחרון לצד ניהול המבצע."⁴⁹ אבתיסאם מראענה, הנציגה הערבית שעובצה במקום ה-12 ברשימת מרצ-התנועה החדשה לכנסת, הודיעה על פרישתה מהמפלגה, במחאה על התמיכה הראשונית בפעולה הצבאית בעזה. היו בצמרת המפלגה גם מי שהחזיקו בעמדות ביניים, כך אילן גילאון, המנצח הגדול של הפריימריס, תושב אשדוד ולשעבר סגן ראש העיר שם, גינה בימים הראשונים את המגנים, והציע לאמץ את גישת "יורים ובוכים".⁵⁰ גם צלי רשף, איש "שלום עכשיו", ומספר תשע ברשימה המשותפת לכנסת, הציג בבלוג הרשמי שלו עמדת "גם וגם".⁵¹ במילים אחרות, מרצ לא התנהגה כ"מפלגה" בתקופת המלחמה, אלא כאסופת אנשים בעלי דעות מגוונות. הנהגת המפלגה לא השכילה להבין כי מסר אחיד בתקופה זו הוא קריטי. אי לכך ומבלי שיעשה דבר בעניין, המפלגה דיברה בקולות רבים בעת ובעונה אחת, מצב בלתי נסבל במיוחד בתקופה של טרם בחירות.

ריבוי הקולות הזה בהנהגת המפלגה "שידר" לבוחרים מסר לא אחיד ומבלבל. והתוצאה, כפי שהציג זאת צוות הסוקרים: "שלושת השבועות מאז תחילת המלחמה לא הטיבו את מצבה של התנועה החדשה-מרצ, ובחוריה מטורטרים ולא יציבים. כל זה טרם השפיע על מצבה האלקטוראלי באופן משמעותי, אבל מדדים אחרים מצביעים על מגמות מסוכנות בעתיד: חלה ירידה בשיעור האהדה לחיים אורון והתגובות למסרים של המפלגה בקשר למלחמה הן מעורבות ולא חד-משמעיות."⁵² במישור האלקטורלי התוצאה הבלתי נמנעת של ריבוי הקולות היתה, מעבר לקדימה וגם למפלגת העבודה של מצביעים שהזדהו עם המבצע ורצו להתרחק מהביקורת של גלאון ואחרים, ומן הצד השני, מעבר – לא מאסיבי – לחד"ש של מצביעי מרצ ותיקים או פוטנציאליים שלא הסכימו עם תמיכתה הראשונית של המפלגה במבצע.

⁴⁷ אלדר, עקיבא, 2009. מדריך לשמאלן הנבון. הארץ אונליין, 9 בפברואר. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1062634.html>

⁴⁸ <http://portal.knesset.gov.il/Com4bitachon/he-IL/Messages/HAMAS+WAR.htm>

⁴⁹ האם עמרי שרון יצביע מרצ בבחירות? <http://www.newmeretz.co.il/asp/article.aspx?id=55>

⁵⁰ האם עמרי שרון יצביע מרצ בבחירות? <http://www.newmeretz.co.il/asp/article.aspx?id=55>

⁵¹ <http://blogs.newmeretz.org.il/tzaly/2009/01/06/http://הפסקת-אש-ir-לא-פשרה-ה-מה-שישראל-צריכה/>

⁵² שיינדלין, דליה, דני מידובניק, ומיכאל פיליפוב, סיכום אסטרטגי, 17 בינואר 2009.

יש לציין כי מבקריה של מרצ בשמאל לא נטו לה חסד כלשהו בזכות הקולות שנשמעו בה נגד המלחמה. כך דב חנין, איש חד"ש אמר בריאיון ערב הבחירות: "הסמנים האלה של מה שנקרא בישראל שמאל נכשלו. עמוס עוז וחיים אורון נתנו אוקיי למלחמה. הם אמרו: בואו נכה בחמאס בכל הכוח. יומיים לפני המבצע ג'ומס יצא בקריאה להתקיף ולמחרת עמוס עוז פרסם מאמר שנתן לממשלה אור ירוק. לא שהממשלה חיכתה לעוז וג'ומס, אבל הם נתנו למלחמה חותמת כשרות. הם נכשלו כישלון מוסרי ופוליטי חרוץ".⁵³ ואילו חודשים רבים לאחר המלחמה, יצחק לאור, בא גם הוא חשבון עם מרצ ברוח דומה לזו של חנין: "שתיקת מרצ היא רק סימפטום. דווקא לה עמדה הלוליינית ההיסטורית של 'תורת השלבים': 'בשלב הראשון' היתה המלחמה צודקת, ואחר כך כבר לא. כמה ילדים צריכים למות בשביל 'כבר לא', וכדי להבין שאסור לתנועת שמאל להשתתף במשחקים הצבאיים של ישראל ולו רק בגלל הוויכוחים הפוליטיים שאחרי המלחמה? הבה נודה, כל המפלגות הציוניות השתכרו בזמן המלחמה. עכשיו נדמה כאילו הוכו סנוורים".⁵⁴

יש לציין כי היו גם כאלה שדווקא ריבוי הקולות בתוך המפלגה "שידר" להם התלבטות מוסרית אמיתית נוכח כורח בטחוני וחזק את תמיכתם במרצ, אלא שלא ניתן להעריך בדיעבד האם מדובר במקרים בודדים או בתופעה רחבה יותר, למשל: "כבר באמת לא ידעתי מה יהיה על קולי הקט. עכשיו אני יודע. זה לא ברק ולא העבודה. זו מרצ. מרצ המתנגדת אוטומטית למבצע הזה. אני לא מבין. אני לא מסכים. אני לא מרגיש שם איתם. ממש לא מרגיש שם כשהבה גלאון זועקת מיד בהתחלה להפסיק את האש. למה היא לא זעקה על החמאס להפסיק את האש? ... עם כל הפחד, האימה ושנאת המלחמות המוצדקת שלהם וגם שלי, הרי שיש גבול, יש קו, יש נקודה של היגיון שאותה איני יכול כנראה לעבור".⁵⁵ וכן: "אין מנוס. מצביעים מרצ. ... בגלל שמרצ היא אחת המפלגות היחידות שמבינה שאי אפשר לחלק את המצב לשחור ולבן. יש גם אפור. אי אפשר להיות פציפיסט מושלם ואי אפשר להיות מיליטנט מושלם. יש גם אמצע. מרצ היא האמצע".⁵⁶

במישור הניהול המקצועי של הקמפיין היה המבצע בעייתי עוד יותר מאשר במישור האלקטורלי הכולל: המפלגה תיכננה ואף כבר החלה בקמפיין בעל מסר אורחי, שהמבצע הצבאי הפך אותו ללא רלוונטי וחזק את תחושת חוסר הרלוונטיות הפוליטית של מרצ. בזמן המבצע, לאחר שהקמפיין הושעה כאמור כאות לסולידריות לאומית, עלתה השאלה, הטכנית לכאורה, מה לעשות עם שמחי הפרסום שכבר נקנו ושולם עבורם. ההחלטה היתה להעלות בינתיים את מנהיג המפלגה, חיים אורון, למרכז התמונה. ואולם, החלטה זו עוררה גל ביקורת על "פולחן האישי" כביכול, והיסחפות של מרצ אחרי הדגם הפוליטי הפרסונלי שנגדו היא יצאה כל הזמן (ראו הרחבה של הנושא בסעיף על ניהול הקמפיין להלן). יש לציין, כי במקביל ל"קמפיין ג'ומס" הוחלט להעלות גם את קמפיין "לא מתפשרים - נוצרים את האש" מה שהגביר עוד יותר את הערפול והבלבול.

עם חידוש מערכת הבחירות, לפחות לאחדים מהמחליטים היה נראה כי הקו הראשוני, שהתמקד בנושאים אורחיים - חברה וכלכלה, לא התאים עוד כאשר נושא הבטחון תפס את מלוא רוחב התודעה הציבורית. אחרים, לעומת זאת, חשבו כי רק אם תדבק בקו המקורי תבדל עצמה מרצ ממפלגת העבודה ותתן למצביעה "אופק" ותקווה מעבר לעימות הספציפי. כך או כך, אם בתחילת מערכת הבחירות היתה מבוכה באיזה קו פרסומי לבחור, מבצע "עופרת יצוקה" רק החרף אותה, ויחד עם בעיות הניהול הבסיסיות של הקמפיין שיידונו להלן, יצר מצב כמעט בלתי אפשרי של בליל מסרים ומשמוש עמום.

⁵³ שביט, ארי, 2009. דב חנין: עמוס עוז וג'ומס נכשלו כישלון מוסרי במלחמה. הארץ אונליין. 30 בינואר <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1060229.html>

⁵⁴ לאור, יצחק, 2009. מה למרצ ולסנהדרין? הארץ אונליין, 28 באוקטובר. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1124158.html>

⁵⁵ <http://www.notes.co.il/sharonraz/51340.asp>

⁵⁶ <http://www.twomuch.info/?p=625>

“מוקשי” ההליכה לבחירות עם “התנועה החדשה”

מאז היוודע תוצאות הבחירות, נכתב ונאמר הרבה בזכות ובגנות ההליכה המשותפת עם “התנועה החדשה”.⁵⁷ אין כל אפשרות לקבוע במידה סבירה של בטחון האם ההליכה המשותפת פגעה בהישגים האלקטורליים, אך ברור מעבר לכל ספק, שהיא לא חילצה את מרצ מהמצוקה שבה הייתה נתונה. מעבר לכך – עצם הכישלון המהדהד לכוון תנועת שמאל חדשה, גם אם היה “כרוניקה של מוות ידוע מראש” בשל הזמן הקצר ובשל נסיבות השעה, עלול בהחלט לגרום רפיון ידיים למי שהיו מנסים אולי למנוף מהלך דומה בעתיד הנראה לעין.

מה היו שורשי הכשלון והאם ההליכה המשותפת נעשתה באופן מושכל? מזה עשור לפחות ההכרה הרווחת בקרב פעילים (וחוקרים) היא, כי למרות היעלמות הצד השמאלי של המפה הפוליטית-אלקטורלית, יש (עדיין) כיום בציבור בישראל תמיכה משמעותית במרכיביה העיקריים של האידיאולוגיה של השמאל הציוני, כלומר חתירה לסיום הכיבוש והגעה להסכם שלום על בסיס פשרה מדינית והצורך להדגיש ולהקדיש יותר משאבים ותשומת לב לנושאי חברה וכלכלה. הכרה זו דחפה ערב בחירות 2009 מגוון של אנשי ציבור, אקדמיה, אמנות ותרבות ופעילים חברתיים, לנסות להחזיר את השמאל לתודעת הבוחר ולחירה הפוליטית כאלטרנטיבה מעשית. לאחר שורה ארוכה של פגישות פורמליות ולא פורמליות, מגעים אישיים וקבוצתיים, וידיעות מפורשות ורומזיות בעיתונות, יצאה לדרך, ב-5 בדצמבר 2008, בכינוס חגיגי שנערך במועדון צוותא בתל אביב, “התנועה החדשה”. התנועה היתה אמורה להוות את הבסיס לכינון מפלגת השמאל הציוני החדשה של ישראל, ולמלא את החלל שנוצר בעקבות השקיעה הרעיונית והאלקטורלית של שתי המפלגות ה”ישנות” - העבודה ומרצ.

כפי שהעידה העובדה שכינוס היסוד שלה נערך ב”צוותא”, בין התנועה החדשה למרצ היה קיים מלכתחילה קשר גורדי. בכינוס היסוד גם נאמר באופן ברור ביותר כי התנועה החדשה תרוץ לבחירות 2009 יחד עם מרצ. עם זאת, יו”ר מרצ, חיים אורון, שהיה אחד מאבות הגוף החדש ושל ההליכה המשותפת לבחירות והוגדר גם כיו”ר התנועה החדשה,⁵⁸ התייחס במובלע בנאומו בכינוס לטענות כי מדובר למעשה בגוף פיקטיבי למחצה, שנועד “למכור” לציבור את מרצ בארזיה חדשה: “התנועה החדשה היא לא סניף של מרצ ולא מריק פוליטי, אלא תנועה שחוברת אלינו במהלך שמטרתו למלא חלל גדול בציבוריות הישראלית”.⁵⁹ באותו נאום הוא גם התייחס לחשש כי המהלך יגזול קולות ממפלגת העבודה, כשנאמר ביניהם אפולוגטית משהו: “אנחנו לא לוקחים קולות מאף אחד”, ואף הצביע על הציבוריים שמהם מקווה להתארגנות החדשה לשאוב את כוחה: “אנחנו פונים לאנשי מפלגת המיואשים והאדישים – אותם אנחנו רוצים איתנו”.⁶⁰ כן הוסיף אורון ואמר, באופטימיות שהתבררה: “לחיבור בין מרצ לבין התנועה, שנוצר בימים אלו יש תכלית כפולה - התכלית הראשונה והמיידיה היא ליצור בבחירות הקרובות כח משמעותי בכל ממשלה של מרכז-שמאל, אם תוכל לקום, הכח הפוליטי השלישי בגודלו. אם יתברר שיש גוש חוסס ימני, אנחנו נהיה באופוזיציה ונפעל כדי ליצור אלטרנטיבה למדיניות של ממשלה כזאת.”⁶¹

⁵⁷ למשל זינגר-חרותי, רותי, 2009. ואולי דווקא מרצ סיימה את תפקידה ההיסטורי. הארץ אונליין. 12 בפברואר <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1063564.html>

⁵⁸ למרות שאורון היה הכח המוביל, על פי עדויות של עמיתיו למפלגה הוא פעל בגלוי בכיוון זה ודיווח להם על שלבי ההתקדמות, כך שלא היתה, על פי מה ששמענו, ביקורת במסגרת המפלגה על עצם המהלך, או כפי שניסחה זאת היטב זהבה גלאון: “ג'ומס עדכן אותי זמן קצר לפני כן שהוא מקיים מגעים להקמה של תנועה רחבה, חדשה, שבעצם תהיה חלופה לחלל שנוצר ממחנה העבודה שמאלה. חשבתי שזה רעיון טוב, בעיקר כי מנהיג בא ורוצה להרחיב את השורות.” וייץ, גדי. 2009. <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1075927.html>. יש גם לציין כי הרעיון שיש לחבור לגופים ולאישים מבחוץ כדי לתגבר את מרצ אלקטורלית לא התייחד ל”תנועה החדשה”. כך, למשל, נוהל גם מו”מ עם פורשים פוטנציאליים ומעשיים ממפלגת העבודה, כמו אופיר פינס עמי איילון ומיכאל מלכיאור. כידוע המשאים ומתנים הללו לא הניבו פרי, בעיקר בגלל אי היכולת להגיע להסכמה על מיקומם של המצטרפים ברשימה המשותפת לכנסת.

⁵⁹ דוד, מרב. 2008. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/821/227.html>

⁶⁰ סניור, אלי ומרב יודילוביץ, 2008. תנועת השמאל יצאה לדרך: “אנו פונים למיואשים”. Ynet, 5 בדצמבר. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3633935,00.html>

⁶¹ דוד, מרב, 2008. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/821/227.html>

ב-14 בדצמבר 2008 התקיימו הבחירות הפנימיות לרשימת מרצ לכנסת (ראו דיון להלן בהרכב רשימה והסיעה). ב-22 לחודש, בלחץ כבד של העומד בראש, ח"כ אורון, פחות מחודשיים לפני מועד הבחירות, אושרה בוועידת מרצ ברוב קולות הריצה ברשימה משותפת עם "התנועה החדשה". הסקרים שיזמה המפלגה באותה תקופה מצאו, כי ההליכה המשותפת זכתה אז בתמיכה רבה בקרב כל הפלחים של המרכז והשמאל. כך, 83% מבוחרי מרצ בעבר (כמו גם 77% מאנשי השמאל בכלל ו- 67% מבוחרי העבודה) הסכימו עם המהלך באופן כללי.⁶² לפיכך קבע הצוות: "מאז חשיפתו של המהלך החדש, ישנה תחושה כי הקהל מחכה לשמוע מה הוא מציע, וקיים צורך דחוף לשדר מסר וקו ברור בהקדם. זה הזמן למתג את המהלך, המאפיינים שמיוחסים לו כעת יבדקו ואם לא אנו מייצרים את המיתוג, יעשו זה אחרים."⁶³ מיתוג כזה לא נעשה, ואכן אחרים הם שתייגו את המהלך, תחילה בחיוב ומהר מאוד – בשלילה. בין השאר היה קשה למתג את הגוף החדש בגלל ההטרוגניות הרבה שלו – היו שם, כתף אל כתף, פעילי שלום ותיקים ומי שהיו מזוהים עם השמאל של מרצ, "ביטחוניסטים" וממסדיים (רובם אנשי מפלגת העבודה לשעבר), פעילים ותיקים בתחום זכויות אדם וחירויות האזרח, אנשי אקדמיה חסרי רקע פוליטי מעשי, אנשי תרבות ואמנות ופעילים חברתיים ופעילי סביבה. הוא גם הדין במישור האידיאולוגי – המסרים של הגוף המורכב הזה לא נעשו חדים או ברורים יותר. לא היה ברור האם התנועה החדשה היא מפלגת שמאל סוציאליסטי רדיקלי, מפלגת שמאל מתון, או אולי אפילו מפלגה בעלת אוריינטציה חברתית המכירה בשוק החופשי כמציאות שאין עליה עוררין. גם לא היה ברור, האם הכוונה היא לכונן תנועה חילונית/אנטי-דתית או שמא הדגש הוא על חופש דת וחופש מדת, כפי שחרתה על דגלה רצ בשנותיה היפות. גם על האסטרטגיה הפוליטית לא היתה הסכמה – האם להתקרב למפלגת העבודה, כדי ליצור יחד מחנה פוליטי חזק או, לחילופין, להתבדל מהעבודה במוצהר, למצב את התנועה החדשה-מרצ כאלטרנטיבה של יושר ובהירות אידיאולוגית ולהתייצב בגלוי משמאל לה.

בדיעבד ברור כי מרצ ו"התנועה החדשה" לא הצליחו, יחד או לחוד, לגבש ולהציג אלטרנטיבה רעיונית חדשה ולא גיבשו אסטרטגיה פוליטית ברורה אלא בחרו בקו שמרני והלכו בתלם. קוצר הזמן מאז החל רעיון התנועה החדשה לצבור מומנטום ועד הבחירות גם הוא היה בעוכריהן. לפיכך גם לא הבשילו המגעים עם גורמים נוספים, כמו התנועה הירוקה ואנשים ממפלגת העבודה לכדי ריצה משותפת בבחירות, ולא נבחנו לעומק אפשרויות אחרות, שהועלו פה ושם, כמו חבירה של ממש לגורמים "ירוקים", לגופים חברתיים מזרחיים או אפילו לאישים מן השמאל הרדיקלי.

הקו השמרני וההליכה בתלם השתקפו גם בהרכב הוועדה המסדרת⁶⁴ לרשימה לכנסת של "התנועה החדשה" ובהחלטותיה. יוזמי ההתארגנות המשותפת ושותפיהם למהלך ממרצ החליטו שצריך להיות "דיאליים" ולהסכין עם העובדה שהפוליטיקה הישראלית הפכה יותר פרסונלית ופחות אידיאולוגית. לכן, כך סברו, כדי להמריא, על "התנועה החדשה" להביא "כוכבים" מושכי קהל, התקווה הגדולה היתה עמוס עוז, שתמך בחזוקה ובגלוי במהלך, וכן אנשים שיש להם אחיזה בחוגי צעירים, כמו שרון קנטור או ניר ברעם, או אנשי תקשורת מוכרים, כמו ניצן הורוביץ. ואולם, בסופו של דבר, לא יצאה לדרך נבחרת כוכבים. עמוס עוז הודיע כי אינו מועמד לכנסת, ואילו הוועדה המסדרת בחרה במועמדים "צפויים" ולא במיוחד אטרקטיביים אלקטורלית. יתרה מזו, בהיבנם את הקושי של אנשי מרצ לעכל את ההליכה המשותפת על כל המשתמע מכך, למשל בכל הנוגע ליתורים שהיה עליהם לעשות בנוגע להרכב הרשימה לכנסת, ה"חדשים" נמנעו מלמתוח את החבל יותר מדי, במישור הרעיוני. כך, למרות שהיו בהם שהתנגדו קשות למבצע "עופרת יצוקה", הם לא יצאו בפומבי או בבית נגד עמדות הנהגת המפלגה בנדון. יש הסבורים עד היום, כי היתה כאן החמצה של הזדמנות היסטורית להציג גוף בעל אג'נדה חדשנית, לכונן רשימה צעירה, פחות הומוגנית ופחות צפויה מבחינה גילאית, רעיונית, עדתית, גיאוגרפית, וכדומה, שהיתה יכולה אולי להפיח רוח חיים בשמאל הציוני.

⁶² שיינדלין ופיליפוב, עמ' 3.

⁶³ שיינדלין ופיליפוב, עמ' 5.

⁶⁴ ההחלטה על קביעת הרשימה על ידי ועדה מסדרת גררה ביקורת חריפה, ואולם היא כנראה היתה בלתי נמנעת בגלל קוצר הזמן, והעדר גוף מוגדר של חברים בתנועה החדשה (רבים שילמו את דמי ההצטרפות הראשוניים אבל לא המשיכו להזדהות או להגיע לפגישות ואספות).

כל המאפיינים שנמנו לעיל – הקשר ההדוק עם מרצ, ריבוי ה"כוכבים" בין היוזמים, הרשימה הלא מאתגרת לכנסת, ובעיקר היעדר החדשנות הרעיונית, גררו ביקורות חריפות בתקשורת ובציבור דווקא מצד מי שהיו להלכה קהל היעד של ההתארגנות החדשה: "מה אני צריך את מרצ בצורתה המעורבנת-יעני הזאת? למה אני צריך להרגיש פראייר על כך שאתן את קולי למפלגה שתיראה כמו חנות דיומי פרי שעל מדפיה מותגים מפורסמים? אני בטוח שעוד רבים חושבים כמוני ואינם הולכים שולל אחרי שמות נוצצים. וכל הרבים האלה יאלצו לעזוב בצער ולחפש להם אולי מקום אחר להשליך עליו את יהבם. ולא סתם מתוך סנוביות אני ודומי לא רוצים את הדיומי-פרי הזה. אלא מפני שזה מביש ומעציב לראות שאין בעצם אידיאולוגיה לשמאל החדש הזה, או איך שלא קוראים לו. אולי יש לו, ורק אני קצת קשה הבנה ולא מבחין בהבדלים התהומיים של האידיאולוגיה שלו לעומת זו של העבודה ושל קדימה. אולי. אני מצדי עם מרצ גמרת".⁶⁵ וכן: "אין בכל היזמה החדשה של עוזי ברעם וצבי כסה רעיון אחד חדש או דמות אחת שלא היתה כבר קודם במערכת זו. מחזור רעיונות ואישים בעטיפה חדשה לא יביא מזרז למחלת האנמיה ממנה סובל השמאל הציוני הישראלי".⁶⁶

לסיכום, גם אם הרעיון של רענון השורות ו"אריזה מחדש" של השמאל הציוני היה במקום, נראה כי בעת שיצא לדרך הוא היה עדיין לא בעל, מה גם שפרק הזמן עד הבחירות היה קצר מכדי שיבישיל או מכדי שיעשה כהלכה. כפי שנאמר, מעבר לכישלון הספציפי, הסכנה היא כי אי הצלחת הניסיון הזה עלולה לעכב או אף למנוע ניסיונות נוספים באותו כיוון בעתיד הנראה לעין.

בעיית היציגות של הרשימה לכנסת

אחד מיתרונותיה המהותיים אך גם השיווקיים של מרצ הוא שהמפלגה מצטיירת מבפנים ומבחוץ כמפלגה "נקייה".⁶⁷ ואף על פי כן, בשנים האחרונות נשמעים מבית קולות המפקפקים באיכות ובהוגנות התהליכים והשיקולים שהביאו לבחירה זו או אחרת להנהגת המפלגה או לרשימה לכנסת, אם כי יש להדגיש שלאזינו לא הגיעו טענות בדבר שחיתות, אישית או ארגונית. כבר ציינו למשל את הטענה, כי בגין שימת הפריימריס,⁶⁸ למגזר הערבי, כמו גם לתנועה הקיבוצית, יש השפעה דיספרופורציונית על בחירת מנהיג המפלגה והרכב הסיעה. אחרים מבקרים קשות את התקנה שחברי כנסת ותיקים צריכים לזכות בתמיכה של 60% כדי להיכנס לרשימה לכנסת.⁶⁹ ואילו לקראת הבחירות האחרונות, יצא הקצף נגד ההחלטה כי את מועמדי "התנועה החדשה" תקבע ועדה מסדרת (ראו לעיל). ואולם, גם אם הביקורות הללו הן בשוליים, נראה כי אופן הרכבת הסיעה לקראת הבחירות היה בעייתי מבחינת שימור מצביעים וגיוס מצביעים חדשים ומבחינת יציגות התוצאה, והוא דורש בחינה מחודשת במבט לעתיד.

ב-18 במרץ 2008 התקיימו הבחירות הפנימיות לראשות המפלגה בהשתתפות כל מתפקדיה. בתחילה, הודיעו רק יוסי ביילין, זהבה גלאון ורן כהן כי יתמודדו על ראשות המפלגה. ואולם, לאחר שבדצמבר 2007 הצטרף להתמודדות חיים אורון, פרש, כידוע, ביילין מהמרוץ, והודיע על תמיכתו במועמדותו של

⁶⁵ ציפר, בני, 2008. אני עם מרצ גמרת. בלוג. 25 בדצמבר.
<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=1051963>

⁶⁶ אדיב, אסף, 2008. בחירות 2009_בין_משבר_כלכלי_למשבר_מנהיגות. 25 בנובמבר.
http://www.etgar.info/he/article_300/

⁶⁷ ואכן למעט המקרה של דדי צוקר, שפרש מסיעת מרצ בכנסת בשנת 1999 על רקע פרשה עם היבטים פליליים, לא שורב שמה של מרצ או של מי ממנהיגיה לאף אחת מפרשות השחיתות ש"כיכבו" בשנים האחרונות בשמי הפוליטיקה הישראלית.

⁶⁸ כפי שאמרה אחת המראיינות: "הפריימריס הרסו את הפוליטיקה בכלל וגם בתוך מרצ. הפריימריס הביאו למערכת הפוליטית כוח, כסף, ואת החיבור המזיק בין הון ושלטון. זה הגיע גם למרצ, בהיקפים קטנים יותר. הכוח שנובע ממפקד גדול, והכסף שבא ממנו, אתה רואה בתוך המסדרונות אנשים שפחות מתעניינים בערכים אלא בפרסונות. זה נכון ברמה הארצית ונכון שבעתים במערכת המקומית."

⁶⁹ הטענה השכיחה בהקשר זה היא כי תקנה זו תוקנה בגין האינטרס של מנהיג מרצ דאז, יוסי ביילין "להיפטר" מההנהגה הוותיקה, ולהכניס לרשימה אנשים חדשים ממקורביו. ראו למשל, בנגל, מאיה, 2005. ועידת מרצ תדון בהדחת ביילין. nrg, 4 בדצמבר
<http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/016/037.html>

אורון. בבחירות הפנימיות נבחר אורון לראשות המפלגה, כאשר הוא גובר בבירור (54.5%) על כהן (29.1%) וגלאון (18.8%). תמיכת נציגי הקיבוץ הארצי בבחירתו של חיים אורון, חבר קיבוץ להב, היתה טבעית. בקרב הצירים האחרים פעל הרצון להעמיד בראש פוליטיקאי מנוסה שלא דבק בו רב. היה בכך הגיון אלקטורלי "שיווקי" רב על רקע שיח השחיתות שסער בארץ באותה עת וכן על רקע תוצאות סקרים שהראו, כי בחירתו של אורון מגבירה את הסיכויים שמצביעי מרצ ותיקים ופוטנציאליים יצביעו עבור המפלגה גם בבחירות 2009.⁷⁰ ואולם, בחירת אורון לעמוד בראש, לא הביאה בחשבון שני אלמנטים בעייתיים: האחד, גילו, שככל הנראה פגם בכח המשיכה של המפלגה לגבי אנשים צעירים,⁷¹ והשני – והחשוב יותר – העובדה שהיו נתונים שהעידו עוד לפני הבחירה שאורון היה לא מוכר למצביעים רבים ומשום כך לא היה "נכס אלקטורלי" כשמדובר לא רק בגיוס מצביעים חדשים אלא אפילו בשימור מצביעי עבר, עד כמה שהדבר נראה אולי מפתיע, על פי הסקרים שהזמינה המפלגה כשליש (!) ממצביעי השמאל לא הכירו אפילו את שמו וכך גם כמחצית ממצביעי המרכז.

ב-14 בדצמבר 2008 בחרו כ-1000 חברי ועידת מרצ את הרשימה לכנסת ה-18. הבעייתיות בייצוגיות של הרשימה שנבחרה היא ברורה לאלתר. בחמשת המקומות הראשונים (כמספר המקומות שהיו למפלגה בכנסת היוצאת): חיים אורון, אילן גילאון, זהבה גלאון, מוסי רוז, ואבשלום וילן. הגיל הממוצע של הקבוצה הזו היה מעל 55, גבוה במידה ניכרת מרוב הרשימות האחרות שהתמודדו, וגבוה למפלגה שניסתה ליצור לעצמה דימוי רענן ולפנות אל הבוחרים הצעירים. ואכן הנושא "כיכב" בבלוגים ובתקשורת, למשל: "מרצ היא מפלגה זקנה, והדרך היחידה להחזיר אותה להיות מפלגה מתקדמת ולא קופאת על שמריה הוא לקדם תחלופה של כח אדם. ... הקמפיין צריך להיות בועט, המלחמה צריכה להיות על העתיד ולא על העבר."⁷² או: "מרצ היא מפלגה קשישה. איים של קרחות בים של שיבה."⁷³

גם בפרמטרים אחרים צמרת הרשימה המקורית הציגה מכשולות אלקטורליים. כך, למעט מועמד אחד (רוז), כולם היו אשכנזים. שניים מהחמישה היו חברי קיבוצים (אורון ווילן) וזאת למרות שמבין כלל מצביעי מרצ הן בבחירות 2006 והן בבחירות 2009 שיעור המצביעים מן הקיבוצים היה נמוך: רק כ-9% בקיבוצי התק"ם ו-38.5% בלבד ממצביעי הקיבוץ הארצי.⁷⁴ כלומר, מדובר במפלגה עירונית בעיקרה מבחינת בוחריה שבחרה לשלוח לכנסת רשימה עם נוכחות קיבוצית גדולה.⁷⁵ מעבר לכך, למרות הגדרתה כמפלגה יהודית-ערבית מועמדת/ערבי הוצב כידוע רק במקום השביעי, שעה שהסיכוי שהמועמדת הדתית שהוצבה במקום השני (גרינפלד) תביא בוחרים מהמגזר "שלה" היה אפסי, בהיותה של מרצ מזוהה בציבור עם אג'נדה חילונית למהדרין.⁷⁶

⁷⁰ www.jumes.org.il/wp-content/uploads/2008/01/maagarmochot.doc

⁷¹ ניתנת האמת להאמר שמלכתחילה בבחירות הנכחיות מרצ לא היתה פופולרית ביותר בקרב הצעירים. כך, על פי הסקרים שנערכו ביוזמת המפלגה בשלהי 2008 רק 5% מקבוצת הגיל הצעירה ביותר (18-25) דיווחו על כוונה להצביע למרצ. (שיידלין ופיליפוב, עמ' 3).

⁷² קלינגר, יונתן, 2008. למען מרצ חזקה בחרו זהבה גלאון. בלוג. 17 במרץ <http://2jk.org/praxis/?tag=http://www.jumes.org.il/wp-content/uploads/2008/01/maagarmochot.doc>

⁷³ קליין, יוסי, 2008. "תקוות שהתנפצו: האיחוד של מרצ עם רשימת השמאל דחק את מיכל רוזין למקום ה-11". *ynet*, 26 בדצמבר, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1050079.html>

⁷⁴ ראו, למשל, עם עד, קרני, 2009 נדידת הקולות של הקיבוצניקים, 11 בפברואר. <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3670061,00.html>

רק לשם השוואה המבהירה את אבדן הקולות שחוותה מרצ בעשור האחרון במגזר הקיבוצי, יש לציין כי בדו"ח הופנונג מדובר על הצבעה בבחירות ב-1996 וב-1999 של 63% עבור מרצ בקיבוץ הארצי ובתק"ם – בכ-14%. ולהשלמת התמונה מכיוון אחר: בשתי מערכות הבחירות האחרונות רק כחמישית (!) מבין חברי הקיבוצים הצביעו עבור מרצ. עבור העבודה הצביעו קצת למעלה מ-40%, ואילו עבור קדימה כ-18%.

⁷⁵ מרצ אינה רק מפלגה עירונית מבחינת פרופיל מצביעיה (כ-75%), עובדה שהיתה ידועה כבר לפני עשור והיא מצויינת במפורש בדו"ח הופנונג מ-1999, אלא שהיא עירונית תל אביבית. ואכן גם בבחירות באזור תל אביב היא קיבלה את שיעור הקולות הגבוה ביותר מכל איזור אחר בארץ – 7.6% מכלל הקולות. ראו <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/852/452.html>

⁷⁶ באתר הבחירות של התנועה (<http://www.bhirot2009.co.il/home.yecms/>) מופיעה מפת (מפלגה/מרצ) נאמר במפורש "נאבק למען חופש דת וחופש מדת, ולמען ביטול קיומם של חוקי אישות דתיים כחלק מן החוק הישראלי, מתוך כבוד למאמינים בדבקות בעקרונ 'איש באמונתו יחיה'".

שבוע לאחר מכן, אושרה בוועידת מרצ ברוב קולות הריצה ברשימה משותפת עם "התנועה החדשה". ואולם, הרכב הרשימה המשולבת לכנסת לא השתפר מבחינת כח המשיכה האלקטורלי. יתרה מזו, למעשה הופך לא רק הגיון היציגות אלא גם סדר העדיפויות של חברי ועידת מרצ שקבעו את הדרוג המקורי. ל"תנועה החדשה" שוריינו שלושה מקומות בעשיריה הפותחת: מקום 3 – לניצן הורוביץ, מקום 7 למליה ששון והמקום ה-9 לצלי רשף (שיש הסבורים שחיים אורון ייעד אותו להיות מנהיגה הבא של המפלגה). כידוע, רק הורוביץ נכנס לכנסת, שעה שח"כ המכהנת זהבה גלאון, שנדחקה ברשימה המאוחדת למקום הרביעי, נותרה בחוץ. מרצ, שמסורתית רוב מצביעה נשים (אם כי בבחירות האחרונות כנראה היה דווקא רוב קטן למצביעים גברים) – נותרה גם ללא ייצוג נשי בסיעתה הפרלמנטרית.⁷⁷ בעקבות שינוי סדר זה הוגשה למוסדות המפלגה עתירה נגד דחיקתו של המועמד הערבי עיסאווי פריג' מהמקום השביעי לעשירי, בעקבות שריון של ניצן הורוביץ ומליה ששון, אך היא נדחתה. בתגובה לעתירה אמר אז אורון, מה שנשמע בדיעבד אירוני ויתכן שגם בזמנו היה הגיונו מפוקפק, כי המקום העשירי גם הוא ריאלי, וכן כי "אי אפשר לתת יחס מועדף לאף חבר, כשמדובר על הרחבת סיעה בניסיון להגדיל את הייצוג בכנסת".⁷⁸ זאת משום שלא מדובר כאן בחבר כזה או אחר, אלא בנציג של מגזר שלמעשה נדחק החוצה כמעט בוודאות מראש, שיקול שהיה צריך להיות מובא בחשבון בעת קביעת השריונים. בדיעבד, זהבה גלאון "הכתה על חטא" שינוי הרשימה המקורית בדרך בה נעשתה ואף התייחסה לתוצר הסופי: "אני מאמינה מאוד בפוליטיקה של קבוצות. אני חושבת שאם כבר מרחיבים את השורות במהלך שהוא לא דמוקרטי, הוא היה צריך להתבטא במתן מקומות ברשימה לאנשים שמייצגים קבוצות שאינן תווי הפנים הקלאסיים של מרצ - מזרחים, עולים חדשים וצעירים למשל".⁷⁹

שאלת הייצוג המזרחי אכן עלתה במסגרת הדיונים על הרכב הרשימה המשותפת, אך לא מצאה פתרון הולם. משא ומתן שהתנהל עם הפרופ' יוסי יונה והד"ר יוסי דהאן, לא עלה יפה. יונה ודהאן דרשו לעצמם שני מקומות, מתוך תפיסה ערכית, הרואה בשיבוץ של מזרחי אחד בלבד סוג של "עלה תאנה". בריאיון עיתונאי עוד לפני הבחירות הם אמרו שהסכימו להתפשר וקיבלו את הצעת הוועדה המסדרת להקל על העומס בצירוף אחד מהם ועוד אישה מזרחית שתהיה על תקן כפול - גם של "מזרחית" וגם של "אשה". לדבריהם, נציגי הוועדה מעולם לא חזרו אליהם עם תגובה להצעה.⁸⁰ במרצ מוענים, לעומת זאת, כי הצעתם הבלתי מתפשרת של יונה ודהאן לשני מקומות נותרה בעינה, ולפיכך לא ניתן היה לקבלה. כך או כך, המציאות מורה שהרשימה נותרה בסופו של דבר ללא נציג או נציגה מזרחיים במקום ריאלי. בהמשך, כדי להתמודד עם הדימוי האליטיסטי-אשכנזי שזכה לביקורת, נעשה ניסיון מודע "להעשיר" גם את רשימת ה"כוכבים" במועמדים מזרחיים. אחד מהם היה, למשל, איש האקדמיה ד"ר אבנר בן זקן שאמנם שיתף פעולה תחילה, אך בדיעבד, מששובץ לרשימה לכנסת רק במקום ה-12, שהיה בעליל בלתי ריאלי, אמר בריאיון עיתונאי: "הרגשתי שמחזירים אותי בציניות לגבולות המקום הזה, כאילו אני לא יכול להימלט ממנו".⁸¹

יש לציין, כי הביקורת בדבר הצורך בגיוון הרשימה, מתוך מחשבה כי רק גיוון כזה יאפשר הגעה לצבורים חדשים, למרות שהיא תואמת את רוח הרב-תרבותיות היא קשה להוכחה אמפירית. במילים אחרות, וכפי שנרחיב בפרק ההמלצות, לא ברור שחיוני לאמץ אותה, שכן לאורך השנים התברר במבחן התוצאה כי היכולת להגיע לצבורים מסוימים (דתיים, רוסיים, מזרחיים-פריפריה) היא אפסית. לעומת זאת, רשימה שהיא לא יציגה לקהל הבוחרים "המסורתי" של מרצ (חילונים, משכילים, אשכנזים, עירוניים, בעלי

⁷⁷ למעשה נמצא במחקר על הגורם המגדרי בבחירות 2009 כי שיעור הנשים בקרב מצביעי קדימה היה גבוה יותר מבקרב מצביעי כל שאר המפלגות, למעט מרצ. ראו: גדליה, עינת, חנה הרצוג ומיכל שמיר. 2010. ציפיית הבחירות – המימד המגדרי בבחירות 2009 (לקראת פרסום).

⁷⁸ חורי, ג'קי, 2008. חיים אורון אופטימי: המקום העשירי הוא ריאלי. הארץ אונליין, 21 בדצמבר, <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1048596.html>

⁷⁹ וייץ, ג'ידי, 2009. <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1075927.html>

⁸⁰ גלילי, לילי, 2008. הד"ר אבנר בן זקן: אני לא מוכן להיות עלה התאנה של מרצ. הארץ אונליין, 30 בדצמבר, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1051177.html>

⁸¹ שם.

הכנסה ממוצעת ומעלה) ושאינה על פי סדר העדיפויות של ועידת המפלגה, עלולה להרחיק ממנה מצביעים "בטוחים". מנגד, עומדת התפיסה שדווקא בקרב מצביעי מרצ, חילוניים, משכילים, אשכנזים וכו', יש מודעות לפוליטיקה של הזהויות בישראל, ונטייה לפחות לכאורה, לא לדבוק בהצבעה שבמית. לכן אוכלוסייה פוטנציאלית זו דווקא עשויה לראות ברשימה מגוונת זהותית יתרון, ודבר המשקף את השקפת עולמם על ייצוג פוליטי. הנהירה בבחירות 2006 להצביע לעמיר פרץ ורשימת העבודה שהציגה במידה רבה גיוון, יכולה אולי לתמוך בסברה זו.

מיד לאחר היוודע תוצאותיהן העגומות של הבחירות, פרצה אל מעל לפני השטח בעיית הרכב הנהגת המפלגה והסיעה. במפלגה החבולה הוחתמו שתי עצומות סותרות: בראשונה קראו מאות חברים ותומכי מרצ לאורון להתפטר⁸² ולפנות מקום בכנסת לזהבה גלאון. בכינוס שקיימה צמרת מרצ לאחר המפלה, שהיה סגור לכלי התקשורת, הגיב אורון על הקריאות להתפטרותו: "אני מבין את מושג האחריות באופן שונה. בשבילי אחריות פירושה לפעול לשיקומה של מרצ". והוא אכן נשאר בתפקידו וממשיך להוביל את המפלגה עד כתיבת הדברים הללו. העצומה השנייה, שעליה חתמו יוסי ביילין, שולמית אלוני, ויאיר צבן, מראשי מרצ בעבר, תמכה דווקא בהישארותו של אורון בתפקיד. שולמית אלוני הסתייגה בפומבי מן ההתקפות על הנהגת מרצ ואמרה: "אני לא חושבת שהנהגת מרצ נהגה באופן לא נכון ... חיים אורון צריך להמשיך בתפקידו משום שההפסד הוא בגלל הפחד שראש הממשלה יהיה ביבי יחד עם ליברמן".⁸³

ובכל זאת, בעדויות שעמעה הוועדה חזרו ועלו הסתייגויות מההרכב הנוכחי של הסיעה ותביעות לרענון מאסיבי של צמרת המפלגה וחילופי גברי, בגין כשלון ניהולי שהביא לכשלון האלקטורלי. נראה שכרגע סובלת המפלגה ממשבר אמון בהנהגתה, וכי הנושא חייב להיות מטופל בהקדם.

ליקויי הניהול המקצועי של הקמפיין

מעבר לכל המכשלות שמנינו עד עכשיו, מצביעים ממצאי הוועדה על ליקויים משמעותיים בניהול המקצועי של הקמפיין עצמו. יש לחזור ולהדגיש – נוכח חומרת הבעיות שהועלו לעיל, אין בטחון כי לו היה הקמפיין מתנהל טוב יותר, היו תוצאות הבחירות שונות באופן דרמטי, אך יש להניח כי ניהול משופר היה מניב בכל זאת תוצאה טובה יותר, ולבטח כך בכל הנוגע להרגשתם של המעורבים בדבר.

הניהול הבעייתי של הקמפיין היה במידה רבה תוצאה של ליקויים בסיסיים שעליהם כבר הצבענו, כמו למשל, המשמוש הרעיוני, חסרון הכיס, הנסיבות האובייקטיביות של ראשית 2009 והעדר חלוקה ברורה של תחומי אחריות וסמכויות, שהפריע במיוחד נוכח ריבוי השחקנים שהיו מעורבים בקמפיין, ואשר הראשיים שבהם היו: - הנהלת המפלגה; צוות אסטרטגי שהיה מורכב מאנשי אקדמיה ומקצוע, שהיתה להם גם זיקה למפלגה (דני מירדובניק נעמי חזן, דני פילק, יאיר צבן, דני יעקובסון, דניאל בר טל, דן זכאי, דרור שמרנשוט); פונקציה של יעוץ פוליטי/סיקור חיצוני (דליה שיינדלין בסיוע מיכאל פיליפוב) שהיתה "נספחת" לצוות האסטרטגי; מטה הסברה בראשות זהבה גלאון וצלי רשף; מטה הבחירות בראשות אבו וילן (על תת-מטותיו השונים, מטה יום הבחירות, קיבוצים, שטח, נוער, מתנדבים, מטה הרכש והלוגיסטיקה וכד'); מנהל קמפיין ה-off line (גיאל מולדנו בהנחיית דרור שמרנשוט); אחראי דוברות ויחסי ציבור (ניסים דואק); משרד הפקות (אייל גפן); וצוותי האינטרנט (מנהל הצוות החיצוני – ערן ארדן). בנוסף לכך, היו "בסביבה" אנשים נוספים/מקורבים שלחשו על אozום של מקבלי החלטות, אם כי לא היה להם תפקיד פורמלי במסגרת הקמפיין, ושעל פי העדויות שעמנו, השפעתם היתה לא פעם גדולה מזו של בעלי התפקידים הרשמיים, מצב, שלדעת הגורמים המקצועיים, פגם מאוד בהתנהלות קמפיין הבחירות.

⁸² ביקורת אישית קשה על חיים אורון נמתחה גם מחוץ למפלגה. ראו למשל: "גם חיים אורון ומרצ שותפים לכישלון השמאל. דרך ההרכבה האומללה של התנועה החדשה הביאה לירידה נוספת בכוחה של מרצ, בניגוד למגמת העלייה שנסתמנה רק לפני זמן קצר בלבד. כישלוננו רב ביצירת גוש שמאל רחב עם פעילים מן הקשת המזרחית והפריפריה, מימ"ד והתנועה הירוקה. הפיצול הרב וההישארות בבית מנעו אפשרות של יצירת משהו חדש ורחב יותר." בלך, דני, 2009. עבודה שחורה, 11 בפברואר, <http://www.blacklabor.org/?p=7008#more-7008>

⁸³ מדריסוביץ', יוסי, 2009. יוסי שריד – מרצ ירדה מנכסיה Walla, 11 בפברואר. <http://news.walla.co.il/?w=1/1433978>

הממצא הראשון והבולט ביותר שלנו בהקשר לניהול הקמפיין - שהיה צריך להדליק נורה אדומה במערכת מראש - הוא שלמרות ריבוי הגורמים המעורבים, לא נקבעו נהלי עבודה ברורים, לא עוצבו מסלולים של העברת מידע בין הגופים השונים, ולא הוקצו סמכויות ברורות לכל גוף. גם מידת התיאום בין הגופים המקצועיים לקתה בחסר.⁸⁴ חוסר בהירות ותיאום אלה, גרמו תסכול עמוק ולפעמים כמעט שיתוק בדרגים המקצועיים. הם גם הביאו לבזבוז משאבים ולבחירה לא נכונה של אנשי מקצוע חיצוניים. התחושה במטה המבצעים היתה כזו: "לקח זמן ושכנועים מיותרים להבנה של ראשי מטה ההסברה כי מטה המבצעים הוא חלק אינטגרלי בקמפיין ההסברה ומהווה זרוע חשובה שלו. לא היתה מספיק אינטגרציה עם מטה ההסברה וצוות הקמפיין. היתה חסרה תפיסה הוליסטית של הקמפיין ושל המבצעים ובפרט המבצעים המיוחדים כזרוע ביצועית שלו. מצאנו עצמנו מגלים חלק מתפיסות הקמפיין במקרה, ומנסים לתרגם אותן למבצעים. חלקים אחרים של הקמפיין לא היו מספיק ברורים וגרוע מכך - השתנו כל הזמן והקשו על ייצור פעילות העבודה מול צוות ההסברה, הקמפיין, וקמפיין האינטרנט. האסטרטגיה וההנהגה הפוליטית של המפלגה לקתה לעיתים באיטיות מיותרת, בעודף בירוקרטיה (צורך באישור על כל דבר קטן) ולעיתים אף בחוסר הקשבה והבנה של המדיומים בהם אנו פועלים."⁸⁵ היעדר החשיבה ההוליסטית שהוזכר לעיל התבטא גם בחלוקה הבעייתית לקמפיין offline וקמפיין online שהיו באחריותם של שני אנשים שונים - הראשון באחריותו של מולדנו והשני באחריותו של ארדן. ההחלטה על ההפרדה התקבלה, אגב, ללא התייעצות עם מולדנו וארדן. לשני הקמפינים היו גם תקציבים נפרדים ולא נקבעו נהלי תיאום בין שני המערכים.

הממצא השני, הוא בניגוד לבחירות 2006, אז שכרה מרצ את שירותיו של משרד פרסום חיצוני (גולדמן-זרמון) בבחירות 2009 הוחלט על הקמת צוות פרסום שיעבוד מתוך משרדי המפלגה. היה בכך יתרון של שליטה רבה יותר בנעשה ויעילות תפקודית גבוהה יותר שאפשרה ייצור חומרי הסברה רבים יותר. אלא שנראה כי לא נעשה שימוש ראוי בחומרים אלה, מטעמים שיפורטו להלן. כמו כן מנהל הקמפיין, מולדנו, שעבד כאמור בהנחייתו של דרור שמרנושוס, שלט אמנם היטב בענייני פרסום, אבל לדעת כמה וכמה מהמדוראיינים ולמעשה גם על פי עדותו הוא, שלט פחות מקצועית בכל הקשור לחלק של ניהול קמפיין במובן הפוליטי-אסטרטגי.

הממצא השלישי, לפחות על פי כמה וכמה העדויות ששמענו, אמר כי הנהלת המפלגה, כיחידת קבלת החלטות, נעדרה במידה רבה מן התמונה לאורך הקמפיין. במקביל, דווח לנו כי התחושה בצוות האסטרטגי היתה שהוא מודר במידה רבה מתהליכי קבלת החלטות שנעשו (אם נעשו) בדלתיים סגורות על ידי מטה ההסברה עם אישים מסוימים בהנהגת המפלגה. באופן פרדוקסלי, תחושה דומה של הדרה ואי יכולת לנהל את הקמפיין כראוי שררה גם במטה ההסברה, כפי שתיארה בריאיון עיתונאי זהבה גלאון: "אני עמדתי בראש מטה ההסברה יחד עם צלי רשף, אבל מי שבעצם קבע בגדול את המהלכים של ההסברה של מרצ היו יח"צנים וקמפיינרים, שהכתיבו בסופו של דבר לג'ומס את הקו."⁸⁶

הממצא הרביעי הוא כי גם מטה ההסברה לקה בבעיית הנהגה, בין השאר, שכן בראשו הועמדו כאמור שניים - גלאון ורשף, שלא תמיד ראו "עין בעין". ניהול בשניים הוא קשה ביותר, במיוחד כשמדובר בשני אנשים דעתניים, וכאשר צריכות להתקבל החלטות בלחץ זמן ובחסרון כיס. בנוסף, סבל המטה גם מריבוי המשתתפים הפעילים בישיבות המטה, לעיתים עד 20 משתתפים, שכל אחד "משך" לכיוונו הוא.⁸⁷

הממצא החמישי היה כי צוות הייעוץ/סיקור היה מנותק כליל מן המתרחש בתוך המפלגה. לא נקבעה מתכונת של סיקור תקופתי, והמשאבים הדלים הביאו לכך שבתקופה הקריטית שבסמוך לבחירות לא נערכו כלל סקרים, שהיו יכולים אולי לתת תמונה ריאליטית ומדויקת יותר על המתרחש. יתרה מזו, נתונים

⁸⁴ לתחושתו של מולדנו התיאום בין הגופים המקצועיים היה טוב. ראו, סיכום מערכת הבחירות לכנסת ה-18, 10.2.09, עמ' 8. לעומת זאת, בסכמם את הקמפיין, אנשי משרד ארדן התריעו במפורש על סרבול וחריקות בתיאום עם מטה המבצעים, שם, עמ' 13. ייתכן שהאחרונים היו חשופים יותר לעניין התיאום בגלל "החריקות" עם צוות האינטרנט הפנימי (דיון בכך במשך הדו"ח).

⁸⁵ אורי זכי, שם. עמ' 21.

⁸⁶ וייץ, גידי, 2009. <http://www.haaretz.com/hasite/pages/1075927.htm>

⁸⁷ ראו סיכום מערכת הבחירות לכנסת ה-18, 10.2.09, עמ' 7; 10.

מספריים שהוגשו על ידי הסוקרים להנהלת המפלגה לא הופצו לכל הגורמים המעורבים, וגם אלה שקיבלו לידיהם את המידע, לא הזמינו את הסוקרים כדי לדון בממצאים, וככל הנראה גם לא התעמקו במשמעות המספרים שהונחו על שולחנם.

הממצא השעי היה כי באופן מעורר תמיהה, אחראי הדוברות ויחסי הציבור לא שותף בהחלטות אסטרטגיות וטקטיות, ובתקופות משמעותיות בקמפיין לא הוכנס כלל "בסוד העניינים".⁸⁸

הממצא השביעי נוגע לתפוקות משרד ההפקות (תשרירי תעמולה) – מענה שחזרה ועלתה בפנינו היא שהם הפיקו סרמונים רבים למלוויזיה, אבל אלה נעדרו קו אחיד, וייצרו ללא פיקוח תכני ותיאום עם המסרים של הקמפיין באמצעי תקשורת אחרים, וללא בדיקה מספקת והתחשבות בשיעורי הצפייה, שהיו ככל הנראה נמוכים ביותר. נראה גם כי מבחינה מקצועית איכות הסרטים היתה ירודה ביותר,⁸⁹ וכי חלק גדול מן התכניות שהוצגו על ידי אנשי משרד ההפקות בישיבות עם מטה ההסברה לא יצא כלל אל הפועל. מסתבר גם כי לא היה פיקוח שיטתי על כמות ואיכות התפוקות של משרד ההפקות מצד מי שזה היה תפקידם בתוך המערכת המפלגתית.

הממצא השמיני בולט במיוחד על רקע הקריאה הנרגשת והמונומקת היטב של דו"ח הופנוג מלפני עשור להפוך את מרצ לראש החץ של השימוש בטכנולוגיות.⁹⁰ מאכזב במיוחד היה לגלות עד כמה ב-2009 המיפול בנושא הקמפיין באינטרנט עדיין לקה בחסר. ראשית, נראה שלא הובאה בחשבון העובדה שנכון לעת הזו, כפי שמזכירים מחקרים חוזרים ובלתי תלויים שנעשו בנדון,⁹¹ לצרכי בחירות, בישראל, המדיום הזה אינו מאוד אפקטיבי. הניסיון והרצון להקיש באופן מכני משהו, להקשר הישראלי מיעילות הרשת בקמפיינים בחו"ל, ובמיוחד מזה שניהל לאחרונה בארה"ב במסגרת הקמפיין שלו המועמד שזכה, ברק אובמה, הוא אפוא מוטעה ומטעה. ייעוץ מקצועי מתאים היה אולי מצביע על כך מראש וחוסך הוצאות מיותרות. אבל אפילו אם התקבלה החלטה אסטרטגית מושכלת על בסיס כזה או אחר, להשקיע באינטרנט, הרי שהביצוע לא היה משביע רצון: ראשית, היה פיצול לא סביר לשני צוותים (צוות אינטרנט חיצוני, שהיה אחראי על מודעות ותוכן ביוטיוב וכדומה, וצוות אינטרנט פנימי, שעבד במטה הבחירות ברחוב המסגר). הבעייתיות שבפיצול כזה היא ברורה ואכן שמענו על בעיות תיאום קשות בין שני הצוותים. גם העובדה כי לקמפיין לא היה קו ברור ומתמשך, הקשתה כמובן על צוותי האינטרנט לעשות את מלאכתם נאמנה, או כפי שאמר לנו אחד המרואיינים "ההפקות של ארדן [החברה החיצונית שנבחרה לנהל את קמפיין האינטרנט] היו הזולות ביותר והפשוטות ביותר. הדברים שהם עשו היו מנותקים מהמסר האסטרטגי... הם לא עשו בכלל זריעה באינטרנט. הבאנרים באינטרנט התחלפו כל יום ולא היתה הצטברות. זה קרה כי הם לא ידעו מה להגיד." כמו כן ההחלטה ללכת על הקמת קהילת בלוגרים כאשר הזמן עד מועד הבחירות היה קצר מאוד, נראית לפחות לאחדים מהמרואיינים שפגשנו, לא נכונה מבחינה מקצועית.

מעבר לכך, נראה כי כמו במקרה של חברת ההפקות גם בנוגע לאינטרנט, בחירת הספקים החיצוניים והפרמטרים לבדיקת יעילות הביצועים שלהם, על אף שנעשתה בוודאות במלוא הכוונות הטובות, הוכרעה מבלי לקבל ייעוץ מקצועי הולם. כך גם כשמדובר בקביעת מחיר העבודה. בסופו של דבר קמפיין האינטרנט לא הוכיח את עצמו למרות שההוצאה הכספית עליו היתה אדירה.

בנושא האינטרנט היתה גם בעיה אחרת, ועניינה השימוש ברשת לצרכי תקשורת פנים ארגונית. מתברר כי לא נעשה שימוש במערכת שנבנתה לצורך הבחירות המקומיות (ושגם אז לא תפקדה כמצופה), שלא

⁸⁸ עובדה זו באה לידי ביטוי ברור בסיכום הבחירות של דואק. ראו: סיכום מערכת הבחירות לכנסת ה-18, 10.2.09, עמ' 10 (בעיקר בסעיף ז).

⁸⁹ כך הציג זאת אחד המרואיינים: "מעבר לזה שאף אחד לא הגדיר מה רוצים בסרטי הטלוויזיה. כל הזמן ניסו ליצר סרטים חדשים. מרוב סרטים לא ידעו מה להקרין. לא היה צורך בסדרה אדירה כזו של מועמדים. היו מועמדים לא ריאליים שייצרו להם סרטים. הסרטים היו ברמה ירודה"

⁹⁰ הופנוג, עמ' 13-18

⁹¹ למשל, Arian, A., 2008, The Internet Race: Parties and the Online Campaign in the 2006 Elections. in Arian, A., and M. Shamir, eds., *The Elections in Israel 2006*. New Brunswick: Transaction, pp. 295–322.

נבנתה מלכתחילה במטרה לשדרגה לבחירות כלליות בעלות סבירה (החלטה תמוהה כשלעצמה), אלא נבנתה מערכת חדשה, שלא הוטמעה בסניפים.

הממצא התשיעי מורה על העדר קו מנחה ברור לקמפיין, על ריבוי קמפיינים משניים ועל בליל מסרים שהיו, להערכתנו, גורם משמעותי באובדן קולות הבוחרים. כפי שכבר צוין לעיל, מרצ מתחבטת בעניין גיבוש אג'נדה קוהרנטית וברורה באופן כללי, אך העדר הקו בלט עוד יותר בקמפיין הבחירות האחרונות. המודעות לכך בתוך המפלגה⁹² לא גרמה לשיפור המצב. הגדיר את המכשלה הזו יפה מנהיגה לשעבר של המפלגה, יוסי שריד שאמר: "היתה למרצ מערכת בחירות רעה. הם לא הצליחו להתמקד באיזשהו נושא, משהו שמייחד או מבדל את מרצ או שיש לה בו יתרון יחסי. כמובן שגם מלחמות לא עוזרות לפני בחירות".⁹³ מאמר המערכת ב"הארץ" שכבר הזכרנו, אמר "זכות הקיום היחידה למפלגה כמו מרצ היא בהיותה חלופה אמיצה ואמיתית, המשמיעה עמדות ברורות וחדות. כשהקול הזה מושמט ונהפך ללא יותר מאשר הד קלוש לעמדות של המפלגות הגדולות, במרכז ושמאל, תפקידה מתייתר".⁹⁴ הערפול, שנועד כנראה להתאים את הקמפיין של מרצ לקמפיינים של המפלגות הגדולות, ונבע מהצורך לרצות שורה ארוכה של בעלי דעה במפלגה, ומהרצון למשוך מצביעים שעלולים היו להירתע מניסוחים אידיאולוגיים חדים הוליד את הסיסמה "לא מתפשרים". סיסמה זו לא רק שהיתה לא ברורה: על מה לא מתפשרים? אלא שבמהותה היא נוגדת את המסר המסורתי של מרצ והוא שדווקא כן מתפשרים, גם אם יש לכך מחיר יקר, למען השגת מטרות על, בעיקר שטחים תמורת שלום. כשחודר מסר זה, הוא חודר בכיוון לא יעיל: היציאה החייתית נגד ליברמן, כאשר ליברמן כלל לא היה חלופה אלקטורלית עבור מצביעי מרצ הפוטנציאליים ולפיכך התמקדות בו לא הועילה מבחינת תוספת קולות בקלפי. התוצאה היתה, לדעת המבקרים, עידוד מעבר מצביעים לקדימה. חוסר הבהירות של המסר עוד גבר, כפי שכבר צוין, בעקבות השתנות הנסיבות עם היציאה למבצע "עופרת יצוקה", או נוצר צורך דוחק למלא את שטחי הפרסום. כאמור הזרקורים הופנו ליו"ר המפלגה, חיים אורון. בהתחשב בעובדה שמרצ מעצם טיבה וטיב בוחריה, אינה מפלגה מתאימה לקמפיין המכוון להאדרת אישיותו של העומד בראשה ועוד יותר מכך בהתחשב בעובדה שעל פי הסקרים אורון לא היה דמות ידועה בציבור שהעמדתה במרכז הקמפיין היתה יכולה למשוך קולות רבים, הדגשתו האישית היתה בחירה מקצועית בעייתית מאוד. בדיעבד, מתברר שאפילו במטה ההסברה היתה אי נחת מבחירה זו, אלא שכנראה היא לא בוטאה כדי שלא לפגוע אישית באורון, כפי שמעידה זהבה גלאון "התנגדתי למהלך הזה. קשה מאוד להגיד בפגישה, שיושב בה גם יו"ר התנועה, שללכת על קמפיין אישי כזה זו טעות. אנחנו הרי לא מתמודדים על ראשות הממשלה. אפשר לעשות זאת גם כשברור שיש לך פוטנציאל להיות המפלגה השלישית בגודלה, אבל אז כבר היה ברור שזה לא המצב".⁹⁵

הממצא העשירי שלנו מתייחס לליקויים טכניים ממש. נראה כי בביצוע הקמפיין עצמו נעשו גם שגיאות מקצועיות רבות "זה היה קמפיין בלתי נסבל. בקמפיינים פוליטיים, יסביר כל אסטרטג מתחיל, פשטות היא הכל. פרסומת אחת צריכה להעביר מסר אחד. פשוט. ברור. קל להבנה. סיסמאות בחירות טובות ואפקטיביות מכילות לא יותר משלוש מילים Yes We Can. מה שטוב למדינה. לא נחמד, מנהיג. זה גדול עליה. ובבאור של מרצ? בלגן שלא מהעולם הזה: על שטח קטן מצטופפות 11 מילים, בשלושה צבעים, ארבעה גדלי פונט וחמש קבוצות טקסט, כשבמרכז הסיסמה המבלבלת "לא מתפשרים. מפסיקים את האש." שנשמעת כמו חידת הגיון. מה בדיוק רציתם להגיד? אתם בעד או נגד? לירות או לנצור? להיכנס או לצאת?"⁹⁶ הוא הדין בלוגו של המפלגה. נאן היו דילוגים בתקופת זמן קצרה יחסית מעיצוב אחד למשנהו, בין השאר בגלל איחודים עם גופים כאלה ואחרים (מרצ-יחד, התנועה החדשה-מרצ). יודעי דבר טוענים כי דילוגים אלה פוגעים ביכולת הבוחרים לזהות בקלות את המפלגה אליה מתייחס הלוגו וביכולת

⁹² ראיות למודעות לכך ראו, למשל, במסמך הפנימי 'סיכום מערכת הבחירות לכנסת ה-18, 10.2.09, עמ' 3.

⁹³ מדריסוביץ' יוסי, 2009. <http://news.walla.co.il/?w=1/1433978>

⁹⁴ <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1061652.html>

⁹⁵ וייץ, גידי, 2009. <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1075927.html>

⁹⁶ פישלר, דורון, 2009. לאן נעלם המרצ. 5 בינואר. <http://media.nana10.co.il/Article/?ArticleID=607291>

למתג אותה ויזואלית. גם אם מדובר בהערכה סובייקטיבית, כדי להמחיש את רוח הדברים סביב מרצ, מצאנו לנכון להביא כאן קטע מבלוג של איש מקצוע שבחן את המיפוגרפיות של הקמפיינים של המפלגות השונות ב-2009 ושומר כך: "מפלגה שצריכה להיות נואשת, אבל משום מה מצליחה בכל קמפיין שלה לרחות עוד ועוד בוחרים פוטנציאליים (ולהסתכל עלינו במבט מאשים כי אנחנו לא בסדר) היא התנועה החדשה-מרצ. בזמן שהגמלאים פשפשו בארון ומחו את האבק מעל אהרוני, נראה שאנשי מרצ לקחו סולם וחפרו עמוק בבידעם כדי להוציא את חתיכת הנוסטלגיה הזו, האות פרת. אם היא נראית לכם מוכרת, כנראה כבר יצא לכם להצביע לשולמית אלוני בחייכם, או שאתם ממש אוהבים לבעל - מדובר באות המככבת על סדרת ספריה של רות סירקיס משנות השבעים. בוחריה הנאמנים יותר של מרצ יאלצו להשפיל את מבטם ולהתמקד בפונטים המשניים השונים המפוזרים בפרסומי המפלגה, משום שפרת לא מתפקדת כראוי במקסטים שאינם כותרות."⁹⁷

* * *

⁹⁷ סדן, מאיר, 2009. תחת הסרגל: מבט טיפוגרפי בתעמולת הבחירות 2009 <http://www.oketz.com/59.html>

V המלצות

בפרקים הקודמים של הדו"ח התמקדנו במכשלות העומדות בפני מרצ, והנחלקות, כאמור, למכשלות פנים-מפלגתיות (רעיוניות וארגוניות) ולמכשלות חוץ-מפלגתיות. כמו כן תיארנו את ממצאינו לגבי הקשיים הספציפיים שהתגלעו במערכת הבחירות של 2009.

ברור לנו שאת המכשלות החוץ-מפלגתיות מרצ אינה יכולה להסיר מן הדרך, אבל היא בהחלט יכולה ולמעשה חייבת, לדעתנו, להביא אותן בחשבון בעת גיבוש דרכה העתידית. במישור ההמלצות קביעתנו הראשונה היא אפוא כי התעלמות או אי-התחשבות במאפיינים העכשוויים של סביבתה התפקודית, גם אם הם מחוץ לתחום שליטתה של מרצ, עלולים להביא לאימוץ פתרונות שהם לכאורה נאותים וראויים, אבל יתגלו כבלתי ישימים או בלתי מועילים בתנאים הקיימים. לפיכך, גם אם לדוגמה בעולם אידיאלי היינו רוצים לראות את מרצ מתפקדת כ"מפלגת המונים" עתירת חברים וסניפים, ברור לנו כי ניסיון להפיח רוח חיים במוסד החברות במפלגה כמרצ, כאשר "רוח הזמן" בציבור הכללי בארץ כיום אינה רואה ערך בהצטרפות כחברים למפלגות, נועד לכישלון ורק יגרום בזבוז משאבים יקרים. בה במידה, ומאותה סיבה, לא נמליץ על ביטול הפריימריס, שגם אם הם אינם מייצרות את צמרת ההנהגה האידיאלית, הן מתאימות לתרבות הפוליטית הישראלית העכשווית, ומרצ אינה יכולה להרשות לעצמה לסטות מן המקובל סביבה ולבחור במכניזם אחר, למשל ועדה מסדרת, גם אם מכניזם כזה היה יכול להיות יעיל ופורה יותר. הגרעון התקציבי גם הוא אילוץ שחובה עלינו להביאו בחשבון, שכן אינו פועלים בעולם אידיאלי, והמלצות שעלותן גבוהה, הן לא בנות ביצוע ומשום כך, לא כאן מקומן.

עם זאת, ולמרות הניתוח הלא מחמיא בעליל שלעיל, וחרף הציניות השכיחה בשיחות סלון ובתי קפה של חוגים מסוימים המספידים את מרצ משכבר, אינו סבורים כי צריך לסתום את הגולל על המפלגה ועל סיכוייה לשרוד פוליטית. ואולם, כדי לשרוד, מרצ חייבת להתעורר ולחלץ את עצמה מן הבוק; אי-מעשה פירושו, במידה רבה של ודאות להערכתנו, פגיעה בעיניים פקוחות אל פי תהום.

בנסיבות הנוכחיות אפשר להצביע על שני כיווני פעולה אסטרטגיים אפשריים. לכל אחד מכיווני הפעולה האלה יתרונות וחסרונות משלו, אותם ננסה לפרט להלן:

- שמירה על המותג מרצ, תוך הכנסת שינויים רעיוניים, מבניים ותהליכיים, שיאפשרו מיצוב מחדש של מרצ כשחקן תחרותי במערכת.
- מציאת שותף/ים מתאים/ים למיזוג ויצירת מערך מפלגתי שמאלי חדש, כלומר ויתור מודע על המותג מרצ, תוך שמירה מרבית על ערכי היסוד של המפלגה.

יש להדגיש, כי הרכב הוועדה לא אפשר את הערכת ישימותן של שתי האסטרטגיות הללו מנקודת המבט המשפטית והכלכלית, למשל, בכל הנוגע לאחריות לחובות הבנקאיים וכיוצ"ב. לפיכך, היה ותיבחר אחת מדרכי הפעולה המוצעות, יש לבחון אותה באופן יסודי גם מהיבטים אלה. מעבר לכך, תיבחר האסטרטגיה אשר תיבחר, מדובר במשימה מורכבת ורגישה, שבדרך למימושה יעמדו מכשולים גדולים: כידוע ארגונים נוטים לשמר שגרות ומבנים גם כאשר אלה אינם עוד תואמי מציאות עד כדי פגיעה בתפקוד התקין וניסיונות שינוי נדחים לא פעם על הסף, בין אם בגלוי ובין אם בדרכים סמויות מן העין, בין אם אקטיבית ובין אם פאסיבית. התנגדות כזו עלולה – אם לא תנוטרל כראוי מראש – למסמס את ניסיון השינוי ולהותיר את המצב הנוכחי הבעייתי בעינו.

חשוב לנו להדגיש כי כמו בניתוח שלעיל, בהצעות המועלות להלן אין משום המלצת דופי או הבעת אי-אמון ואי הערכה לפועלם של מי שנשארו בנטל בשנים האחרונות בנסיבות קשות ומורכבות.

א. שמירה על המותג מרצ

כאמור, כיוון אסטרטגי אפשרי אחד הוא לשמר את המסגרת המפלגתית של מרצ כמות שהיא, ולפעול לחיקון מכלול ההיבטים הבעייתיים – הרעיוני, המבני, התהליכי, הכספי והאישי. להערכתנו, בחירה בכיוון זה צריכה להיות מלווה בהכרה מקדמית, כי יהיה הכרח במהלך "כירורגי", שכן במצב המפלגה

כיום, ונוכח התנאים הסביבתיים הלא מיטביים שבהם היא פועלת, אין די במיפול "קוסמטי". המהלכים המתבקשים לדעתנו הם כדלקמן:

- בנסיבות הנוכחיות, נראה כי מהלך התיקון הראשון צריך להתמקד בהיבט הרעיוני. מרצ צריכה להערכתנו, לאמץ הגדרה עצמית של "מפלגת נישא", או "מפלגת בוטיק" קטנה, עם ייצוג פרלמנטרי קטן, המודעת מראש למגבלותיה בתחום גיוס מצביעים, והמתמקדת בפנייה לקבוצות מובהקות בציבור הישראלי ובשימור מצביעים אלה. זאת על ידי הצגת תפיסת עולם חדה וברורה. במיוחד נוכח הביקורות מבית ומחוץ, המוצדקות לדעתנו, על טשטוש רעיוני מתמשך. רק על ידי השמעת קול צלול, הרמוני ויציב, יש למרצ סיכוי להמשיך להתקיים ולהשפיע על השיח הפוליטי בארץ. יש לדעת - מסר רעיוני מחודד נועד לאזונו של ציבור מסוים, ובהכרח ימנע ממנה להיות מפלגת "סופרמרקט", שכל אחד, ואחת, כל קבוצה וכל השקפת עולם יוכלו למצוא בה את מקומן. כאמור, להערכתנו, מסר מחודד אין פירושו התמקדות במסר אחד, ואין מניעה לקדם כמה וכמה נושאים באותה מידה ובאותו הזמן, אלא אם כן יש ביניהם סתירה מהותית, אלא שאז מדובר בבעיה מהותית שיש לפותרה, ואין זה משנה האם נושאים אלה נתפסים כשווי ערך או היררכיים.

משימה מעשית ראשונה בהקשר זה היא גיבוש הסכמה על מכלול הנושאים שהמפלגה מעוניינת לקדם. כפי שאפשר היה להבין מהנאמר בחלק הקודם של הדו"ח, אינו תומכים בתפיסה הקוראת להתמקדות בנושא אחד או שניים בלבד, שכן, כאמור, מפלגה השואפת לתוחלת חיים ארוכה, צריכה לגבש לעצמה ארסנל מטרות רחב. יש להביא לכלל סיום את הוויכוח הבלתי פוסק, והמשתק, בדבר עדיפות הנושא המדיני-בטחוני או החברתי-כלכלי. בנוסף, על הנהגת המפלגה להפסיק לדבר בנושאים הללו במספר קולות, בעת רגיעה ועוד יותר מכך – בעתות משבר. ויכוחים אלה, הגולשים כמובן גם לזירות תקשורתיות, פגעו ופוגעים בצלילות הקול של המפלגה, ומכאן - בכח המשיכה הציבורי שלה. יש להטמיע אפוא בצמרת המפלגה את תודעת החשיבות של שמירה על "קו מפלגתי" אחיד, במקביל ליצירת מסגרות ברורות של התדיינות במקרים של אי הסכמה. לא מן הנמנע גם לאמץ סנקציות כאלה ואחרות על חריגות מהקו שעליו הוחלט, תוך כמובן הקפדה שלא לפגוע בעקרון חופש ביטוי.

כדי להגיע לקו מפלגתי אחיד וברור יש להערכתנו לעשות שני מהלכים עוקבים: הראשון, למנות צוות מצומצם בן 4-5 חברים לכל היותר, שיגבש טיוטה תמציתית של עמדות מרצ בשאלות העיקריות. המהלך השני שיתרחש לאחר סיום הראשון, צריך להיות יישום מנגנונים של "דמוקרטיה דילברטיבית"⁹⁸ כדי לפתוח דיאלוג חי בין החברים/האזרחים להנהגה ולהפוך את הטיוטה למצע הרשמי והמקובל של מרצ. שיתוף החברים/אזרחים בתהליך דיאלוגי של חידוד המסרים לא רק שיחזק את תחושת השייכות והמחויבות למפלגה של המשתתפים, אלא יתאים מאוד לרוח הזמן, שכן, בעקבות תהליכים של העצמה, שלא כאן המקום לדון בהם, יחידים וקבוצות ממאנים כיום, הרבה יותר מאשר בעבר, לקבל תכתיבים רעיוניים ואחרים "מלמעלה".

- במישור אחר, מתחייבת, לדעתנו, החלטה אמיצה לגבי קהלי היעד הרלוונטיים ולאחר מכן – התמקדות בפנייה אל קהלי יעד אלה. מרצ נקרעת בין הרצון והאידיאולוגיה הדוחפים אותה להרחיב את קהלי היעד שלה לבין התוצאות בשטח, המורות כי ההגעה לקהלים מסוימים היא בפועל בלתי אפשרית. לכן בניגוד לנטיית הלב, אינו מציעים שמרצ תצא למסעות גיוס תמיכה בפריפריית החברתיות-כלכליות, שכן ההשקעה בכיוון זה איננה מחזירה את עצמה בנסיבות הפוליטיות-חברתיות-דמוגרפיות הנוכחיות.⁹⁹ ניתוחים של תוצאות מערכות הבחירות האחרונות מעלים בבירור כי הניסיונות "לחבק" את הציבור הערבי, המזרחי מסורתי והרוסי נסתיימו בלא כלום, אך צרכו משאבים שהיו יכולים להיות מושקעים ביתר הצלחה, למשל, בציבור "הירוק", בקהילה ההומו-לסבית, בקהילות הדתיות הלא אורתודוקסיות, בקהילות "העידן החדש" וסגנונות החיים האלטרנטיביים למיניהם, ובמעמד הבינוני העירוני הליברלי החילוני בכלל. צמצום מודע של קהלי היעד יקל כאמור על חידוד המסרים והניהול הממוקד של מערכות ההסברה והבחירות בבוא העת.

⁹⁸ בעניין זה ראו למשל גופר, רונן, 2008. דמוקרטיה השתתפותית ודליברטיבית: פרקטיקה עדכנית מן העולם. ספטמבר <http://www.democracy.co.il/48614> – דמוקרטיה-השתתפותית-ודליברטיבית

⁹⁹ ש"ס פעלה בדיוק לפי אסטרטגיה זו ובחרה לעצמה, ואף כבשה בהצלחה, את הנישה המזרחית-מסורתית-דתית-חרדית.

- במישור הארגוני, המפלגה צריכה, לדעתנו, לעבור למתכונת חשיבה (וכמובן למתכונות מבנית ותהליכית) של "מפלגת שלד". במילים אחרות, יש לבנות את רוב הפעילות השוטפת על מנגנון מנהלי מקצועי, קטן ויעיל, שאליו יצטרפו לקראת הבחירות מערכים של מתנדבים ברחבי הארץ. כדי לגרום למתנדבים להיאסף אל הדגל בתקופות הרלוונטיות, צריכה להיות שמירה מתמידה של הקשר עם האוהדים, זאת, למשל, על-ידי שימוש מושכל באמצעי תקשורת עכשוויים, למשל, מסרונים (SMS), וכמובן רשת האינטרנט על יישומיה השונים (המלצות בעניין השימוש בטכנולוגיה ראו להלן). אחזקת רשת סניפים ענפה ומערך חברים פעיל יוכלו להתאפשר רק אם תשתנה האוירה הכללית בארץ בכל הנוגע לחברות במפלגות ואם יימצא פתרון מהותי לגרעון התקציבי.
- נושא נוסף שיש לדעתנו לקדם בהקדם הוא בדיקה נוקבת של ההתאמה לנסיבות הקיימות של נהלי הבחירה של יו"ר המפלגה ועל קביעת הרכב הסיעה לכנסת. השיטה שתיבחר תצטרך לצמצם במידת האפשר את ההשפעה הלא פרופורציונית של מגזרים מאורגנים בתוך המפלגה, שהשפעתם על מבנה הרשימה אינה מוגבלת בתמיכה אלקטורלית בקלפי. בהקשר להרכב הסיעה, צריכה, להערכתנו, להשתנות ההחלטה הקיימת בנוגע למינימום ייצוג לנשים, במיוחד כאשר מדובר באיחוד רשימות, כדי שהנשים לא "תיעלמנה" כפי שאירע בבחירות האחרונות עם החברה ל"תנועה החדשה". השיטה המועדפת בעינינו היא שיטת הריצ'רץ' (אחת-אחד, או אחת-אחד וכן הלאה) המבטיחה כי גם כאשר מספר המקומות בכנסת קטן, יהיה ייצוג מגדרי לכל (אם כי כמובן שבמספר אי זוגי של מושבים, תמיד יהיה יתרון לנשים או לגברים, על פי הנבחר הראשון).
- אם כי גיל צעיר איננו, בעינינו, ערובה לחדשנות ומקוריות מחשבתית או תפקודית, הרי שיש הגיון אלקטורלי ומהותי במגמה "להצעיר" את הרשימה. משום כך אנו ממליצים לשקול גם הגבלה של מספר הקדנציות הרצופות של חברי הכנסת המכהנים לשלוש. הדבר יאפשר לנבחרים צעירים להיכנס ולמונסים שיימצאו ראויים לכך לחזור ולכהן בכנסת.
- נושא בעל חשיבות ראשונה במעלה והקורא לטיפול מיידי הוא, כפי שכבר נאמר, יצירת תשתית אינטרנטית לניהול שוטף של המפלגה ולא כל שכן - לניהולן של מערכות בחירות ברמה המקומית וברמה הארצית. תשתית כזו היא נחוצה ביותר לצרכי תקשורת פנים וחץ ארגונית (שמירת קשר עם חברים ואוהדים), לצרכי שימור ואחזור מידע, וכבסיס לקבלת החלטות וניהול תקין של המערכת. מערכת אינטרנטית יעילה וידידותית למשתמש יכולה גם לחסוך בכח אדם מנהלי. בניגוד להמלצת דו"ח הופנונג להסתמך בבניית המערכת על כוחות פנימיים, במצב הנוכחי, בהעדר אנשים מתאימים מבית, מוטב, לדעתנו, שהמפלגה תשכור שירותי ספק מבחוץ לבניית תשתית ולאחזקת המערכת.
- בנושא שכירת שירותיהם של נותני השירותים המקצועיים החיצוניים, ובמיוחד כשמדובר במשימות מורכבות וספציפיות, כמו בניית תשתית אינטרנט, ניהול הפרסום ויחסי הציבור של המפלגה בשוטף והכנת הקמפיין לקראת מערכת הבחירות הבאה, נראה כי על צמרת המפלגה להיעזר ביועצים מקצועיים, חיצוניים ובלתי תלויים לבחירת מי שישכרו לבצע את המשימה. בסופו של דבר, עלות ייעוץ זה תכוסה, להערכתנו, על ידי החסכון שיתקבל מבחירת ספקי שירותים אופטימליים ומבדיקה מקצועית של הצעות המחיר של המתחרים השונים.
- בנסיבות האובייקטיביות של הקושי לגייס אנשים לחברות במפלגה והמינעה הכלכלית לתחוק סניפים, מרצ צריכה להערכתנו לשקול יצירה ותחזוק של קשרים מתמשכים עם ארגוני חברה אזרחית בולטים, בעלי אג'נדות מתאימות לשלה. כאן יכולות להיות שתי מקטיקות: האחת, לנסות להפוך ל-hub לפעילויות של ארגונים כאלה. המקטיקה השנייה והפשומה יותר, היא להתקשר אד-הוק לארגונים אזרחיים לצורך קידום עניינים משותפים. תמיכה באחת משתי הדרכים בפעילויות ברמת החברה האזרחית יכולה לקרב אל המפלגה פעילים חברתיים שבדרך כלל מתרחקים מ"פוליטיקה" במובן הממסדי של המילה. זו גם דרך להתגבר על ההתרחקות של מרצ מחלק מהקהלים שתמכו בה בעבר, וקהלים חדשים שלא הגיעו אליה אך הם קרובים אליה בתפיסות עולמם.
- בגלל "בידודה" של מרצ בזירה הפוליטית בישראל, ייתכן ויש לשקול חיזוק של קשריה עם מפלגות בעלות אג'נדה דומה במדינות אחרות ו**להבליט** קשרים אלה במישור התקשורתי. הדבר

יכול לסייע לחיזוק המודעות לרלוונטיות של המסר המפלגתי. מעבר לכך, כידוע "אין נביא בעירו", וסימוכין להוקרה של המפלגה מצד גורמים חיצוניים, למשל, ביקורים של ראשי מפלגות עמיתות מחו"ל, כולל הופעות תקשורתיות, יכולה לחזק את מעמדה של מרצ בישראל פנימה.

ב. חבירה לגורמים אחרים ויצירת מערך מפלגתי חדש

אם ההחלטה האסטרטגית, שבעינינו היא מבטיחה פחות, תהיה בכל זאת ויתור על מותג מרצ ויצירת מערך מפלגתי/תנועתי חדש, יש להיות מודעים לכך כי לשותפויות שונות צפויות להיות השלכות שונות. במילים אחרות, מעמדה של מרצ כחלק ממערך חדש ודימויה הציבורי בעקבות מהלך כזה יהיו שונים בהתאם לגורם אליו יוחלט לחבור.

מובן מאליו כי מינופו של מהלך כזה אינו תלוי אך ורק במרצ, אלא גם בקיומם או העדרם של שותפים פוטנציאליים. התבוננות על הזירה הפוליטית-מפלגתית כולה כיום, מורה, להערכתנו, כי הישימות של מהלך כזה היא כיום נמוכה, כפי שהעיד כשלונו של המהלך לחבור עם אופיר פינס, עמי איילון ומיכאל מלכיאור ערב בחירות 2009 ושל המהלך לחבור עם "חמישיית המורדים" של העבודה בתחילת 2010.

עם זאת, והיה ויוחלט על הליכה בכיוון זה, ברמה התיאורטית ייתכנו, להערכתנו, המיזוגים הבאים:

- ✓ עם פורשים ממפלגת העבודה
- ✓ עם מפלגת העבודה (בהיותה בקואליציה)
- ✓ עם מפלגת העבודה (לאחר פרישה מן הקואליציה)
- ✓ עם פורשים מקדימה
- ✓ עם קדימה
- ✓ עם פורשים מחד"ש
- ✓ עם חד"ש
- ✓ יצירת גוש שמאל-מרכז שיתבסס על מרצ עם פורשים מהעבודה ופורשים מקדימה
- ✓ כינון תנועה חדשה בכיוון שנוסה ברגע האחרון לפני בחירות 2009, שבמוקדה מה שהיה מרצ תוך ויתור על המותג.

בגלל ריבוי האפשרויות, והיות שלהערכתנו הסיכויים למהלכי חבירה כאלה הם כרגע נמוכים (אם כי יש כמובן הבדלים מסוימים בסיכויי הבררות השונות), לא נכנסנו כאן לפרטי פרטים של כל התקשרות והתקשרות אלא סיכמנו את כולן בטבלה הבאה:

חבר ירה	יתרונות צפויים	חסרונות צפויים
עם פורשים ממפלגת העבודה ¹⁰⁰	<ul style="list-style-type: none"> • תגבור בפוליטיקאים מיומנים ובעלי מעמד ובולמות ציבורית • יצירת גוש פרלמנטרי שמאלי-ציוני בינוני-קטן 	<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת הרשימה המאוחדת ועל הנהגתה • אי ודאות לגבי יכולת ההשפעה הפוליטית של המערך הפרלמנטרי המשותף בגין קוטנו ומיעוט המשאבים שיעמדו לרשות חברי הסיעה החדשה
עם מפלגת העבודה (בהיותה בקואליציה)	<ul style="list-style-type: none"> • חסכון בהוצאות תפעול בגין ביטול כפילויות ארגוניות והיחלצות חלקית לפחות מהמשבר הכלכלי 	<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת הרשימה

¹⁰⁰ על פי פרסומים בעיתונות מהלך כזה היה על סף ביצוע, אך שובש בשל פרישתו מהכנסת של ח"כ אופיר פינס. כספית, בן. 2010. הרס להם את המרד, מעריב, 8 בינואר.

<p>המאוחדת ועל הנהגתה</p> <ul style="list-style-type: none"> • "היבלעות" והיעלמות/אבדן הייחודיות הרעיונית של מרצ • "נחיתות" מול העבודה במסגרת המשותפת בגלל "תרומתה" המספרית הקטנה של מרצ לסיעה • אבדן היכולת לבקר את הממשלה בפומבי • פגיעה משמעותית מאוד באמינות הציבורית 	<ul style="list-style-type: none"> • יצירת גוש פרלמנטרי מרכז-שמאל בעל משקל בינוני • השפעה פוטנציאלית על מדיניות הממשלה 	
<ul style="list-style-type: none"> • כמו באפשרות הקודמת, למעט שמירה על היכולת לבקר את הממשלה בפומבי ופגיעה קטנה יותר בדימוי הציבורי 	<ul style="list-style-type: none"> • כמו באפשרות הקודמת, למעט אבדן השפעה פוטנציאלית על מדיניות הממשלה. 	<p>עם מפלגת העבודה (לאחר פרישה מהקואליציה)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת הרשימה המאוחדת ועל הנהגתה • אי ודאות לגבי יכולת ההשפעה הפוליטית של המערך הפרלמנטרי המשותף (תלוי במספר הפורשים מקדימה) 	<ul style="list-style-type: none"> • תוספת של פוליטיקאים מיומנים ובעלי מעמד ציבורי • יצירת גוש פרלמנטרי מרכזי-שמאלי בינוני או קטן (תלוי במספר הפורשים מקדימה) 	<p>עם פורשים מקדימה</p>
<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת הרשימה המאוחדת ועל הנהגתה • "היבלעות" והיעלמות/אבדן הייחודיות הרעיונית של מרצ • "נחיתות" מול קדימה במסגרת המשותפת, בגלל "תרומתה" המספרית הקטנה של מרצ לסיעה • אבדן האמינות הציבורית של מרצ ויצירת דמוי ציבורי של "מתפשרים" 	<ul style="list-style-type: none"> • יצירת גוש פרלמנטרי אופוזיציוני גדול בעל אוריינטציה של מרכז-שמאל שיכול לקרוא תיגר על הממשלה • חבירה למפלגת ע"קרצה" בלאו הכי למצביעי מרצ רבים • חידוש מעמדה הקונסנזואלי של תפיסת העולם של מרצ • חסכון בהוצאות תפעול בגין ביטול כפילויות ארגוניות והיחלצות חלקית לפחות מהמשבר הכלכלי 	<p>עם קדימה</p>
<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת רשימה המאוחדת ועל הנהגתה • אובדן בוחרים יהודים שהם בעלי תפיסה שמאלית מתונה • בעיה בהגדרה כמפלגה ציונית 	<ul style="list-style-type: none"> • חיזוק צמרת ההנהגה 	<p>עם פורשים מחד"ש (רלוונטי בעיקר ח"כ דב חנין)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • "היבלעות" והיעלמות/אבדן הייחודיות הרעיונית של מרצ 	<ul style="list-style-type: none"> • יצירת גוש פרלמנטרי שמאלי מובהק בינוני-קטן שיכול להשמיע קול ברור 	<p>עם חד"ש</p>

<ul style="list-style-type: none"> • קשיים להגיע למצע מוסכם • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת הרשימה המאוחדת ועל הנהגתה • סיכוי גבוה לפרישת אחדים ממנהיגי מרצ בהווה על רקע רעיוני • פגיעה ביחסים עם הציבור היהודי בגין החבירה עם גוף לא ציוני, וכתוצאה מכך אבדן מצביעי מרכז-שמאל ושמאל ציוני. 	<ul style="list-style-type: none"> • שיפור היחסים עם הציבור הישראלי-ערבי • סיכוי גבוה לחידוד המסרים החברתיים-כלכליים והמדיניים בטחוניים • חסכון בהוצאות תפעול בגין ביטול כפילויות ארגוניות והיחלצות חלקית לפחות מהמשבר הכלכלי 	
<ul style="list-style-type: none"> • "היבלעות" והיעלמות/אבדן הייחודיות הרעיונית של מרצ • קשיים להגיע למצע מוסכם וסיכוי גבוה ליצירת מצע מעורפל כדי לגשר בין שלושת המרכיבים • קשיים להגיע להסכמות על מיקומים בצמרת רשימה המאוחדת ועל הנהגתה • אבדן האמינות הציבורית של מרצ ויצירת דמוי ציבורי של "מתפשרים" 	<ul style="list-style-type: none"> • יצירת גוש פרלמנטרי מרכז-שמאל בינוני-גדול תלוי במספר הפורשים משתי המפלגות (האחרות) • סיכוי להתחדשות רעיונית כתוצאה מהסינרגיה בין שלושת המרכיבים • חסכון בהוצאות תפעול בגין יצירת מערך ארגוני חדש והיחלצות חלקית לפחות מן המשבר הכלכלי • חיזוק הלגיטימציה בציבור היהודי, כולל אפשרות לגיוס בוחרים מרכז 	<p>יצירת גוש עם פורשים מהעבודה ופורשים מקדימה</p>
<ul style="list-style-type: none"> • קושי להתגבר על "המעם המר" של ניסיון הנפל של 2008-9 • היעדר משאבים כספיים • קשיים להגיע למצע מוסכם וסיכוי גבוה ליצירת מצע מעורפל כדי לגשר בין כל מרכיבי התנועה • צורך לבנות מן הבסיס את התשתית התנועתית הארגונית והאידיאולוגית, תהליך הדורש זמן ממושך. 	<ul style="list-style-type: none"> • אפשרות לכינון רשימה עם אג'נדה רעננה ונבחרת חדשה • סיכוי לגייס דמויות חדשות ולרענן הצמרת • סיכוי להביא תמיכה של חוגים שבעבר לא נכחו משמעותית במרצ (צעירים, ידוקים, דתיים לא אורתודוקסים למשל) 	<p>כינון תנועה חדשה</p>